

פִּירוּשׁ רַשׁ"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes első könyve

Széfer Brésit – סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

Kiadja a
ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME
BUDAPEST, 2009

KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

9

Eddig megjelent kötetek:

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*
(Új magyar fordítás – 1996)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az örökös éjszakája – Peszáchi Hágádá*
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval – 2000, 2001)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*
(Új magyar fordítás – 2007–2008)

Megjelenik a JOODS HUMANITAIR FONDS támogatásával

© Zsidó Tudományok Szabadegyeteme Alapítvány, 2009

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

Oberlander Báruch rabbi

Szerkesztő

Köves Slomó rabbi

Georg (Gyuri) Katcz

Fordító

Feig András és Németh Yaakov

Szakmai lektor

Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi

Nyelvi lektor

Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna

Megjelentette a CVT-aLapok Bt.

dr. Klár András

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jicháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermelés-sel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soóban elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészletet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettepő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratái közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiáinak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halachikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáchem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondatral kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználtunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2007–08-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakaszhéber és magyar szövegét is. Külön fejezzük ki köszönetünket *Dr. Klár Andrásnak* is, aki könyvkiadási munkánkban mindig mellettünk áll!

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a *rasi@zsido.com* email címre.

Budapest, 5769. niszán 14., erev peszách

Oberlander Báruch

Lech löchá (1Mózes 12–17.) לך לך פְּרַשְׁתָּ לְךָ

A hetizakasz tartalmából

- Isten megszólítja Ábrámot és megparancsolja neki: „Menj el országodból, szülőföldedről és atyád házából abba az országba, amelyet mutatok neked.” Ott, mondja Isten, Ábrám nagy néppé lesz. Ábrám feleségével, Szárajjal és unokaöccsével, Lóttal, elutazik Kánaán országába, ahol oltárt épít, és folytatja az Egyetlen Isten üzenetének terjesztését. (1Mózes 12:1–9.)
- Egy éhínség Egyiptomba kényszeríti az első zsidót, ahol a gyönyörű Szárajt a fáraó palotájába viszik; Ábrám életét az menti meg, hogy fivérnek és nővérnek adják ki magukat. Az Örökkévaló által ráküldött csapások meggátolják az egyiptomi királyt abban, hogy hozzáérjen Szárajhoz, és meggyőzik őt, hogy adja vissza Szárajt Ábrámnak, és arannyal, ezüsttel és jószaggal kártalanítsa a fivért, akiről végül kiderül az is, hogy a férje Szárajnak. (1Mózes 12:10–20.)
- Visszaérkezvén Kánaán országába, Lót elválik Ábrámtól és letelepszik Szodoma gonosz városában, ahol rabul ejtik, amikor Kedorláómer és három szövetségese egyesített csapataikkal meghódítják Szodoma völgyének öt városát. Ábrám egy kis csapattal elindul unokaöccse megmentésére, legyőzi a négy királyt, majd áldásban részesül Málkicedektől, Sálém (Jeruzsálem) királyától. (1Mózes 13–14.)
- Az Örökkévaló a „Részek Között” megpecsételi Ábrámmal kötött szövetségét, s eme aktus során megjövendöli neki Izrael népének száműzetését és üldöztetéseit (*gálut*), és rájuk hagyományozza a Szentföldet elévülhetetlen örökségül. (1Mózes 15.)
- Mivel Száraj tíz évvel az Országba való megérkezésüket követően még változatlanul gyermektelen, megkéri Ábrámot, hogy vegye feleségül szolgálóját, Hágárt. Hágár megfog, pimaszul kezd viselkedni úrnőjével, majd, miután az keményen bánik vele, megszökik tőle. Csupán egy angyal tudja rábíni a visszatérésre, aki elárulja neki, hogy a fiától hatalmas nép származik majd. Ábrám 86 éves, amikor megszületik Ismáél. (1Mózes 16.)
- Tizenhárom évvel később Isten Ábrám nevét Ábrahámra („tömegek atyja”) változtatja, Szárajét pedig Sárára („hercegnő”), és megígéri, hogy fiuk fog születni. Ettől a gyermektől, akit Izsáknak („nevetni fog”) neveznek el, származik majd az a nagy nemzet, akivel Isten az Ő különleges szövetségét fogja megalapozni. Isten parancsot ad Ábrahámnak, hogy metélje körül magát és leszármazottait, hogy „ez legyen a szövetség jele köztem és köztetek”. (1Mózes 17.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ עֵבֶר וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָה. וְאָעֻשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדֹּלְהָ שְׁמִי, וְהָיָה בְּרַכָּה. (בראשית יב, א-ב)

Az Örökkévaló ezt mondta Ábrámnak: „Menj el magadért országodból, szülőföldedről és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked! Nagy néppé teszlek, és megáldalak, nagygyá teszem nevedet, és te légy áldássá....” (1Mózes 12:1-2.)

לְךָ לְךָ – ...**Menj el magadért...** – לְהִנְאֻתְךָ וּלְטוֹבָתְךָ – A hasznodért és a jólétedért. – וכאן אי אתה זוכה לְבָנִים – Ott **nagy néppé teszlek**, – de itt nem lesz gyereked. – ועוד שְׂאוּדִיעַ טַבְעֶךָ בְּעוֹלָם – Továbbá, ezáltal híressé teszlek a világban.

וְאָעֻשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל – ...**Nagy néppé teszlek...** – לְפִי שְׁהִדְרֶךָ – Mivel a vándorlás – מִמְעַטְט פְּרִיָה וּרְבִיָה – a három dolognak árt: – גּוֹרְמַת לְשִׁלְשָׁה דְבָרִים – a gyermeknemzésnek, – וּמִמְעַטְט אֶת הַמָּוֶן – a vagyonnak, – וּמִמְעַטְט אֶת הַשֵּׁם – és a hírnévnek, – לְכָךְ הַזְקַק לְשִׁלְשׁ בְּרָכוֹת הַלְלוּ – ezért szükség volt e három áldásra: – וְעַל – ועל הַמָּוֶן – gyerekekre, – וְעַל הַמָּוֶן – vagyonra, – וְעַל הַשֵּׁם – és hírnévre.

וְאַבְרָכְךָ – ...**megáldalak...** – בְּמָוֶן – Vagyonnal. – אֶבְרָאִישִׁית רַבָּה – A [Midrás] *Brésit rábá* alapján¹.

וְהָיָה בְּרַכָּה – ...**és te légy áldássá.** – הַבְּרָכוֹת נִתְּנוֹת בְּיָדְךָ – Az áldások átadatnak a te kezébe. – עַד עַכְשָׁיו הָיוּ בְיָדִי – Mostanáig az Én kezemben voltak, – וּמַעֲכָשׁוּ – megáldottam Ádámot, – וְאֶת נֹחַ – Noét, – וְאֶתְךָ – és téged. – מִמֹּתָנוּ – Mostantól – אֶתְךָ אֲשֶׁר תַּחֲפוּיָן – te fogod megáldani azt, akit akarsz.

– דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – וְאָעֻשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל – Nagy néppé teszlek – וְאַבְרָכְךָ – megáldalak [az *Ámidá* imában]: „...Ábrahám Istene”, – וְאַבְרָכְךָ – megáldalak [az *Ámidá* imában]: „...Izsák Istene”, – וְאַבְרָכְךָ – megáldalak [az *Ámidá* imában]: „...Jákok Istene”. – וְאַגְדֹּלְהָ שְׁמִי – nagygyá teszem nevedet – וְעַל הַמָּוֶן – ezért mondjuk: „...Jákok Istene”. – כִּי הָיָה חוֹתָמִין בְּכֻלָּן – Befejezhető-e az áldás mindhármukkal? – וְעַל הַמָּוֶן – veled [Ábrahám] fejezzük be az áldást², – וְעַל הַמָּוֶן – és nem velük.

וּמִמּוֹלַדְתְּךָ – ...**országodból...** – וְהָיָה כְּבָר יֵצֵא מִשָּׁם עִם אָבִי – Nemde eljött már onnan [Úr Kászdimból] apjával együtt, – וְעַד חָרָן – és eljött egészen Cháránig?³ – וְעַד חָרָן – Hanem így mondta Ó neki: – וְעַד חָרָן – „Távolodj el mégjobban onnan [Úr Kászdimból] – וְעַד חָרָן – és gyere el apád házából [Cháránból]!”

¹ 39:11.

² „Áldott vagy Te, Örökkévaló, Ábrahám védelmezője!”

³ 1Mózes. 11:31.

לא גלה לו – **...arra a földre, amelyet mutatok neked!** – אל הארץ אשר אראך
 כְּדִי לְחַבְּבָהּ – Nem fedte fel neki rögtön a földet [ahová mennie kell], – הָאֶרֶץ מִיָּד
 כְּדִי לְחַבְּבָהּ – és adjon neki jutalmat – וְלָתַת לוֹ שֶׁכֶר – howy megkedveltesse a szemében, – בְּעֵינָיו
 כְּדִי לְחַבְּבָהּ – minden egyes [további isteni útmutató] szóért. – עַל כָּל דְּבוּר וְדָבוּר – פְּיּוּצָא בּוֹ –
 Hasonlóképpen: – „...fiadat, az egyetlen, akit szeretsz, Izsákot...”⁴ – כְּדִי לְחַבְּבָהּ – És ugyanígy: – וְלָתַת לוֹ שֶׁכֶר – „...az
 egyik hegyen, amelyet majd megmutatok neked.”⁵ – כְּדִי לְחַבְּבָהּ – Szintén: – וְלָתַת לוֹ שֶׁכֶר –
 „...és intézd hozzá a kiáltványt, amit majd mondok neked!”⁶ – אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי דוֹבֵר אֵלֶיךָ

וְאֶבְרַכְהָ מִבְּרַכְיָךְ וּמִקְלָלְךָ אָאָר, וְנִבְרַכְתָּ בָּהּ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה. (בראשית יב, ג)

**Megáldom, aki téged áld és megátkozom, aki téged átkoz, és benned
 legyen áldott a föld minden nemzetsége. (1Mózes 12:3.)**

יש אגדות רבות – **és benned legyen áldott.** – Számos aggádikus
 אָדָם אֹמֵר – az egyszerű jelentés azonban ez: – אָדָם אֹמֵר –
 „Legyél olyan, mint Ábrahám.” – תְּהֵא כְּאַבְרָהָם – Egy ember azt mondja a fiának: – לְבָנִי
 – וְנִבְרַכְתָּ בָּהּ שְׁבַמְקָרָא – [Ez a kifejezés mindig] ezt jelenti – כָּל וְנִבְרַכְתָּ בָּהּ שְׁבַמְקָרָא –
 „Általad fog Izrael [népe] áldani, mondván: – וְזֶה מוֹכִיחַ – A
 következő [kifejezés] bizonyíték erre: – בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר –
 „Tegyen Isten téged olyanná, mint Efraímot és Menassét.”⁷ – יְשִׁימָךְ אֱלֹהִים כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה –

וַיִּלְךְ אַבְרָם כְּאִשְׁרֵי דְבַר אֱלֹהֵי יְהוָה וַיִּלְךְ אִתּוֹ לוֹט, וְאַבְרָם בֶּן חֲמִשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ
 מִחָרָן. (בראשית יב, ד)

**És elment Ávrom, amint szólt hozzá az Örökkévaló és vele ment Lót;
 Ávrom pedig hetvenöt éves volt, midőn elment Chóronból. (1Mózes 12:4.)**

וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שְׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֶת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת הַנְּפֹשׁ אֲשֶׁר
 עָשׂוּ בְּחָרָן, וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן. (בראשית יב, ה)

⁴ Uo. 22:2.

⁵ Uo.

⁶ Joná 3:2.

⁷ 1Mózes 48:20. Tehát a בְּךָ יִבְרַךְ (vöniuröchu vöchá, böchá jöváréch) kifejezés –
 Benned [vagy általad] lesz áldott – arra a személyre vonatkozik, akit az áldás
 megszemélyesít.

Örökkévaló Ábrámnak: – „A te utódaidnak fogom adni ezt a földet!”,¹³ – עֲתִיד אֲנִי לְהַחְזִירָה לְבְנֶיךָ – vagyis a jövőben visszaadom ezt fiaidnak, – שֶׁהֵם מְזַרְעוּ שָׁל שָׁם – akik Sém utódai.

וַיֵּרָא יְהוָה אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֵן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וַיְכִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו.
(בראשית יב, 1)

És megjelent az Örökkévaló Ábrámnak és így szólt: „A te magzatodnak adom ezt az országot.” És oltárt épített ő ott az Örökkévalónak, aki megjelent neki. (1Mózes 12:7.)

– És oltárt épített ő ott. – על בְּשׁוּרַת הַזֶּרַע – [Hálaadásul születendő] gyermekeinek híréért – וְעַל בְּשׁוּרַת – és azért a hírért, – אָרֶץ יִשְׂרָאֵל – [hogyan örökölni fogják] Izrael földjét.

וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הַהֲרָה מִקְדָּם לְבַיִת אֵל וַיֹּט אֶהְלֵה, בַּיִת אֵל מִיָּם וְהָעֵי מִקְדָּם וַיְכִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה. (בראשית יב, ח)

És onnan tovább ment a hegységbe Bét-Éltől keletre, és felütötte sátrát; Bét-Él volt nyugatra, Áj keletre; ott oltárt épített az Örökkévalónak és szólította az Örökkévaló nevét. (1Mózes 12:8.)

– És onnan tovább ment. – אֶהְלוּ – [Ez arra utal, hogy továbbvitte¹⁴] a sátrát.

– Bét-Éltől keletre. – בְּמִזְרָחָה שֶׁל בַּיִת אֵל – Vagyis Bét-Éltől keleti [irányba], – נִמְצְאָה בַּיִת אֵל בְּמַעְרְבוֹ – minél fogva Bét-Él [új táborhelyétől] nyugatra esett, – הוּא שְׁנַאֲמַר – és ezért áll az [a szövegben], hogy: – בַּיִת אֵל מִיָּם – „Bét-Él volt nyugatra.”

– Itt az áll: אֶהְלֵה (ohálá) [sátrát (nőnemben)]. – אֶהְלֵה – בְּתֻלָּה – [Ennek pedig az az oka, hogy Ábrám] először – נָטָה אֶת אֶהְלֵ אִשְׁתּוֹ – a felesége sátrát verte fel – וְאַחַר כֵּן אֶת שְׁלוֹ – és csak utána a sajátját.¹⁵

– ott oltárt épített. – נִתְנַבָּא – Profetikus látomása volt arról, – וַיְכִן שָׁם מִזְבֵּחַ – hogy leszármazottai – שְׁעֵתִידִין שָׁם – ott [átmeneti] vereséget fognak

¹³ Uo. 12:7.

¹⁴ A וַיַּעֲתֶק (vöjeták) azt jelentené, hogy „tovább ment/elköltözött”, vagyis az ige magára a cselekvőre utalna. A וַיַּעֲתֶק (vájáték) ezzel szemben azt jelenti, hogy „elvitte/elköltöztetett” valami mást.

¹⁵ A szó ilyen formában, de eltérő pontozással jelentheti ugyan a „sátrát” hímnemű alakját is, mivel azonban ez a betűrend (amennyiben a pontozástól eltekintünk) inkább jelöli a nőnemű alakot, ezért Rási az értelmezésnél is ebből indul ki, vagyis azt állítja, hogy ábrám először a felesége sátrát verte fel, összhangban a Bölcsek tanításával (Chulin 84b.): „Egy férfinak a feleségét még önmagánál is jobban kell tisztelnie.”

szenvedni – על עֵוֹן עֶכָן – Áchán vétke¹⁶ miatt, – וְהִתְפַּלֵּל שָׁם עֲלֵיהֶם – ezért imádkozott értük azon a helyen.

וַיֵּסַע אַבְרָם הַלֹּוֹף וְנָסוּעַ הַנְּגָבָה. (בראשית יב, ט)

És Ábrám tovább haladt, folyvást dél felé. (1Mózes 12:9.)

יוֹשֵׁב כָּאֵן – tovább haladt, folyvást. – לְפָרְקִים – Szakaszonként. – חֲדָשׁ אוּ יוֹתֵר וְנוֹסֵעַ – Nagyjából egy hónapot töltött el [az egyes állomáshelyeken], – מִשָּׁם – majd továbbutazott, – וְנוֹטָה אֶהְלוּ בְּמִקּוֹם אֶחָד – és valahol máshol verte fel a sátrát. – לְלֶכֶת לְדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – De végig dél felé tartott, – וְכָל מִסְעָיו הַנְּגָבָה – úti [célja] Erec Jiszáél déli része lévén, – וְהִיא לְצַד יְרוּשָׁלַיִם – ami Jeruzsálem irányában van, – שֶׁנִּטְּלוּ בְּדְרוֹמָה שֶׁל – amely Jehuda területén [fekszik], – אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – a Mórijá hegye felé [tartott Ábrám], – וְהִיא נִחְלָתוֹ – amely az ő [Jehuda] birtokában van.

וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ, וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיִמָה לְגֹוֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ. (בראשית יב, י)

Éhség volt az országban és Ábrám lement Egyiptomba, hogy ott tartózkodjék, mert súlyos volt az éhség az országban. (1Mózes 12:10.)

רָעַב בְּאֶרֶץ – Éhség volt az országban. – בְּאוֹתָהּ הָאֶרֶץ לְבָדָה – Csak abban az országban.¹⁷ – לְנִסּוֹתוֹ – [Mégpedig azért, hogy Isten] próbára tegye őt [Ávrámot], – וְהוּא – vajon kételkedni fog-e Isten szavaiban, – שֶׁאֵמַר לוֹ לְלֶכֶת אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן – Aki felszólította őt, hogy menjen el Kánaán országába, – וְעָכָשׁוּ מִשִּׂיאוֹ לְצִאת מִמֶּנָּה – most pedig arra kényszeríti, hogy elhagyja azt.

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבוֹא מִצְרַיִמָה, וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרֵי אֲשֶׁתוֹ הִנֵּה נָא יַדְעֵתִי כִּי אִשָּׁה יִפְתַּ מְרָאָה אֶתָּ. (בראשית יב, יא)

És történt, hogy amidón közelébe ért Egyiptomnak, így szólott feleségéhez, Szarájhoz: Íme látom, milyen szép ábrázatú asszony vagy. (1Mózes 12:11.)

¹⁶ Amikor az izraeliták bevették Jerikót, Jehósua beszentelte az összes hadizsákmányt. Áchán és még sokan mások az izraeliták közül loptak a zsákmányból, s ezzel bűnt követtek el. Ábrám most azért imádkozott Istenhez, hogy e bűn miatt Izrael ne szenvedjen totális vereséget.

¹⁷ Ha az állna a szövegben: בְּאֶרֶץ (böerec), az azt jelentené: „az egész világon”. בְּאֶרֶץ (báárec) ellenben azt jelenti: „Abban az országban”.

וַיְרֵאוּ אֶתְּהָא וַיִּהְיֶה לּוֹ לִמְדוֹן מִצְרַיִם – És történt, hogy midőn Ábrám Egyiptomba ért.²² – הָיָה לוֹ לִמְדוֹן מִצְרַיִם – Itt az kellene hogy álljon: „Midőn Egyiptomba értek.” – אֶלָּא לְמֵד – Ebből azonban megtudhatjuk, – שֶׁהַטְּמִין אוֹתָהּ בְּתֵבָה – hogy [Ábrám] elrejtette [Szárajt] egy ládába, – וְעַל יְדֵי שֶׁתְּבָעוּ אֶת הַמָּכֶס – és amikor követelték tőle a határvámot, – פָּתְחוּ וַיֵּרְאוּ אוֹתָהּ – felnyitották [a ládát], és megpillantották benne [Szárajt].

וַיֵּרְאוּ אֶתְּהָא שְׂרֵי פְרַעָה וַיִּהְלְלוּ אֶתְּהָא אֶל פְּרַעָה, וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרַעָה. (בראשית יב, טו)
És látták őt Fáraó nagyjai és eldicsérték őt Fáraónak; erre elvitték az asszonyt Fáraó házába. (1Mózes 12:15.)

וַיֵּרְאוּ אֶתְּהָא אֶל פְּרַעָה – és eldicsérték őt Fáraónak. – הֵלְלוּהָ בֵּינֵיהֶם – Egymás között eldicsérték [Szárajt]²³ – לִמְדוֹן הַגּוֹיָה זֶה לְמֵלֶךְ – mondván: „Ez [a nő] méltó a királyhoz.”

וַיֵּלְאַכְרֶם הַיִּטִּיב בַּעֲבוּרָהּ, וַיְהִי לוֹ צֶאֱן וּבָקָר וְחֻמְרִים וְעַבְדִּים וַשְּׂפָחֹת וְאַתְנֹת וְגַמְלִים. (בראשית יב, טז)

És Ábrámmal jót tett ő miatta és voltak neki juhái, marhái és szamarai, szolgálói és szolgálói, nőstény szamarai és tevéi. (1Mózes 12:16.)

וַיֵּלְאַכְרֶם הַיִּטִּיב – És Ábrámmal jót tett. – פְּרַעָה בַּעֲבוּרָהּ – [az egyes szám harmadik személy] Fáraóra [utall]; **miatta** [azaz Száráj miatt].

וַיִּנְגַע יְהוָה אֶת פְּרַעָה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת בֵּיתוֹ, עַל דְּבַר שְׂרֵי אִשָּׁת אַבְרָם. (בראשית יב, יז)
És az Örökkévaló nagy csapásokkal sújtotta Fáraót meg házat, Száráj, Ábrám felesége miatt. (1Mózes 12:17.)

בְּמַכַּת – És az Örökkévaló nagy csapásokkal sújtotta. – רָאָתָן לְקַח – Egy olyan bőrbetegséggel sújtotta őt [Isten], – שֶׁהַתְּשֻׁמִּישׁ קָשָׁה לוֹ – amely miatt nehezebbé esett a nemi érintkezés.

וְאֶת בֵּיתוֹ – meg házat. – כְּתַרְגוּמוֹ – [Ezt úgy kell értelmezni,] ahogy a *Tárgum* [vonatkozó részében áll]: – וְעַל אֲנִישׁ בֵּיתָהּ – „és házának *népét*”. – וּמִדְרָשׁוֹ – A

²² Rási csodálkozik, miért nem említi ezen a helyen a szöveg Szárajt. S noha az előző versekben csupán Ávrámot említi a szöveg, itt, ahol az elbeszélés Szárájjal foglalkozik, nem lett volna szabad kihagyni az asszony nevét.

²³ Azaz nem közvetlenül Fáraó előtt eldicsérték őt. Rási erre abból a tényből következtet, hogy ellentétben az Ávimelechhel történt incidenssel (1Mózes 20:2), ahol a király maga elé hívatta Szárajt, itt az áll a szövegben: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה (vátukách háisá), „Elvitték az asszonyt”. Vagyis a kezdeményezés nem Fáraótól, hanem minisztereitől eredt.

midrási értelmezés [pedig a következő]: – לְרֵבּוֹת כְּתָלָיו עֲמוּדָיו וְכָלָיו – [a וְאֵת בֵּיתוֹ] (uöet béto)-ba beleértendő [a ház] falai, oszlopai és a háztartási eszközök [is].

עַל דְּבַר שָׂרִי – Száraj... miatt.²⁴ – עַל פִּי דְבוּרָה – [Jelentése:] [Száraj] szavainak megfelelően; – אוֹמְרַת לְמִלְאָךְ הָךְ – [Száraj ugyanis] azt mondja az angyalnak: „Sújts le [rá]!”, – וְהוּא מְכָה – és [az angyal] lesújt [rá].

וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי, לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אֲשַׁתְּךָ הוּא. (בראשית יב, יח)

És hívatta Fáraó Ávromot és mondta: Mit tettél velem? Miért nem adtad tudtomra, hogy feleséged ő? (1Mózes 12:18.)

לָמָּה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הוּא וְאָקַח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה, וְעַתָּה הִנֵּה אֲשַׁתְּךָ קַח וְלָךְ. (בראשית יב, יט)

Miért mondtad: ‘Ő a húgom!’ – és én elvettem magamnak feleségül; most pedig itt a feleséged, vedd és menj!’ (1Mózes 12:19.)

Ellentétben Ávimelechkel, aki azt mondta neki: – הִנֵּה אֶרְצִי לְפָנֶיךָ – „Íme országom előtted van.”²⁵ – אֲלָא אָמַר לוֹ – [Fáraó] ezzel szemben azt mondta neki: – לָךְ וְאֵל תַּעֲמוּד – „Menj, ne maradj itt [tovább], – שְׁהַמְצָרִים שְׁטוּפֵי זְמַה הֵם – mert az egyiptomiakban túlteng a bujaság,” – שִׁנְאַמַּר – amint írva van: – וְזָרְמַת סוּסִים זָרְמָתָם – „Magömlésük lovak magömlése.”²⁶

וַיִּצְוּ עָלָיו פְּרַעֲהַ אַנְשֵׁים, וַיִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ וְאֵת אִשְׁתּוֹ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ. (בראשית יב, כ)

És Fáraó melléje rendelt embereket, ezek elkísérték őt és feleségét és mindenét, amije volt. (1Mózes 12:20.)

וַיִּצְוּ עָלָיו – melléje rendelt. – עַל אֹדוּתָיו – [az עָלָיו (áláv) itt azt jelenti, hogy] őt illetően [rendelkezett Fáraó], – לְשִׁלְחוֹ וּלְשָׁמְרוֹ – [vagyis, hogy] védelmezzék és kísérik ki [Ábrámot az országból] .

וַיִּשְׁלְחוּ – ezek elkísérték őt.²⁷ – כְּתַרְגוּמוֹ וְאֶלְוִיָּאוֹ – A Targum szerint [is]: „Elkísérték őt.”

²⁴ Arra, hogy „miatt”, rendszerint a בְּעִבּוּר (báávur) vagy a בְּגִלָּל (biglál) szavakat szokták használni; a דְּבַר שָׂרִי (dvár Száraj) szó szerint azt jelenti, hogy „Száraj szava”.

²⁵ 1Mózes 20:15 – „...ahol tetszik neked, ott telepedj le.”

²⁶ Jechezkél 23:20.

²⁷ אֲשַׁלַּח (sálách) néha jelentheti azt, hogy kilakoltat, kidob, kikerget. Itt azonban eltérő jelentéssel szerepel.

וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנְּגִבָה. (בראשית יג, א)

Ezután Ábrám fölment Egyiptomból, ő és felesége és vele mindene, amije volt, és Lót is délnek. (1Mózes 13:1.)

לְבֹא לְדְרוֹמָה – **Ezután Ábrám fölment... délnek.**²⁸ – וַיַּעַל אַבְרָם וְגוֹמֵר הַנְּגִבָה – שָׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – [Jelentése:] Erec Jisráél déli [ország részébe] érkezett, – כְּמוֹ שְׂאֵמֶר – „haladt, folyvást dél felé,”²⁹ – אַחֲרָיִם הַנְּגִבָה – „ahogyan az fentebb is szerepelt: – הָלוֹךְ וְנִסּוֹעַ הַנְּגִבָה – „haladt, folyvást dél felé,”²⁹ – [azaz] a Mórija hegye felé. – וּמִכָּל מְקוֹם כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ – Ugyanis amikor az ember az útját – מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנָעַן – Egyiptomból Kánaán országa felé veszi, – מִדְּרוֹם לְצִפּוֹן הוּא מְהַלֵּךְ – dél felől észak felé utazik, – שְׂאֵרֵי מִצְרַיִם בְּדְרוֹמָה שָׁל – „amikor az ember Egyiptom felé utaztatában megszállt. – אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – mivel Egyiptom Erec Jisráéltól délre [fekszik], – כְּמוֹ שְׂמוֹכִיחַ בְּמַסְעוֹת – mint az kiderül a „vándorlásokból”³⁰ – וּבְגִבּוּלֵי הָאֶרֶץ – és Erec Jisráél határainak [taglalásából].³¹

וְאַבְרָם כְּבֹד מְאֹד, בְּמִקְנֵה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב. (בראשית יג, ב)

És Ábrám igen gazdag volt jószágban, ezüstben és aranyban. (1Mózes 13:2.)

כְּבֹד מְאֹד – **igen gazdag.** – טַעוּן מְשֻׂאוֹת – [Azaz] roskadozott a [rengeteg] málhától.

וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנֶּגֶב וְעַד בֵּית אֵל, עַד הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֶהְלֵה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי. (בראשית יג, ג)

És folytatta útját déltől egészen Bét-Élig, addig a helyig, ahol sátra kezdetben volt, Bét-Él és Áj között; (1Mózes 13:3.)

וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו – **És folytatta útját.** – כְּשֶׁחֲזָר – [Ez azt jelzi,] hogy amikor visszatért – מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנָעַן – Egyiptomból Kánaán országába, – הָיָה הוֹלֵךְ וְלֵן – „ahol sátra kezdetben volt, Bét-Él és Áj között” – שָׁלֵן בְּהֵם בְּהַלִּיכָתוֹ לְמִצְרַיִם – ugyanazokban a fogadóknál szállt meg, – בְּאַכְסִינְיֹת – „ahol sátra kezdetben volt, Bét-Él és Áj között” – לְמִדְּרֵךְ דְּרֵךְ אֶרֶץ – Ez arra tanít, hogy a jómodor [megkívánja], – שְׂלֵא יִשְׁנֶה אָדָם מֵאַכְסִינְיָה שְׂלוֹ – „hogy az ember ne váltogassa a

²⁸ Ebből arra következtethetnénk, hogy Ábrám déli irányban utazott. De a 3. versben ezt találjuk: וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנֶּגֶב (vájélech lömászááv minegev) – „és folytatta útját déltől” –, ami viszont északi irányú haladásra utal.

²⁹ 1Mózes 12:9.

³⁰ A zsidók 40 évig tartó pusztai vándorlásából (4Mózes 33.).

³¹ Uo. 34.

szálláshelyét.³² – דָּבַר אֶחָד – Egy másik magyarázat: – בַּחֲזָרְתוֹ פָּרַע הַקְּפוּתָיו – A visszaúton fizette ki korábbi adósságait³³.

מִנְּגֵב – déltől. – אֶרֶץ מִצְרַיִם – [Jelentése:] Egyiptomtól, [és ez azért szerepel úgy, hogy מִנְּגֵב (*minegeu*),] – בְּדֵרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנָעַן – [mert Egyiptom] Kánaán országától délre [terül el].

אֵל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה, וַיִּקְרָא שָׁם אֲבָרָם בְּשֵׁם יְהוָה. (בראשית יג, ד)
...az oltár helyéig, amelyet ott első ízben emelt. És szólította ott Ábrám az Örökkévaló nevét. (1Mózes 13:4.)

אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה – amelyet ott első ízben emelt. És szólította. – וַיִּקְרָא שָׁם אֲבָרָם בְּשֵׁם יְהוָה – És ahol [annak idején] „szólította Ábrám az Örökkévaló nevét”. – וַיִּקְרָא שָׁם עַכְשָׁו בְּשֵׁם ה' – [Ám a mondat] úgy is érthető, – וְגַם יֵשׁ לֹמֵר – hogy „Ábrám most³⁴ szólította ott az Örökkévaló nevét”.

וְגַם לְלוּט הֵחֵלְךְ אֶת אֲבָרָם, הִזָּה צֵאן וּבְקָר וְאֵהֲלִים. (בראשית יג, ה)

De Lótnak is, aki Ábrámmal vándorolt, volt nyája, marhái és sátrai. (1Mózes 13:5.)

– מי גָּרַם שֶׁהִיטָה לוֹ זֹאת – És minek köszönhette ezt, [vagyis a gazdagságát]? – אֲבָרָם – Annak, hogy Ábrámmal együtt vándorolt.

וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לְשִׁבְתַּי יְחִדּוֹ, כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁבְתַּי יְחִדּוֹ. (בראשית יג, ו)

És az ország nem bírta el őket, hogy együtt lakhattak volna, mert nagy volt vagyonuk és nem tudtak együtt lakni. (1Mózes 13:6.)

– לֹא הִיטָה יְכוּלָהּ לְהִסְפִּיק – [az ország] nem bírta el őket. – [Vagyis] nem volt képes [elegendő] – מְרַעָה לְמִקְנֵיהֶם – legelőt biztosítani a jószágaik számára. – וְלִשְׁוֹן קָצָר הוּא – A kifejezés rövidített, – וְצָרִיף לְהוֹסִיף עָלָיו – s [ezért] egy kiegészítő [szóra] van szükség: – וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם מְרַעָה הָאָרֶץ – „az ország legelői nem

³² Részint a fogadás érdekében, nehogy gyanú merüljön fel személyének vagy fogadójának alkalmasságát illetően; részint pedig a szállóvendég érdekében, nehogy az terjedjen el róla, hogy olyan faramuci alak, hogy kétszer nem adnak neki szállást ugyanazon a helyen (*Éráchin* 16b.).

³³ Azokat, amelyeket még Egyiptomba menet csinált.

³⁴ Azaz visszatértekor.

bírták el őket”. – לפיכך כתב ולא נשא – A szövegben ezért áll a ולא נשא (völo nászá) – בלשון זכר – hímnemben.³⁵

ויהי ריב בין רעי מקנה אבֶרם ובין רעי מקנה לוט, והפנעני והפרזי אז ישב בארץ. (בראשית יג, ז)

És civódás volt Ábrám jószágának pásztorai és Lót jószágának pásztorai közt; a kánaániták és periziták akkor az országban laktak. (1Mózes 13:7.)

ויהי ריב – És civódás volt... – לפי שהיו רועיו של לוט רשעים – Mert Lót pásztorai aljasok voltak, – ומרעים בהמתם בשדות אחרים – és mások földjein legeltették az állataikat. – ורועי אבֶרם מוכיחים אותם – [Amikor] Ábrám pásztorai megszídták őket – על הגזל – amiért lopást követtek el, – והם אומרים – ők így válaszoltak: – נתנה הארץ ולוט בן – „Ez a föld Ábrámnak adatott, akinek nincs örököse, – אחיו יורשו – [tehát] Lót, az unokaöccse, az örököse, – ואין זה גזל – ezért ez nem számít lopásnak.” – והכתוב אומר והפנעני והפרזי אז ישב בארץ – A versben azonban ez áll: „a kánaániták és periziták akkor az országban laktak,” – ולא זכה בה אבֶרם עדיין – vagyis Ábrám még nem birtokolta azt.

ויאמר אבֶרם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רעי ובין רעיך, כי אנשים אחים אנחנו. (בראשית יג, ח)

És Ábrám így szólt Lóthoz: „Ne legyen, kérlek, viszály köztem és közted, pásztoraim és pásztoraid között, hisz testvérek vagyunk. (1Mózes 13:8.)

אנשים אחים – hisz testvérek vagyunk. – קרובים – [Itt azt jelenti:] rokonok. – ומדרש אגדה – A midrás szerint pedig: – דומין בקלסתר פנים – hasonló arcvonásaik voltak.³⁶

הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי, אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה. (בראשית יג, ט)

Nincs-e előtted az egész ország? Válj el, kérlek, tőlem; ha te balra mégy, én megyek jobbra, ha te jobbra mégy, én megyek balra.” (1Mózes 13:9.)

בכל אשר – ha te balra [mégy], én [megyek] jobbra.³⁷ – תשב – [Jelentése:] bárhol telepszél is meg, – לא אתרחק ממך – én nem távolodom el tőled messzire, – ואעמוד לך – hanem ott leszek melletted – למגן ולעזר – pajzsként és

³⁵ Ugyanis a ולא נשא (völo nászá) a מרעה (mire)-re (legelő) utal, és az hímnemű szó.

³⁶ Ami megszokott dolog fivérek esetében.

³⁷ Ábrám épp az imént fejezte ki Lót iránti testvéri érzését. Akkor most meg egyszerre miért látszik úgy, mintha teljesen el akarna szakadni tőle?

segítőként. – לוֹ – וְסוּף דָּבָר הַצָּרָה לוֹ – A végén valóban szüksége is volt rá³⁸, – שָׁנְאָמַר – amint írva van: – וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁכַּח אָחִיו וְגוֹמֵר – „És midőn Ábrám meghallotta, hogy testvére fogságba jutott.”³⁹

וַאֲיָמִנָה – én [megyek] jobbra.⁴⁰ – אֲיָמִין אֶת עֲצָמֵי – [Jelentése:] „Jobb felé veszem az irányt”⁴¹, – כְּמוֹ וְאִשְׁמְאֵלָה – amiképpen a וְאִשְׁמְאֵלָה (vőásmilá) [is azt jelenti, hogy] – אֶת עֲצָמֵי – „bal felé veszem az irányt”. – וְאִם תֹּאמַר – Ha azzal az ellenvetéssel élnél, – הֲיָה לוֹ לִנְקֹד וְאִיָּמִינָה – hogy akkor וְאִיָּמִינָה (vőáminá)-nak kellett volna vokalizálni⁴², – כִּי מְצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר – [akkor erre azt válaszolhatnánk neked, hogy a Szentírás] egy másik helyen hasonlóan találjuk, – אִם אֵשׁ לְהִמִּין – [hogy] „Kitérhet-e jobbra az ember?”⁴³, – וְאִין נְקוּד לְהִמִּין – és ott sem לְהִמִּין (löhámin) szerepel.

וַיֵּשֶׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָּלָה מִשְׁקָהּ, לִפְנֵי שַׁחַת יְהוָה אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה כִּגְנֵן יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶמְקָה צֹעַר. (בראשית יג, י)

Erre Lót felemelte szemeit és látta, hogy a Jordán egész síksága csupa bővizű föld, mielőtt az Örökkévaló elpusztította Szodomát és Gomorát; olyan volt mint az Örökkévaló kertje, mint Egyiptom országa, Cóár felé. (1Mózes 13:10.)

וְאֶרֶץ נְחָלֵי מַיִם – csupa bővizű föld. – אֶרֶץ נְחָלֵי מַיִם – Folyóvizekben gazdag vidék.

לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה – mielőtt az Örökkévaló elpusztította Szodomát és Gomorát. – הֲיָה אוֹתוֹ מִישׁוֹר – Az a síkság... – כִּגְנֵן ה' – olyan volt mint az Örökkévaló kertje, – לְאֵילָנוֹת – már ami a fákat illeti... [és] – כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – mint Egyiptom országa, – לְזֵרְעִים – már ami a gabonát és a zöldségeket illeti.

וּמִדְרַשׁ אַגְדָּה דוֹרְשָׁה – Cóár felé. – עַד צֹעַר – [Jelentése:] Cóárig. – עַל שֶׁהָיוּ שְׂטוּפֵי זְמָה – Mivel telve voltak – לְגִנְיָא – A Midrás ezt⁴⁴ pejoratívan értelmezi.

³⁸ Azaz Lótnak szüksége volt Ábrám segítségére.

³⁹ 1Mózes 14:14. És Ábrám Lót segítségére sietett.

⁴⁰ A הִפְעִיל (hif'il) [műveltető] igei paradigma jövő idejű egyes számú alakjának szó eleji א-jét rendszerint pátách-hal vokalizáljuk, azaz א-nak ejtjük. Ezzel összhangban itt וְאִיָּמִנָה (vőájminá)-nak kellene állnia.

⁴¹ Tk. „jobb felé orientálok magam”, mivel műveltető alakról van szó.

⁴² A szabályos הִפְעִיל (hif'il) vokalizációnak megfelelően.

⁴³ 2Sámuel 14:19.

⁴⁴ A vers minden egyes utalását.

bujasággal, – בַּחַר לוֹ לֹט בְּשִׂכּוּנָתָם – azért esett Lót [és háza népének] választása erre a vidékre.⁴⁵ – בְּמִסְכַּת הַוַּיִּוִּיּוֹת – A [Talmud] *Horájt* traktátus alapján⁴⁶.

וַיִּבְחַר לוֹ לֹט אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיֵּסַע לוֹט מִקְדָּם, וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו. (בראשית יג, יא)

Lót tehát a Jordán egész síkságát választotta magának; és Lót elvonult keletről és ők elváltak egymástól. (1Mózes 13:11.)

פְּכָר – síkságát. – מִישׁוֹר כְּתִרְגוּמוֹ – [Jelentése] „síkság”, ahogy a *Tárgum* fordítja.

מִקְדָּם – keletről. – נָסַע מֵאַצֵּל אַבְרָם – Elvált Ábrámtól, – וְהָלַךְ לוֹ לְמַעְרָבוֹ שֶׁל אַבְרָם – és elindult Ábrám [táborhelyétől] nyugat felé, – נִמְצָא נֹסֵעַ מִמְזָרַח לְמַעְרָב – következőképpen kelet-nyugati irányban haladva. – וּמְדַרְשׁ אַגְדָּה – A midrási értelmezés⁴⁷ [a következő]: – הִסִּיעַ עֲצָמוֹ מִקְדָּמוֹ שֶׁל עוֹלָם – eltávolodott attól, Aki [létében] megelőzi a világot, – אָמַר אֵי אֶפְשִׁי לֹא בְּאַבְרָם וְלֹא בְּאַלְהֵיוּ – mondván: „Nem akarom sem Ábrámot, sem az ő Istenét.”

אַבְרָם יָשָׁב בְּאַרְצוֹ כְּנָעַן, וְלוֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר וַיֵּאָהֵל עַד סְדוֹם. (בראשית יג, יב)

Ábrám letelepedett Kánaán országában, Lót pedig a síkság városaiban telepedett le és elvitte sátrait egész Szodomáig. (1Mózes 13:12.)

וַיֵּאָהֵל – és elvitte sátrait. – נָטָה אֶהָלִים – [Jelentése:] sátrakat vert fel – לְרוֹעֵיו – a pásztorainak és a jószágának – עַד סְדוֹם – **egészen Szodomáig.**

וְאֲנָשֵׁי סְדוֹם רָעִים וְחָטְאִים, לִיהוּדָה מְאֹד. (בראשית יג, יג)

Csakhogy Szodoma népe igen erkölcstelen volt, és nagyon vétkezett az Örökkévaló ellen. (1Mózes 13:13.)

וְאֲנָשֵׁי סְדוֹם רָעִים – Csakhogy Szodoma népe igen erkölcstelen volt... – וַיֵּאָהֵל לוֹט מִלְּשׁוֹן עַמְקָהּ – És Lót mégsem vonakodott attól, hogy közöttük lakjon. [Miért említi itt az Írás, hogy a szodomiták gonoszak voltak?] – וַיִּבְרַח לְמִדְּבַר אֶבְרָם – Bölcseink ebből arra következtettek, hogy: – שֵׁם רָשָׁעִים יִרְקָב – „A bűnösök neve semmivé lesz”⁴⁸, [azaz a gonoszakról csakis elítélően lehet beszélni, ha említést teszünk róluk, akkor gonoszságukról is szót kell ejteni].

⁴⁵ Azaz Szodomára és Gomorára.

⁴⁶ 10b.

⁴⁷ A *מִקְדָּם* (*mikedem*) értelmezése, amely értelmezhető úgy is, mint valaki, aki megelőz valaki/valami mást a létezésben.

⁴⁸ *Példabeszédek* 10:7. A vers egyszerű jelentése az, hogy nevük feledésbe merül, ahogyan azt Rási is állítja az ehhez a vershez fűzött kommentárjában.

רעים – ...erkölcstelen... [Mi a különbség az „erkölcstelen” és a „vétkezett” között?] – בְּגוּפָם – Testi dolgokban; **וְחַטָּאִים – ...vétkezett...** – בְּמַמוֹנָם – Vagyoni dolgokban.⁴⁹

לֵהּ מָאד – ...nagyon... az Örökkévaló ellen. – יוֹדְעִים רְבוּנָם – Ismerik Urukát, – וּמִתְכַּבְּרִים לְמַרְוֹד בּוֹ – és készakarva lázadnak Ellene.

וַיְהִיָּה אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לוֹט מַעֲמוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וַיֵּרָאָה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה שָׂם, צָפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה. (בראשית יג, יד)

És az Örökkévaló szólt Ábrámhoz, miután Lót elvált tőle: „Emeld fel szemed és nézz le arról a helyről, ahol vagy, északra és délre, keletre és nyugatra, (1Mózes 13:14.)

לוֹט – miután Lót elvált tőle. – כָּל זְמַן שֶׁהָרָשָׁע עִמּוֹ – Amíg a gonosz ember vele volt, – הָיָה הַדְּבוּר פּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ – [Isten] Szava megvonatott tőle.

כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָּה רְאָה לָךְ אֶתְנַנְּהָ, וְלִוְרַעַךְ עַד עוֹלָם. (בראשית יג, טו)

mert az egész országot, amelyet látsz, neked adom és a te magzatodnak örökre (1Mózes 13:15.)

וּשְׁמַתִּי אֵת וְרַעַךְ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֵת עַפְרֵי הָאָרֶץ גַּם וְרַעַךְ יִמְנָה. (בראשית יג, טז)

Magzataidat pedig oly számossá teszem, mint a föld pora, ha valaki megszámolhatja a föld porát, akkor magzataidat is meg lehet számlálni. (1Mózes 13:16.)

שָׂם שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְעַפֵּר – ha valaki [képes megszámolni]. – אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ – Amiképpen a porszemeket képtelenség megszámolni, – כִּי וְרַעַךְ לֹא יִמְנָה – azonképpen ivadékaidat sem lehet majd számba venni.

קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרֵחְבָּהּ, כִּי לָךְ אֶתְנַנְּהָ. (בראשית יג, יז)

Kelj fel, járd be az országot hosszában és széltében, mert neked adom azt (1Mózes 13:17.)

וַיֵּאָהֵל אַבְרָם וַיְבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן, וַיְכֹן שָׂם מִזְבֵּחַ לַיהוָה. (בראשית יג, יח)

⁴⁹ Az Onkelosz-féle fordítás ezt a két dolgot éppen fordítva értelmezi.

És Ábrám elvitte sátrait és eljutott és letelepedett Mamré terebintusai mellé, amelyek Hebronban vannak és ott oltárt épített az Örökkévalónak. (1Mózes 13:18.)

מַמְרָא – Mamré. – שם אדם – [Ez] egy személy neve.⁵⁰

וַיְהִי בַיָּמֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שֹׁנַעַר אַרְיִיף מֶלֶךְ אֶלְסַר, כְּדָרְלַעֲמֹר מֶלֶךְ עֵילָם וְתַדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם.
(בראשית יד, א)

Történt Ámráfel, Sineár királyának, Árjoch, Elászár királyának, Kedarláómer, Élám királyának és Tideál, Gojim királyának napjaiban... (1Mózes 14:1.)

אַמְרָפֶל – ...**Ámráfel**...⁵¹ – הוא נִמְרוֹד שְׁאַמֵּר לְאַבְרָהָם – Ó Nimród, aki utasította Ábrahámot: – פּוֹל לְתוֹךְ כְּבֶשֶׂן הָאֵשׁ – „Ugorj bele a tüzes kemencébe!”⁵² [Az **אַמְרָפֶל** (*ámráfel*) név az **אַמֵּר** (*ámár pol*) – „Azt mondta: Ugorj!” egybevonásából keletkezett.]

גּוֹיִם – ...Gojim király... [A **גּוֹיִם** (*gojim*) szó szerint „népek”-et jelent.] – מְקוֹם יֵשׁ שְׁשֵׁמוֹ גּוֹיִם – Létezik egy Gójim nevezetű hely, – עַל שֵׁם שְׁנִתְקַבְּצוּ שָׁמָּה – mert erre a helyre összegyűltek – מִכַּמְּהָ אַמּוֹת וּמְקוֹמוֹת – sokan több népből és országból, – וְהַמְּלִיכֵי אִישׁ עָלֵיהֶם וְשֵׁמוֹ תַדְעָל – és királlyá kiáltottak ki egy Tidál nevű férfit.

עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת בְּרַשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה, שֹׁנַאֵב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשִׁמְאָבֵר מֶלֶךְ צִבּוֹיִים וּמֶלֶךְ בְּלַע הִיא צַעַר.
(בראשית יד, ב)

...hogy ezek háborút viseltek Berá, Szodoma királya, Birsá, Gomora királya, Sineáv, Ádmá királya, Seméver, Cevójim királya és Belá vagyis Cóár királya ellen. (1Mózes 14:2.)

בְּרַע – ...**Berá**... [בְּרַע (*berá*) azt jelenti: „rosszindulattal”. Azért nevezték így,] – רַע לְשָׂמַיִם – mert rosszindulattal viseltetett Isten iránt – וְרַע לְבָרִיּוֹת – és rosszindulattal viseltetett az emberiség iránt.

בְּרַשַׁע – ...**Birsá**... [רִשָּׁע (*resá*) azt jelenti: „rosszindulattal”. Azért nevezték így,] – שְׁנִתְקַבְּצוּ בְּרַשָׁעוֹ – mert aljasság révén került hatalomra.

שֹׁנַאֵב – ...**Sineáv**... [שִׁנְאָב (*sin'áv*) úgy is értelmezhető, hogy: שׁוֹנֵא אָבִיו (*szone ávív*): „Gyűlöli az apját.” Azért nevezték így,] – שׁוֹנֵא אָבִיו שְׁבַשְׂמַיִם – mert gyűlölte az ő Mennyei Atyját.

⁵⁰ És nem egy hely neve. Ez egyértelműen kiderül a 14:13. és a 23:17. versekből.

⁵¹ Lásd 1Mózes 10:10-et, ahol Nimródot azonosítják Sineár királyaként.

⁵² Lásd: Rási *uo.* 11:28.

שֵׁם אֶבֶר – ...Seméver... [שֵׁם אֶבֶר (sem'éver) úgy is értelmezhető, hogy: שֵׁם אֶבֶר (szám éver): „Szárnyra kapott.” Azért nevezték így,] – שֵׁם אֶבֶר לְעוֹף וְלִקְפוּץ – Szárnyra kapott, hogy felröppenjen, felszökelljen – וְלִמְרוֹד בְּהִקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – és fellázadjon Isten ellen.

בְּלָע – ...Belá... – שֵׁם הָעִיר – A város neve [és nem a király neve. Az, hogy ez az utolsó király nincs megnevezve, azt jelzi, hogy az előző királyok azért lettek néven nevezve, hogy nevük feltárja aljas jellemüket.]

כָּל אֱלֹהֵי חִבְרוֹן אֶל עַמְקֵי הַשָּׂדִים, הוּא יָם הַמֶּלַח. (בראשית יד, ג)

Mindnyájan egyesültek Sziddim völgyében; ez [ma] a Sós-tenger. (1Mózes 14:3.)

עַל שֵׁם – Azért nevezték így, – כִּן שְׁמוֹ – **Sziddim völgyében.** – עַמְקֵי הַשָּׂדִים – mert számos mező [terült el] benne.

– **ez [ma] a Sós-tenger.**⁵³ – לְאַחַר זְמַן נִמְשַׁף הַיָּם לְתוֹכוֹ – Később elárasztotta [ezt a völgyet] a tengervíz, – וְנִעְשָׂה יָם הַמֶּלַח – és így lett belőle a Sós-tenger⁵⁴. – וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה אֹמֵר – A midrási magyarázat szerint – שְׁנַתְּבַקְעוּ הַצּוּרִים – a környező kövek megrepedeztek, – וְנִמְשְׁכוּ יְאוּרִים לְתוֹכוֹ – [minek következtében] folyóvizek árasztották el [a területet].⁵⁵

שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדֻרְלַעְמֹר, וְשָׁלַשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה מָרְדּוּ. (בראשית יד, ד)

Tizenkét évig szolgálták Kedorláómert és a tizenharmadik évben fellázadtak ellene. (1Mózes 14:4.)

– **Tizenkét évig szolgálták.** – חֲמֵשָׁה מְלָכִים הִלְלוּ אֶת – שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה שָׁנָה עָבְדוּ – Ez az öt király [szolgálta] Kedorláómert.

וּבְאַרְבַּע עֲשָׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדֻרְלַעְמֹר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת רַפְּאִים בְּעֲשָׂתַיִת קַרְנַיִם וְאֵת הַזּוּזִים בְּהֵם, וְאֵת הָאִימִים בְּשֹׁהַ קַרְיָתָיִם. (בראשית יד, ה)

A tizennegyedik évben pedig eljött Kedorláómer és a királyok, akik vele tartottak és megverték a refáitákat Asterót-Karnájimban, a zuzitákat Hámiban, az émitákat Sávé-Kirjatájimban. (1Mózes 14:5.)

⁵³ Miképpen lehetett a Sós-tenger egyúttal a Mezők völgye is?

⁵⁴ Amit ma Holt-tenger néven ismerünk.

⁵⁵ Szodoma és Gomora elpusztítása során.

וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה – A tizennegyedik évben. – לְמַרְדֵּן – Lázasadásuk [tizennegyedik évében].⁵⁶

בָּא כְדֹרְלָאוֹמֵר – eljött Kedorláómer.⁵⁷ – לְפִי שֶׁהוּא הָיָה בְּעַל הַמַּעֲשֵׂה – Mivel a dolog [elsősorban] őt érintette⁵⁸, – וְנִכְנַס בְּעֵבֵי הַקֹּרֶה – ő „ragadta meg a gerenda nehezebbik végét”.⁵⁹

וְהַמְלָכִים וְגוֹמֵר – és a királyok. – אֵלֶּה שֶׁלְּשָׁה מְלָכִים – Ez arra a három királyra utal [akik vele voltak]⁶⁰.

זֵזִימִם – a zuzitákat. – הֵם זַמְזָמִים – Ezek a zamzumim.⁶¹

וְאֵת הַחֲרִי בְּהַרְרָם שְׁעִיר, עַד אֵיל פְּאָרָן אֲשֶׁר עַל הַמְדָּבָר. (בראשית יד, 1)

...és a hórítákat Széir hegységükben egészen Él-Paránig, amely a vadon mellett van. (1Mózes 14:6.)

בְּהַרְרָם – hegységükben. – בְּהַר שְׁלֵהֶם – [Jelentése:] az ő hegyükben.

אֵיל פְּאָרָן – Él-Parán.⁶² – כְּתַרְגוּמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל – [Onkelosz] fordítása szerint „síkság”-ot jelent. – וְאוֹמֵר אֲנִי – Én [mindazonáltal] azon a véleményen vagyok, hogy ez nem jelenti azt, – שְׂאִין אֵיל לְשׁוֹן מִיִּשְׂרָאֵל – hogy az אֵיל (él)-t „síkság”-nak kellene fordítani, – אֲלָא מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁל פְּאָרָן אֵיל שְׁמוֹ – hanem [azt jelenti,] hogy Parán síkságát אֵיל (él)-nek nevezték⁶³, – וְשֵׁל מִמָּרָא אֶלּוֹנֵי שְׁמוֹ – Mámre [síkságát] Élonének⁶⁴, – וְשֵׁל יַרְדֵּן כְּכַר שְׁמוֹ – Járdénét Kikárnak⁶⁵, – וְשֵׁל שְׂטִימִם אֶבֶל שְׁמוֹ אֶבֶל הַשְּׂטִימִם – Sitimét pedig Ávelnek⁶⁶. –

⁵⁶ Vita van a Midrásban (*Brésit rábá* 42:6.) az *וּשְׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְרַדּוֹ* (*uslos-eszré sáná márádu*)-t (4. vers) illetően. Joszé rabbinak az a véleménye, hogy a lázasadás 13 évig tartott Kedorláómer 12 éves uralmát követően. Tehát Rási úgy magyarázza, hogy ebben a versben a „tizennegyedik év” a lázasadás tizennegyedik évére utal. Simon ben Gámliél rabbi ugyanakkor azt tartja, hogy a lázasadás 13 éve egyidejűleg zajlott Kedorláómer 12 éves uralmával. Ebből következően a „tizennegyedik év”-nek Kedorláómer uralmának 14-ik évére kellene utalnia.

⁵⁷ 1. Miért emeli ki a szöveg Kedorláómeret? 2. Miért az egyes számú **בָּא** (*bá*) [jött] és miért nem a **בָּאוּ** (*báu*) [jöttek] szerepel a szövegben?

⁵⁸ Ti. ellene lázadtak fel.

⁵⁹ Ez egy olyan kifejezés, amely a felelősség magára vállalására utal.

⁶⁰ És akiket az 1. vers említ.

⁶¹ Lásd 5Mózes 2:11., 20. A három népre a rófáim, émim és zamzumim elnevezésekkel utal a szöveg.

⁶² Mit jelent itt az אֵיל (él)?

⁶³ Vagyis, hogy az אֵיל (él) tulajdonnév.

⁶⁴ 1Mózes 13:18.

⁶⁵ Uo. 10. vers.

⁶⁶ 4Mózes 33:49.

גַּד בַּעַל גַּד – Hasonlóképp a בַּעַל גַּד (*báál gád*)⁶⁷ – בעַל שָׁמוֹ – [egy síkság], amelynek a neve Báál. – וְכֹלֶם מִתְּרַגְּמִין מִיִּשְׂרָאֵל – [Noha] mindnyájan „síkság”-nak vannak fordítva, – וְכָל אֶחָד שָׁמוֹ עָלָיו – [a Szentírás] mindegyikre a saját nevével utal.⁶⁸

עַל הַמְּדָבָר – a vadon mellett van.⁶⁹ – אֶצֶל הַמְּדָבָר – [Jelentése:] a vadon mellett, – כְּמוֹ – hasonlóan ahhoz: – וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה – „És mellette legyen Menasse törzse.”⁷⁰

וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט הוּא קָדֵשׁ וַיִּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעַמְלָקִי, וְגַם אֶת הָאֲמָרִי הַיֵּשֵׁב בְּחִצְצֹן תְּמָר. (בראשית יד, ז)

Visszatérvén, elérkeztek Én-Mispátba vagyis Kádésbe és megverték az amalékíták egész területét, valamint az emóritákat, akik Haccón-Támárban laktak. (1Mózes 14:7.)

עַל שֵׁם הָעֵתִיד – Egy eljövendő [esemény] okán nevezték így⁷¹. – שְׁעֵתֵי־דִין מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְהַשְׁפֵּט שָׁם – Mert Mózes és Áron később itt ítéltetett el [az Örökkévaló által] – על עֶסְקִי אוֹתוֹ הָעֵין – a forrással kapcsolatos események miatt. – וְהֵם מִי מְרִיבָה – [A forrás] a Merivá vize volt.⁷² – וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּמוּ כְּפִשׁוּטוֹ – Onkelosz ezt mindazonáltal egyszerű jelentése szerint fordítja, – מְקוֹם שֶׁהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה – [azaz] „A hely, ahol az ország lakosai – מִתְּקַבְּצִים שָׁם לְכָל מִשְׁפָּט – ítélezéshez gyűlnek majd össze.”

עַדִּיין לֹא נוֹלַד עַמְלָק – az amalékíták [egész] területét. – וְיִנְקָרָא עַל שֵׁם הָעֵתִיד – [Jóllehet] Amalék ekkor még nem született meg, – a jövőre alapozva [mégis] így nevezték [ezt a területet].

מִקְרָא מְלֵא – Ami Éjn Gedi. – הוּא עֵין גְּדִי – Haccón-Támárban. – בְּחִצְצֹן תְּמָר – [Ez] egyértelműen szerepel – בְּדִבְרֵי הַיָּמִים בֵּיהוֹשָׁפָט – A Krónikák könyvében⁷³ Jehosáfáttal kapcsolatban.

וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סֹדֵם וּמֶלֶךְ עַמְרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ צַבִּיִּים וּמֶלֶךְ בָּלַע הוּא צֶעֶר, וַיַּעֲרֹכוּ אֹתָם מִלְחָמָה בְּעַמְקֵי הַשָּׂדִים. (בראשית יד, ח)

⁶⁷ Jósuá 11:17.

⁶⁸ Azaz בעַל אֶבֶל, אֶלוֹנִי, כְּפָר, אֵיל, אֵיל, *(él, kikár, éloné, ávé, báál)*.

⁶⁹ Itt szó szerint az áll, hogy „a vadnon/a pusztán/a sivatagon”.

⁷⁰ 4Mózes 2:20. Az עַל (*ál*) vagy az עָלָיו (*áláv*) itt is „mellett/mellette” jelentésben szerepel.

⁷¹ עֵין מִשְׁפָּט (*éjn mispát*) – „az ítélet forrása”.

⁷² Szó szerint „a civódás vize”. Lásd 4Mózes 20.

⁷³ 2Krónikák 20:2.

Ekkor kivonult Szodoma királya, Gomorrha királya; Ádmo királya, Cevójim királya és Béla – az Cóár – királya és sorakoztak ellenük csatára a Sziddim völgyében; (1Mózes 14:8.)

את כְּדֹרְלַעַמֵּר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שֹׁנַעַר וְאַרְיוֹף מֶלֶךְ אֶלְסָר, אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת הַחֲמִשָּׁה. (בראשית יד, ט)

Kedorláómer, Élám királya, Tideál, Gójim királya, Amráfel, Sineár királya, Arjók, Ellászár királya ellen, négy király öt ellen. (1Mózes 14:9.)

ואף על פי כן נצחו המועטים – Mégis azok győztek, akik kevesebben voltak. – להודיעך שגבורים היו – [A Tóra ezt azért említi], hogy tudassa velünk, milyen hatalmasak voltak, – ואף על פי כן לא נמנע אברהם – és hogy Ábrahám mégsem vonakodott – מלרדוף אחריהם – üldözőbe venni őket.

ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה, והנשארים הרה נסו. (בראשית יד, י)

Sziddim völgye tele volt maltergödörrel és mikor Szodoma és Gomora királyai menekültek, beleestek ezekbe, a többiek pedig a hegységbe menekültek. (1Mózes 14:10.)

בארת הרבה היו שם – Számos gödör volt ott, – שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין – amelyekből földet termeltek ki a malterhez.⁷⁴ – וימרש אנדה – A midrási magyarázat szerint – שהיה הטיט בהם – ezekben [a gödrökben keverték] a maltert, – ונעשה נס למלך סדום – és [csak] csoda révén történhetett, hogy Szodoma királya – שיצא משם – [élve] került ki belőlük.⁷⁵ – שלא היו מאמינין – ugyanis a népek között voltak olyanok, – שניצל אברהם מאור כשדים – hogy Ábrahám megmenekült Ur Kászdimból, – מכבשן האש – a tüzes kemencéből. – וייון שיצא זה מן החמר – De mihelyst [Szodoma királya élve] kijutott a malterből, – האמינו באברהם למפרע – már hitték visszamenőlegesen az Ábrahámmal [történeteket].

להרה נסו – a hegységbe menekültek. – [Jelentése:] Elmenekültek egy hegyre. – הרה כמו להר – A הרה (herá) ugyanaz, mint a להר (löhár). – כל תבה – Minden olyan szó esetében, ahol egy ל szükséges a [szó] elején⁷⁶, – הטיל לה ה"א בסופה – lehetséges azt egy ה-vel [helyettesíteni] a [szó] végén. – ויש חלוק בין הרה להרה – Különbség van [azonban] הרה (herá) és ההרה (háhárá)

⁷⁴ Vagyis a gödrök nem maltert tartalmaztak, hanem ezekből termelték ki a földet a malterhez.

⁷⁵ Mi lehetett a csoda célja?

⁷⁶ A „valahová” jelentésű ל prefixum; pl.: להר (löhár) – egy hegyre.

között, – שְׁבִיטוֹף הַתְּבָה – ugyanis a ה a szó végén – עֹמְדֵת בְּמִקּוֹם לְמִ"ד שְׁבִירָאשָׁה – helyettesíti ugyan a szó eleji ל-et⁷⁷, – אָבֵל אֵינָה עֹמְדֵת בְּמִקּוֹם לְמִ"ד – de nem helyettesít egy olyan ל-et, – וּנְקוּדָה פְּתַח תְּחִתֶּיהָ – amely pátách-hal van vokalizálva⁷⁸. – וַהֲרִי הָרָה כְּמוֹ לָהֶר – Tehát a הָרָה (herá) ugyanazt jelenti, mint a לָהֶר (löhár) – או כְּמוֹ הֶר – vagy az הֶר אֵל (el hár), – וְאֵינוּ מְפָרֵשׁ לְאִיזָה הֶר – nem lévén egyértelmű, hogy melyik hegyről is van szó, – אֲלָא שְׁכַל אַחַד נָס – tekintve, hogy mindegyikük arra a hegyre menekült, – בְּאֶשֶׁר מֵצָא הֶר תְּחִלָּה – amely először útjába akadt. – וּכְשֶׁהוּא נוֹתֵן ה"א בְּרֵאשִׁיטָה – Ám ha a ה [egy olyan szó] elejére kerül, [amelynek már van a prefixum], – לְכַתּוֹב הֶהָרָה אוּ הַמְדַבְּרָה – [ígyen például] a הֶהָרָה (háháráv) vagy a הַמְדַבְּרָה (hámidbárá)⁷⁹ szavakat kapva, – פְּתוּרָנוּ כְּמוֹ אֵל הֶהָר – akkor azt jelenti: „a hegyre”, – או כְּמוֹ לְהֶהָר – vagy ugyanazzal [a jelentéssel, de eltérő írásmóddal:] לְהֶהָר (löháhár) – „a hegyre”, – וּמִשְׁמַע לְאוֹתוֹ הֶר הַיְדוּעַ – utalva a már ismert hegyre, – וּמְפֹרֵשׁ בְּפִרְשָׁה – amelyet explicite említ az a fejezet.

וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רְכָשׁ סֹדֶם וְעַמְרָה וְאֶת כָּל אֲכָלָם וַיִּלְכּוּ. (בראשית יד, יא)

Elvitték minden vagyonát Szodomának és Gomorrhának, minden eleségüket és elmentek. (1Mózes 14:11.)

וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רְכָשׁוֹ בֶּן אַחִי אַבְרָם וַיִּלְכּוּ, וְהוּא יוֹשֵׁב בְּסֹדֶם. (בראשית יד, יב)

Elvitték Lótot, Ábrám testvérenek fiát és vagyonát, aki Szodomában lakott, és elmentek. (1Mózes 14:12.)

[Hogy megtanuljuk:] מי גָּרַם לוֹ זֶאת – **Szodomában lakott.**⁸⁰ – וְהוּא יוֹשֵׁב בְּסֹדֶם – Miért történt ez meg vele? – יִשְׁיבְתוּ בְּסֹדֶם – Azért, mert Szodomában lakott.⁸¹

וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבְרִי, וְהוּא שָׁכַן בְּאֵלְנֵי מַמְרָא הָאֱמֹרִי אַחִי אֲשֶׁלַּל וְאַחִי עֵנָר וְהֵם בְּעַלֵי כְרִית אַבְרָם. (בראשית יד, יג)

És jött egy menekült és jelentette ezt Ábrámnak, a hébernek; ő ugyanis az emórita Mamrének, Eskól és Ánér testvérenek terebintusainál lakott, akik Ábrám szövetségesei voltak. (1Mózes 14:13.)

⁷⁷ Azaz egy svá-val vokalizált ל-et, amely így „valahová/egy helyre” jelentést kap.

⁷⁸ A לָ (lá) prefixum ugyanis már tartalmazza a határozott névelőt, vagyis például a לָהֶר (láhár) már nem azt jelenti, hogy „egy hegyre”, hanem azt, hogy „a hegyre”.

⁷⁹ הַמְדַבְּרָה (hámidbárá) – a pusztába.

⁸⁰ Hiszen már tudjuk, hol lakott Lót! (13:12.)

⁸¹ Az idézte fejére a bajt, hogy erkölcstelen és gonosz emberek között lakott.

וַיָּבֹא הַפְּלִיט – És jött egy menekült.⁸² – **לְפִי פְּשׁוּטוֹ זֶה עוֹג** – Az egyszerű jelentés szerint ez Ogra utal, – **שְׁפֹלֵט מִן הַמְּלֻחָמָה** – aki megmenekült a csatából. – **וְהוּא שְׁכֵתוֹב** – Erre utal a Szentírás [is a következő versben]: – **כִּי רַק עוֹג נִשְׁאַר** – „Mert csak Og, Básán királya maradt meg utolsóinak – **מֵיִתֵּר הַרְפָּאִים** – az óriások maradékából.”⁸³ – **וְזֶהוּ נִשְׁאַר** – Ezt jelenti a „megmaradt”, – **שְׁלֹא הִרְגוּהוּ אֲמֶרְפֵּל וְחַבְרִיו**, – **כְּשֶׁהֵכּוּ הַרְפָּאִים בְּעֶשְׂתֵּרוֹת קַרְנַיִם** – [vagyis,] hogy Ámráfel és a társai nem ölték meg, – **תְּנַחֲוּמָא** – [Ez a magyarázat a Midrás] Tánchumára [alapul]⁸⁴. – **וּמְדַרְשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה** – A Midrás *Brésit rábá*⁸⁵ [viszont így magyarázza ugyanezt]: – **זֶה עוֹג** – Ez Ogra utal, – **שְׁפֹלֵט מִדּוֹר** – aki megmenekült az özönvíz nemzedékéből. – **וְזֶהוּ מֵיִתֵּר הַרְפָּאִים** – És ezt [jelenti a] **מֵיִתֵּר הַרְפָּאִים** (*mijeter hárefáim*)⁸⁶, – **שֶׁנֶּאֱמַר** – amint írva van: – **הַנְּפִילִים הָיוּ** – „Az óriások voltak a földön stb.”⁸⁷ – **וּמִתְכַּנֵּן שִׁיְהִיג אֲבָרָם** – [Ognak] az szerette volna, hogy Ábrám meghaljon⁸⁸, – **וַיִּשָּׂא אֶת שָׂרָה** – s így majd ő elvehesse feleségül Sárát.

הַעֲבָרִי – a hébernek.⁸⁹ – **שֶׁבָא מֵעֶבֶר הַנְּהָר** – [Azért nevezték így], mert a folyó másik oldaláról jött.⁹⁰

בְּעֲלֵי בְרִית אֲבָרָם – Ábrám szövetségesei. – **שֶׁכָּרְתוּ עִמּוֹ בְרִית** – Szövetségre léptek vele. – **דְּבַר אַחֵר** – Egy eltérő magyarázat: – **שֶׁהִשְׂיֵאוּ לוֹ עֲצָה עַל הַמִּלְחָה** – Ők tanácsolták neki azt, hogy metélje körül magát⁹¹, – **כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ בְּמִקּוֹם אַחֵר** – amiképpen az egy másik helyen kifejtésre kerül.

וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם כִּי נִשְׁפָּה אָחִיו, וַיִּרְקַק אֶת חֲנִיכָיו וַיִּלְיֵדֵי בֵּיתוֹ שֶׁמִּנְהָ עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דֵּן. (בראשית יד, יד)

⁸² Ki ez az ember, és mitől menekült meg?

⁸³ 5Mózes 3:11.

⁸⁴ Chukat 25. fejezet.

⁸⁵ 42:8; 48:8.

⁸⁶ **רְפָאִים** (*röfáim*) azt jelenti: óriások, ahogyan azt az 5Mózes 2:11-ben is találjuk. Vagyis a **רְפָאִים** (*röfáim*) és a **נְפִילִים** (*nöfilim*) rokon értelmű szavak.

⁸⁷ 1Mózes 6:4.

⁸⁸ Azért mondta Ábrámnak, hogy Lót fogságba esett, mert remélte, hogy Ábrám majd csatába indul, hogy kiszabadítsa Lótot.

⁸⁹ Az **עֲבָרִי** (*ivri*) szó gyökere az **עֶבֶר** (*éver*), „a másik oldal” jelentésű szó.

⁹⁰ Ábrahám eredetileg Arám Náháráimból, az Eufrátesz folyó keleti oldaláról jött. Lásd Jósuá 24:3.

⁹¹ Azaz e magyarázat szerint a **בְּעֲלֵי בְרִית** (*báálé brit*) azokat a személyeket jelöli, akik azt tanácsolták neki, hogy végezze el a **בְּרִית** (*brit*)-et [vagyis a körülmetélést].

És midőn Ábrám meghallotta, hogy testvére fogságba jutott, felfegyverezte kiképzett embereit, akik házában születtek, háromszáztizennyolcat és üldözte azokat Dánig. (1Mózes 14:14.)

וַיִּרֶק – ...felfegyverezte... – כְּתַרְגוּמוֹ וְזָרִיז – Onkelosz úgy fordítja a *vájárek* szót, hogy „És felvértezte”. – וְכֵן – Hasonlóan, a – וְהִרְיָקוֹתֵי אֶחָרִיכָם חָרֵב – [a következőképpen hangzik Onkelosz fordításában:] – אֶזְדִּיז בְּחַרְבֵי עֲלֵיכֶם – „Felvértezem (*váhárikoti*) magam egy karddal ellenetek.”⁹² – וְכֵן אָרִיק חָרְבֵי – Hasonlóan: „Kirantom (*árik*) kardomat”⁹³. – וְכֵן וְהִרֶק חֲנִית וְסָגוּר – Hasonlóan: „Végylelő lándzsát, csatabárdot”⁹⁴.

וְחִנְיָו – ...kiképzett embereit... – חֲנִיכּוֹ כְּתִיב – A szöveg itt a „kiképzett” kifejezést [és nem a „szolga” kifejezést] használja, – זֶה אֱלִיעֶזֶר – ami Eliézerre utal, – וְשִׁחְנָכוּ לְמַצְוֹת – akit kiképzett a micvák tartására. – וְהוּא – És ennek [a *חֲנִיכּוֹ* (*chánicháv*) szónak] jelentése: – לְשׁוֹן הַתְּחֵלֶת כְּנִיסַת הָאָדָם אוֹ כָּלִי – Egy személy vagy egy edény felavatása [vagy kiképzése] – לְאִמְנוֹת שֶׁהוּא עֲתִיד לַעֲמֹד בָּהּ – a neki kijelölt hivatásra [vagy feladatra]. – וְכֵן חֲנוּךְ לְנֶעֶר – Hasonlóan: „Neveld a gyermeket”⁹⁵ – חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ – [vagy:] „Az oltár fölavatására”⁹⁶ – חֲנֻכַּת הַבַּיִת – [vagy:] „A Szentély felavatása [azaz felszentelése]”.⁹⁷ – וּבְלַעַז קוֹרִין לוֹ אֲנְצִינְיֶ״ר – Ófranciául: *enseigner* [azaz „tanítani”].

שְׁמוֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת – ...háromszáztizennyolcat... – רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ – Bölseink azt mondták, – אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ הִיא – hogy Eliezer egymaga volt. – וְהוּא – És ez [vagyis a 318-as szám] – מִגִּימַטְרִיָּה שֶׁל שְׁמוֹ – nevének gemátriai⁹⁸ megfelelője.

עַד דָּן – ...Dánig. [A következő versben pedig az áll, hogy Chováig üldözték őket.⁹⁹] – שָׁם תָּשֵׁשׁ כָּחוֹ – Ott megcsappant az ereje, – שָׂרָאָה – mert meglátta [profetikus látomásban], – שִׁעֲתִידִין בְּנֵי – hogy gyermekei – לְהַעֲמִיד שָׁם עָגֹל – [arany]-borjút állítanak majd ott.

וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לִילָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּפְּסוּ, וַיִּרְדְּפֵם עַד חוּכָה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדָמְשֶׁק. (בראשית יד, טו)

⁹² 3Mózes 26:33.

⁹³ 2Mózes 15:9.

⁹⁴ Zsoltárok 35:3.

⁹⁵ Példabeszédek 22:6.

⁹⁶ 4Mózes 7:11.

⁹⁷ Zsoltárok 30:1.

⁹⁸ *Gemátriá:* A héber szavak számértéke (ugyanis minden héber betű egy bizonyos számértékkel bír). E szerint *אליעזר (Eliezer) = 318*.

⁹⁹ Lásd az ahhoz a vershez írt Rási-kommentárt.

Fölosztva [embereit] támadt rájuk éjjel, ő és szolgálai, megverte és üldözte őket Chováig, amely Damaszkusztól balra esik. (1Mózes 14:15.)

וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם – **Fölosztva [embereit] támadt rájuk.** – **לְפִי פְּשׁוּטוֹ** – Az egyszerű jelentés szerint – **סָרַס הַמִּקְרָא** – ezt felcserélt szórenddel kellene olvasni: – **עֲלֵיהֶם לַיְלָה** – és éjjel rájuk támadtak, – „[Csapatokra] oszlottak, ő és szolgálai, – **וַיִּחַלֵּק הוּא וְעַבְדָּיו** – **כְּדָרָךְ הַרְוֹדִים** – olyan üldözők módján, – **אַחַר הַנְּרָדִים** – akik több irányba menekülőket üldöznek, – **זֶה לְכֹאן וְזֶה לְכֹאן** – ez erre, az arra.

לַיְלָה – éjjel. – **כְּלוֹמֵר אַחַר שְׁחֻשָּׁה** – Ez azt jelenti, hogy [még] az éj leszálltát követően – **לֹא נִמְנַע מִלְרַדְפֵּם** – sem adták fel az üldözést.¹⁰⁰ – **וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה** – A midrási magyarázat¹⁰¹ [viszont] így szól: – **שָׁנְחַלֵּק הַלַּיְלָה** – Az éjszaka [két részre] oszlott.¹⁰² – **וּבְחֻצֵי הָרְאשׁוֹן נַעֲשֶׂה לוֹ נֶס** – Az [éjszaka] első felében csoda történt vele [ti. Ábrahámmal]¹⁰³, – **וּבְחֻצֵי הַשֵּׁנִי** – az [éjszaka] második fele pedig – **נִשְׁמַר וְבָא לוֹ** – ott maradt „tartalékban” – **לְחֻצוֹת לַיְלָה שֶׁל מִצְרַיִם** – az egyiptomi éjszaka [csodatétele] számára.¹⁰⁴

עַד חוֹבָה – Chováig. – **אֵין מְקוֹם שְׁשֵׁמוֹ חוֹבָה** – Nem létezik Chová nevezetű hely, – **וְדָן קוֹרָא חוֹבָה** – ellenben Dán városát Chovának¹⁰⁵ [is] nevezi [a Szentírás] – **עַל שֵׁם** – **שֶׁעֲתִידָה לְהֵיטִיב שָׁם** – amely később ott zajlott.¹⁰⁶ – **עַבְדוּדָה וְרָה** – a bálványimádás miatt, – **שֶׁעֲתִידָה לְהֵיטִיב שָׁם** – amely később ott zajlott.¹⁰⁶

וַיִּשָּׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ, וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הַשֵּׁבִיב וְגַם אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הָעַם. (בראשית יד, טז)

És visszavitte mind a vagyont; és Lótót, az ő atyafiát is, meg annak vagyonát visszavitte, meg az asszonyokat és a népet is (1Mózes 14:16.)

וַיֵּצֵא מִלֶּךְ סֹדֵם לְקִרְאָתוֹ אַחֲרָי שׁוּבוּ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלָעֶמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ, אֶל עַמְּקָ שׁוּהָ הוּא עַמְּקָ הַמְּלָךְ. (בראשית יד, יז)

¹⁰⁰ Mintha az olvasnánk: **וַיִּחַלֵּק הוּא וְעַבְדָּיו עֲלֵיהֶם לַיְלָה** (*vájéchalék hu váávádáv áléhem lájlá*) – „Ő és szolgálai [csapatokra] oszlottak, hogy üldözőbe vegyék őket, dacára annak, hogy közben már beesteledett.”

¹⁰¹ *Brésit rábá* 43:3. A Midrás jobban szereti az olyan magyarázatokat, amelyekhez nem szükséges felcserélni a mondatok szórendjét.

¹⁰² Ennek megfelelően a következőképpen kellene fordítani: „Az éjszaka felosztódott közöttük,” közte és szolgálai között.

¹⁰³ Mégpedig az, hogy sikeres üldözést követően legyőzte a királyokat.

¹⁰⁴ Amikor az egyiptomi elsőszülöttek halála betetőzte a tíz csapást. Lásd *2Mózes* 12:29.

¹⁰⁵ Am. „bűnös”.

¹⁰⁶ Lásd Rásinak a 14. vershez írt kommentárját (**עַד דָּן – ad dán**).

Miután Kedorláómert és a vele volt királyokat megverte és visszatért, kiment elébe Szodoma királya Sávė völgyébe, vagyis a király völgyébe. (1Mózes 14:17.)

כְּתַרְגוּמוֹ לְמִישֵׁר מִפְּנֵא – Ez volt a neve¹⁰⁷, – כָּף שְׂמוֹ – **Sávė völgyébe.** – עֵמֶק שְׂוֵה – [amelyet úgy kell érteni], ahogy a *Tárgum* fordítja: לְמִישֵׁר מִפְּנֵא (lömésár máfná) [a kopár síkság], – פְּנוּי מְאִלְנוֹת וּמְכַל מְכֻשׁוֹל – fák és minden egyéb [természeti] akadályok nélkül való.

עֵמֶק הַמֶּלֶךְ – **a király völgyébe.** – בֵּית רִיסָא דְּמִלְכָא – [Onkelosz:] „a király [ló]versenypályája”. – בֵּית רִיס אֶחָד שֶׁהוּא שְׁלִשִׁים קָנִים – Ez egy harminc káne¹⁰⁸ hosszúságú versenypálya, – שְׁהֵיָהּ מִיּוֹחַד לְמֶלֶךְ לְצַחֵק שָׁם – amely a király sporttevékenységét szolgálta. – וּמְדַרְשׁ אֲגָדָה – A Midrás Ágádá [ezzel szemben úgy magyarázza,] – עֵמֶק – hogy ez egy olyan völgy volt, – שְׁהֵשׂוּוּ שָׁם כָּל הָאָמוֹת – ahol a népek közmegegyezéssel – וְהִמְלִיכוּ אֶת אַבְרָם עֲלֵיהֶם – Ábrahámot választották meg maguk fölé – לְנִשְׂאֵי אֱלֹהִים וּלְקָצִין – Isten hercegének és vezetőjüknök.

וּמִלְכֵי צָדֵק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לְחֵם וַיִּין, וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן. (בראשית יד, יח)

És Málkicedek, Sálém királya kenyeret és bort vitt elébe, ő ugyanis a legfelsőbb Isten papja volt. (1Mózes 14:18.)

וּמִלְכֵי צָדֵק – **Málkicedek.** – מְדַרְשׁ אֲגָדָה – A Midrás Ágádá¹⁰⁹ [magyarázata szerint] – הוּא שָׁם בֶּן נֹחַ – ő Sém, Noé [egyik] fia.

לְחֵם וַיִּין – **kenyeret és bort.** – כָּף עוֹשִׂים לִיגִיעֵי מִלְחָמָה – Ahogyan az szokás a csatában megfáradtakkal. – וְהִרְאָה לוֹ – Ezzel demonstrálta neki [ti. Ábrahámnak], – עַל שֶׁהָרַג אֶת בְּנָיו – amiért megölte a leszármazottait.¹¹⁰ – וּמְדַרְשׁ אֲגָדָה – A Midrás Ágádá [ezzel szemben úgy magyarázza,] – רָמַז לוֹ – hogy ő [Málkicedek] ismertette meg vele – עַל הַמְּנֻחֹת וְעַל – שִׁיקְרִיבוּ שָׁם בְּנָיו – a lisztáldozatokat¹¹¹ és az öntő, [azaz bor]áldozatokat¹¹², – הַנִּסְכִּים – amelyeket [Ábrahám] leszármazottai fognak majd felajánlani [az Örökkévalónak] azon a helyen.¹¹³

¹⁰⁷ Szó szerint „lapos völgy”.

¹⁰⁸ 1 káne az 6 ámá [könyök] (vagy 24 tenyérszélesség), ami kb. 12 láb (2,88 méter).

¹⁰⁹ Talmud Nödárim 32b.; *Tárgum Jonátán*.

¹¹⁰ Kedorláómer és népei ugyanis Sém leszármazottai voltak.

¹¹¹ Azáltal, hogy kenyérrel kínálta.

¹¹² Azáltal, hogy borral kínálta.

¹¹³ Sálémet a *Tárgum Onkelosz* Jeruzsálemmel, a Szentély helyszínével azonosítja.

A Midrás *Brésit rábá* 56:10-ben ez áll: Ábrahám יִרְעָה (*Jire*)-nek nevezte el a helyett (lejjebb 22:14)., Sém, Noé fia, pedig Sálémnek nevezte. Így szólt az Örökkévaló: „Ha *Jire*-nek

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר, בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קָנָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. (בראשית יד, יט)

S megáldotta őt, mondván: „Áldott legyen Ábrám a legfelsőbb Istentől, aki ég és föld birtoklója. (1Mózes 14:19.)

קָנָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ – ég és föld birtoklója.¹¹⁴ – כָּמוֹ – [A jelentés] itt ugyanaz, mintha – עָשָׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ – „ég és föld teremtője”¹¹⁵ [állna a szövegben]. – עַל יְדֵי – Azáltal, hogy megteremtette őket, – קָנָאן לְהִיּוֹת שָׁלוֹ – el is birtokolta őket.

וַבְּרוּךְ אֵל עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיד בִּינְדָד, וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל. (בראשית יד, כ)

S áldott legyen a legfelsőbb Isten, aki elleneidet kezedbe szolgáltatta.” Ő pedig mindenből tizedet adott neki. (1Mózes 14:20.)

אֲשֶׁר מִגֵּן – aki... kezedbe szolgáltatta. – אֲשֶׁר הִסְגִּיר – [Jelentése:] „aki kiszolgáltatta neked],” – וְכֵן אִמְגַנֵּד יִשְׂרָאֵל – mint [a következő versben:] „[Hogyan] szolgáltatlánálak ki, Izráel?”¹¹⁶

וַיִּתֵּן לוֹ – Ő [ti. Ábrám] pedig [...] adott neki. – אַבְרָם – Ábrám tizedet [adott neki] – מִכָּל מַעֲשֵׂר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ – mindenből, amije volt, – לְפִי שְׁהִיָּה כֶּהֵן – mivel [Málkicedek] kohanita volt.

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ סֹדֹם אֶל אַבְרָם, תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכֵּשׁ קַח לָךְ. (בראשית יד, כא)

Szodoma királya pedig így szólt Ábrámhoz: „Add nekem az embereket és a vagyont tartsd meg magadnak.” (1Mózes 14:21.)

תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ – Add nekem az embereket. – מִן הַשְּׂבִי שָׁלִי – [Jelentése:] a tőlem zsákmányolt dolgok közül, – שְׁהַצַּלְתָּ – amelyeket te megkíméltél, – הַחֲזֹר לִי הַגּוֹפִים – csupán az embereket add vissza nekem.

nevezem el, ahogyan Ábrahám nevezte, akkor az erényes Sémet fogom megharagítani. Ha azonban *שָׁלֵם* (*Sálém*)-nek nevezem el, akkor meg az erényes Ábrahámot fogom megharagítani. Elnevezem hát inkább *יְרוּשָׁלַיִם* (*Jerusálájim*)-nak, ahogyan ők ezt a helyet ketten együtt nevezték; [mivel] *Jire* és *Sálém* [összeolvasva] *Jerusáláim*”.

¹¹⁴ A קָנָה (*kone*) szó szerint azt jelenti „megszerezni/megvenni valamit birtokul.” Ez azonban itt nem értelmezhető a szó hétköznapi értelme szerint, mivel normál esetben valamit megszerezni vagy megvenni csakis egy másik féltől lehetséges. Rási szerint tehát itt a szó azt jelenti, hogy az Örökkévaló „megteremtette/megalkotta” az eget és a földet.

¹¹⁵ *Zsoltárok* 134:3.

¹¹⁶ *Hoséa* 11:8.

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סֹדֶם, הֲרִימְתִי יָדִי אֶל יְהוָה אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאָרֶץ. (בראשית יד, כב)

És Ábrám szólt Szodoma királyához: „Felemeltem kezem az Örökkévalóhoz, a legfelsőbb Istenhez, az ég és föld teremtőjéhez: (1Mózes 14:22.)

Felemeltem kezem.¹¹⁷ – לְשׁוֹן שְׁבוּעָה – Ez az eskütétel egy gesztusa: – „Felemelem kezem a Legfelső Istenhez”¹¹⁸ – מְרִים אֲנִי אֶת יָדִי לְאֵל עֲלִיּוֹן – Hasonlóan a בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נִשְׁבַּע אָנֹכִי (bi nisbáti) [is azt jelenti:] „Esküszöm.”¹¹⁹ – וְכֵן בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נִשְׁבַּע אָנֹכִי – Hasonlóan: קַח מִמֶּנִּי – וְכֵן נִתְּתִי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי – [ami azt jelenti:] „Megadom a mezőért árát, – וְקָחְהוּ מִמֶּנִּי – fogadd el tőlem.”¹²⁰

אם מחוט ועד שרוף נעל ואם אקח מקל אֲשֶׁר לָךְ, וְלֹא תֹאמַר אָנֹכִי הִעֲשִׂיתִי אֶת אַבְרָם. (בראשית יד, כג)

...hogy nem veszek el egy szál fonalat, sem egy sarukötőt, semmit sem abból, ami a tied, hogy ne mondhasd: ‘én tettem gazdaggá Ábrámot’. (1Mózes 14:23.)

[Sem] egy szál fonalat, sem egy sarukötőt. – אִם מְחֹט וְעַד שְׂרוֹף נֶעַל – Nem tartok meg magamnak a zsákmányból. אֲעַכֵּב לְעַצְמִי מִן הַשְּׂבִי –

nem veszek el... semmit sem abból, ami a tied.¹²¹ – וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ – Ha felajánlod, hogy kárpótolsz engem – מִבֵּית גְּנֻוֹיךָ – a saját kincstáradból, – לֹא אֶקַּח – nem fogom elfogadni.

hogy ne mondhasd, stb. – וְלֹא תֹאמַר וְגוֹמֵר – שֶׁהִקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִבְטִיחָנִי – „Mivel Isten [már] ígéretet tett nekem arra, – לְעַשְׂרֵנִי – hogy gazdaggá tesz,” – וְגוֹמֵר – amint írva van: – וְאֶבְרַכְךָ וְגוֹמֵר – „Megáldalak, stb.”¹²²

בְּלִעְדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחִלְקַת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי, עֲנִי אֲשַׁפֵּל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חִלְקָם. (בראשית יד, כד)

¹¹⁷ 1. Mi a jelentése a kéz felemelésének? 2. Ábrám miért múlt időben fejezi ki magát, miért jelenben?

¹¹⁸ Ez jelen időben van.

¹¹⁹ Vagyis nem szokatlan múlt idejű igealakot jelen idejű értelemben használni.

¹²⁰ 1Mózes 23:13.

¹²¹ Ez nem a harcban szerzett zsákmányra, hanem Szodoma királyának saját kincseire utal.

¹²² Uo. 12:2. „És mivel ezt az ígéretet kaptam Istentől, nem akarom, hogy azt hidd, hogy a vagyonomat neked köszönhetem.”

Csakis azt, amit a legények megették és azon férfiak osztályrészét, akik velem mentek: Ánér, Eskól és Mámré vegyék ki osztályrészüket. (1Mózes 14:24.)

הַנְּעָרִים – ...a legények... – עֲבָדֵי אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי – [Jelentése:] Szolgáim, kik velem tartottak, – וְעוֹד עֲנַר אֲשָׁכּוּל וּמִמָּרָא וְגוֹמֵר – és rajtuk kívül Ánér, Eskól és Mámré... – אַף עַל פִּי שְׁעַבְדֵי נִכְנְסוּ לַמִּלְחָמָה – Noha szolgáim voltak azok, akik részt vettek a harcban, – שֶׁנֶּאֱמַר הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּכְּמוּ – mint írva van: „Ő és szolgálai megverték [őket],”¹²³ – וְעַנְר וְחֻבְרָיו יָשְׁבוּ עַל הַכְּלִים לְשִׁמּוֹר – és Ánér és barátai hátra maradtak, és csupán a felszerelést őrizték; – אֶפְלוּ הֵכִי הֵם יָקְחוּ חֵלְקָם – mindazonáltal ők is vegyék ki osztályrészüket. – וּמִמֶּנּוּ לָמַד דָּוִד – Tőle (Ábrahámától) tanult Dávid [király], – וְנֶאֱמַר – amikor azt mondta: – כְּחֵלֶק – „...amekkora annak a része, – הַיּוֹרֵד בְּמִלְחָמָה – aki elment a harcba, – וּכְחֵלֶק – akkora legyen annak a része is, – הַיּוֹשֵׁב עַל הַכְּלִים – aki a főszerelésnél maradt. – יַחְדָּו יִחְלֻקוּ – Egyforma részt kapjanak!”¹²⁴ – וְלִכְךָ נֶאֱמַר – Ezért áll az Írásban, hogy: – וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא – „És így lett ez attól a naptól fogva – וּמִעַלָּה – miként azelőtt is: – וַיִּשְׁמְרוּ לְחֵק וּלְמִשְׁפָּט – rendelkezéssé és szokássá tették ezt.”¹²⁵ – וְלֹא נֶאֱמַר וְהִלָּאָה – Nem az áll a szövegben, hogy *azóta*, – לְפִי שְׁכָרָךְ נִתֵּן הַחֹק – mert a törvény már Ábrám idejében átadatott.

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמְרוֹ, אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ שְׁכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד. (בראשית טו, א)

Ezen dolgok után szólott az Örökkévaló igéje Ábrámhoz látomásban, mondván: ‘Ne félj Ábrám, én pajzsod vagyok, a te jutalmad igen nagy lesz.’ (1Mózes 15:1.)

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – Ezen dolgok után. – כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר – Mindenhol, ahol *אַחַר* (*áchár*) szerepel, – סְמוּךְ – azt jelenti, hogy *közvetlenül* [utána]. – אַחֲרָי – [Amikor azonban] *אַחֲרָי* (*ácharé*) [szerepel a szövegben], – מִפְּלֵג – [az azt jelenti, hogy] jóval azt követően. – אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – [Tehát közvetlenül] „ezen dolgok után,” – אַחַר שֶׁנֶּעֱשְׂהָ לוֹ נִס זֶה – [vagyis] azt követően, hogy *ez* a csoda megesett vele, – שֶׁהֲרֹג אֶת הַמְּלָכִים – [azaz,] hogy megölte a királyokat, – וַהֲיָה דוֹאֵג וְאוֹמֵר – elfogta az aggodalom, és azt mondta: – שְׁמָא קִבְּלֵתִי שְׁכָר – „Talán már meg is kaptam jutalmamat”¹²⁶ – עַל כֵּן צְדָקוֹתַי – minden igaz cselekedetemért.” – לְכָךְ אָמַר לוֹ הַמֶּקוֹם – Ezért mondta neki Isten:

¹²³ Uo. 14:15.

¹²⁴ 1Sámuel 30:24.

¹²⁵ Uo. 30:25.

¹²⁶ Azáltal, hogy győzedelmeskedett a királyok felett.

מִן – **Ne félj Ábrám, én pajzsod vagyok.**¹²⁷ – אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנִי מִגֵּן לָךְ – A büntetéssel szemben. [Azaz] nem kell bűnhódnöd – שְׁלֹא תַעֲנֶשׂ עַל כָּל אוֹתָן – וּמָה שֶׁאַתָּה דוֹאֵג – Ami pedig az aggodalmadat illeti, – עַל קְבוּל שְׂכָרְךָ – hogy [esetleg] már megkaptad a jutalmadat, – שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד – „a te jutalmad igen nagy lesz.”

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה תִּתֶּן לִי וְאֲנִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי, וּבֶן מֵשֶׁק בֵּיתִי הוּא וּדְמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר.
(בראשית טו, ב)

És szólt Ábrám: „Uram, Örökkévaló, mit adhatsz nekem, aki gyermektelenül élek és az én házam birtokosa a damaszkuszi Eliézer lesz.” (1Mózes 15:2.)

Menáchem ben Szruk¹²⁸ úgy magyarázza [az עֲרִירִי (áriri) kifejezést], – לְשׁוֹן יוֹרֵשׁ – mint ami „örökös”-t jelent, – עֵר וְעוֹנָה – hasonlóan az עֵר וְעוֹנָה (ér vöone) [kifejezéshez].¹²⁹ – עֲרִירִי בְּלֹא יוֹרֵשׁ – Az עֲרִירִי (áriri) [akkor tehát azt jelentené, hogy] örökös¹³⁰ nélkül. – כְּאֶשֶׁר תֹּאמַר וּבְכָל תְּבוּאֹתַי תִּשְׂרָשׁ – [Ez az ellentétes értelmű szóhasználat,] mondhatnád, [hasonló ahhoz, ahogyan a következő vers:] „minden jövedelmemet gyökerestül irtja ki”¹³¹ [használja a תִּשְׂרָשׁ (tösárés) szót], – תִּעַקֵּר – כִּי לְשׁוֹן עֲרִירִי חֶסֶר בָּנִים – ami azt jelenti, hogy „ki fogja tépni a gyökereit.” – Hasonlóan az עֲרִירִי (áriri) azt jelenti: gyermektelen; – וּבְלִעֻז דִּישְׁאֵנְפִנְטִי” – ófranciául *desanfantez*. – וְלִי נִרְאָה – Nekem [mindazonáltal] úgy tűnik, – עֵר וְעוֹנָה – hogy az עֵר (ér) [é] (ér) [é]-je] – מִגְזֵרַת וְלִבִּי עֵר – a [é] (ér) [é]-jével] – וְעוֹנָה (ér) [é]-jével] rokon, – וְעֲרִירִי לְשׁוֹן חֲרָבָן – a [é] (ér) [é]-jével] ugyanakkor azt jelenti: „rombolás,” –

¹²⁷ A Midrásban (*Brésit rábá* 44:5.) két vélemény szerepel Ábrahám aggodalmát illetően.
1. Hogy esetleg bűnhódnia kell majd azért a sok kioltott életért, jöllehet csatában ölt;
2. Hogy a királyok felett aratott győzelem lesz majd az a beígért jutalom. Rási mindkét véleményre hoz utalást ebből a versből.

¹²⁸ A 10. században élt spanyolországi lexikográfus.

¹²⁹ *Máláchi* 2:12 – amelyet a Targum úgy fordít, hogy „fiú és unoka.”

¹³⁰ Azaz egy olyan szó lenne, amely önmaga ellenkezőjét jelenti. Mint például a „magozott” szó a magyarban, amely valójában azt jelenti, hogy „kimagozott/magtalanított”, holott jelenthetné éppenséggel az ellenkezőjét is: „maggal ellátott”.

¹³¹ *Jób* 31:12. A שִׁרָשׁ (sores) azt jelenti: „gyökér.” A תִּשְׂרָשׁ (tösárés) szó természetes jelentése így inkább az lenne, hogy „meg fog gyökeredzni / gyökeret fog eresztetni”. A vers mégis olyan értelemben használja, hogy „gyökerestül ki fogja tépni,” a szavaknak ugyanis két teljesen ellentétes értelme is lehet. A mi esetünkben is, jöllehet Menáchem szerint az עֵר (ér) szó „örökös”-t jelent, a versben szereplő és vele rokon עֲרִירִי (áriri) mégis jelentheti azt, hogy „gyermektelen”.

¹³² *Énekek éneke* 5:2. – „ébren van a szívem”.

וְכֵן עָרוּ עָרוּ – mint a „Romboljátok le, romboljátok le”¹³³, – וְכֵן עָרוּת יְסוּד – az „alapját lerombolod a sziklatalajig”¹³⁴, – וְכֵן עָרַעַר תְּתַעְרַעַר – a „teljesen lerombolják”¹³⁵ – וְכֵן – וכי אַרְזָה עָרָה – valamint a „mert leválik róla a cédrusburkolat”¹³⁶ [szentírási szövegrészekben].

וְכֵן מְשָׁק בֵּיתִי – és az én házam birtokosa. – כְּתִרְגוּמוֹ – [Ez úgy értendő,] ahogyan Onkelosz fordítja: – שְׁכַל בֵּיתִי נִזוֹן עַל פִּיּוֹ – „Egész háznépemről az ő utasításai szerint gondoskodnak,” – כְּמוֹ וְעַל פִּיֵּךְ יִשָּׁק – akár a „te parancsod szerint igazodjék egész népem”¹³⁷ [szövegrészben]. – אֶפּוֹטְרוֹפּוֹס שְׁלִי – [Ábrahám ezt a következőképpen értette:] „Ő az én tisztartóm. – וְאֵלּוּ הָיָה לִי בֵּן – De ha lenne egy fiam, – הָיָה כְּנִי מְמַנָּה עַל שְׁלִי – akkor a fiam viselné gondját minden vagyonomnak.”

דָּמָשֶׁק – damaszkuszi. – לְפִי הַתְּרַגּוּם מִדָּמָשֶׁק הָיָה – A *Tárgum* szerint [Eliezer] Damaszkuszból származott. – וּלְפִי מִדְּרַשׁ אֲגָדָה – A Midrás Ágádá¹³⁸ szerint azonban – שְׁרָדַף הַמְּלָכִים עַד דָּמָשֶׁק – [azért nevezték így], mert egészen Damaszkuszig üldözte a királyokat¹³⁹. – וּבַתְּלִמוּד שְׁלֵנוּ – A Talmud¹⁴⁰ azonban úgy magyarázza [a דָּמָשֶׁק (dámesekek) szót], – דְּרִשׁוּ נוֹטְרִיקוֹן דּוֹלָה וּמִשְׁקָה – mint ami a דוֹלָה וּמִשְׁקָה (*dole umáske*)¹⁴¹ [kifejezés] összevonásából [született], – מִתּוֹרַת רַבּוֹ לְאַחֲרִים – [és úgy értendő, hogy] ura [ti. Ábrám] Tórájából [tanul, s azt tanítja] másoknak.

וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נִתְּתָה זֶרַע, וְהִנֵּה בֵּן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי. (בראשית טו, ג)

És szólt Ábrám: „Íme nekem nem adott magzatot és szolgám, aki házamban született, lesz az örökösöm.” (1Mózes 15:3.)

וְהִנֵּה דְּבַר יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִרְשֶׁךָ זֶה, כִּי אִם אֶשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִרְשֶׁךָ. (בראשית טו, ד)

¹³³ Zsoltárok 137:7.

¹³⁴ Chávákuk 3:13.

¹³⁵ Jeremiás 51:58.

¹³⁶ Cfánjá 2:14.

¹³⁷ 1Mózes 41:40.

¹³⁸ Brésit rábá 44:9.

¹³⁹ Lásd fentebb: 14:15.

¹⁴⁰ Jomá 28b.

¹⁴¹ „vizet híz, és inni ad”.

És íme az Örökkévaló igéje hozzá, mondván: Nem örököl ez te utánad, hanem az, aki származni fog ágyékdoból, az örököl majd utánad (1Mózes 15:4.)

וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחֹצֵה וַיֹּאמֶר הֲבֵט נָא הַשְּׂמִימָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם, וַיֹּאמֶר לוֹ
כֹּה יִהְיֶה וְרָעָד. (בראשית טו, ה)

És kivezette a szabadba és szólott: „Tekints fel az égre és számláld meg a csillagokat, vajon meg tudod-e őket számlálni.” És szólott hozzá: „Ilyenek lesznek a te magzataid!” (1Mózes 15:5.)

וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחֹצֵה – És kivezette a szabadba... [Honnét vezette ki Ábrahámot az Örökkévaló?] – לְפִי פְּשׁוּטוֹ – Az egyszerű jelentés szerint: – הוֹצִיאוּ – Kivezette sátrából a szabadba, – לְרֹאוֹת הַכּוֹכָבִים – hogy lássa a csillagokat. – מֵאַהֲלוֹ לְחוּץ – A Midrás¹⁴² magyarázata szerint azonban – אָמַר לוֹ – az Örökkévaló azt mondta neki: – צֵא מֵאַצְטְרוֹנוֹת שְׁלֶךְ – „Hagyd el asztrológiai számításaidat, – שְׂרָאִיתָ בְּמִזְלוֹת – amelyeket a csillagok állása alapján készítettél, – וְשֵׂאִינֶךָ עֵתִיד לְהַעֲמִיד בֶּן – és amelyekből arra jutottál, hogy sorsod szerint nem lesz fiad. – אָבֶל אֲבָרְהָם יֵשׁ לוֹ בֶּן – Ábrám az, akinek nem lesz fia, – אֲבָרְהָם אֵין לוֹ בֶּן – Ábrahám-nak azonban lesz fia. – שְׂרִי לֹא תֵלֵד – [Hasonlóképp,] Száraj lesz az, aki nem fog szülni, – אָבֶל שָׂרָה תֵלֵד – Sára viszont igenis fog szülni. – אֲנִי קוֹרֵא לְכֶם שֵׁם – a sors[otok] megváltozik.” – אַחֵר – Egy másik magyarázat: – הוֹצִיאוּ מִחֲלָלוֹ שֵׁל עוֹלָם – Az Örökkévaló kivitte Ábrámot a világ szférájából, – וְהִגְבִּיהוּ לְמַעַלָּה מִן הַכּוֹכָבִים – és fölemelte őt a csillagok fölé. [Isten ily módon jelképesen bizonyította be neki, hogy Ábrám felette áll az asztrológiai befolyásoknak.] – וַיְהִי לְשׁוֹן הַבֶּטָה – Ez magyarázatot ad a הַבֶּטָה (hábátá) kifejezés használatára, – מִלְּמַעַלָּה לְמַטָּה – amely fölülről lefelé való nézést jelent.

וְהֵאֱמַן בִּיהוָה, וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. (בראשית טו, ו)

És hitt az Örökkévalóban, és betudta azt neki igazságul. (1Mózes 15:6.)

וְהֵאֱמַן בֵּה – És hitt az Örökkévalóban. – לֹא שָׁאַל לוֹ – [Jelentése:] nem kért Tőle – אֶבֶל עַל יְרֻשַׁת הָאָרֶץ – Míg ellenben a föld megöröklésére vonatkozólag – שָׁאַל לוֹ אוֹת – kért Tőle jelet, – וַאֲמַר לוֹ – és azt kérdezte Tőle: – בְּמָה אֲדַע – „Miből [ti. milyen jelből] tudom meg?”¹⁴⁴

¹⁴² Brésit rábá 44:10.; Nödárim 32a.

¹⁴³ Azaz a gyermekáldás ígéretére

¹⁴⁴ „Hogy az enyém lesz örökségül?” [8. vers] Náchmanidész ezt úgy magyarázza, hogy Ábrahám azért nem kért jelet a gyermekáldás ígéretére vonatkozólag, mert az egy

וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה – és [az Örökkévaló] betudta azt neki igazságul. –
 erénynek és igazságnak – הוּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ – [Jelentése:] Isten Ábrám részéről
 erénynek és igazságnak – עַל הָאֱמוּנָה שֶׁהָאֱמִין בּוֹ – tekintette azt a bizalmat, amelyet
 [Ábrám] helyezett Belé. – דְּבַר אַחֵר – Egy eltérő magyarázat [arra a kérdésre
 vonatkozóan, hogy] – בְּמָה אֲדַע – „Miből tudom meg...?": – לֹא שָׂאֵל לוֹ אוֹת – [Ábrám]
 nem jelet kért, – אָלָּא אָמַר לְפָנָיו – hanem azt kérdezte Tőle: – הוֹדִיעֵנִי – „Áruld el
 nekem, – בְּאֵיזָה זְכוּת – mivel érdemlik ki [leszármazottaim], – הֲיִתְקַיְּמוּ בָּהּ בְּנֵי – hogy ott
 maradhassanak [a földön]?” – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Isten így felelt neki: – בְּזְכוּת
 הַקְּרָבָנוֹת – „A [Nekem bemutatott] áldozatokkal.”¹⁴⁵

וַיֹּאמֶר אֵלָיו, אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְתַתְּ לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ.
 (בראשית טו, ז)

**És mondta neki: Én vagyok az Örökkévaló, aki kihoztalak téged Ur-
 Kászdimból, hogy neked adjam ezt az országot, hogy bírjad azt** (1Mózes
 15:7.)

וַיֹּאמֶר, אֲדַנִּי יְהוָה בְּמָה אֲדַע כִּי אֵינִישְׁנָה. (בראשית טו, ח)

És ő mondta: Uram, Isten! mi által tudom meg, hogy én fogom azt bírni?
 (1Mózes 15:8.)

וַיֹּאמֶר אֵלָיו קָחָה לִּי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלֶּשׁ, וְתֹר וְגֹזָל. (בראשית טו, ט)

**És ő mondta neki: „Végý három üszót, három kecskét és három kost,
 egy gerlicét és egy galambfiókát.”** (1Mózes 15:9.)

עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת – három üszót. – Három üszó – שְׁלֹשָׁה עֵגְלִים רָמְזוּ לְשִׁלְשָׁה פְּרִים – Három üszó
 jelképezi a három bikát: – פֶּר יוֹם הַכִּפּוּרִים – 1. a Jom Kipurkor bemutatott bikát; –
 וּפֶר – 2. a bikát, [amelyet akkor mutatnak be], – הָעֵלָם דְּבַר שֶׁל צְבוּר – amikor a

egyedül őt és Istent érintő dolog volt. A föld birtokba vétele ugyanakkor annak korábbi lakosait is érintette, és Ábrahám ezért kért jelet erre vonatkozólag.

¹⁴⁵ A *Gur árje* magyarázata szerint Ábrahám aggódott, hogy mivel a kánaániták romlottságuk miatt fogják elveszteni a földjüket, vajon az ő, Ábrahám leszármazottjaira nem ugyanilyen sors vár-e majd az ő saját bűneik miatt? Isten tehát megnyugtatta őt, hogy nincs miért aggódnia, mivel leszármazottai az áldozatokkal engesztelést nyernek majd bűneikért.

törvény „rejtve van” a nép előtt;¹⁴⁶ – וַעֲגֹלָה עֲרוּפָה – és 3. az üszőt, amelynek nyakát szegték.¹⁴⁷

וְעֹז מִשְׁלֶשֶׁת – három kecskét. – רִמְזוּ לְשַׁעִיר הַנֶּעֱשָׂה בַּכִּנִּים – [Amelyek] jelképezik 1. a kecskét, amelyet belül mutatnak be;¹⁴⁸ – וְשַׁעִירֵי מוֹסַפִּין שֶׁל מוֹעֵד – 2. az ünnepek kiegészítő áldozatainak kecskéit; – וְשַׁעִיר חֲטָאת יָחִיד – és 3. a kecskét, amelyet egyének vétekáldozatául mutatnak be.¹⁴⁹

וְאֵיל מִשְׁלָשׁ – és három kost. – אֲשָׁם – [Amelyek jelképezik] 1. a vétekáldozatot [bizonyos olyan vétkekért, – וְדָאֵי – ahol a személy] bizonyosan [elkövette azokat];¹⁵⁰ – וְאֲשָׁם – 2. a vétekáldozatot [ahol a személy] – תְּלוּי – nem tudja, [hogy vajon elkövetette-e azokat a vétkeket];¹⁵¹ – וְכִבְשָׂה שֶׁל חֲטָאת יָחִיד – és 3. az anyajuhot, amelyet személyes vétekáldozatul hoznak.¹⁵²

וְתוֹר וְגֹזֶל – egy gerlicét és egy galambfiókát.¹⁵³ – תוֹר וְגֵן יוֹנָה – [Jelentése:] egy gerlét és egy fiatal galambot.

וַיִּקַּח לוֹ אֶת כָּל אֵלֶּה וַיִּבְחַר אֹתָם בְּתֵנֶךָ וַיִּתֵּן אִישׁ בְּתָרוֹ לְקִרְאת רְעֵהוּ, וְאֶת הַצֶּפֶר לֹא בָחַר. (בראשית טו, י)

És ő vette mindezeket, középen kettévágta őket és mindegyik darabot a másik mellé tette; a madarakat azonban nem vágta ketté. (1Mózes 15:10.)

חֶלֶק כָּל אֶחָד לְשְׁנֵי חֲלָקִים – – וַיִּבְחַר אֹתָם – középen kettévágta őket. – חֶלֶק כָּל אֶחָד לְשְׁנֵי חֲלָקִים – [Jelentése:] Mindegyik [állatot] két részre osztotta. – וְאֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִיְדֵי פְּשׁוּטוֹ – A vers nem zárja ki önmaga szó szerinti értelmezését¹⁵⁴, – לְפִי שֶׁהִיא כּוֹרֵת עִמּוֹ בְּרִית – hiszen [az Örökkévaló minden cselekedetek révén] szövetséget kötött vele [ti. Ábrahámmal], – לְשִׁמּוֹר הַבְּטָחָתוֹ – [fogadalmat téve imigyen,] hogy megtartja

¹⁴⁶ Amikor a nép véletlenül követ el bűnt annak eredményeképpen, hogy a Szanhedrin félreértelmez egy törvényt (lásd 3Mózes 4:13.).

¹⁴⁷ Lásd 5Mózes 21:3. Vannak még egyéb bika-áldozatok is, de csupán a fentebbiek azok, amelyeket különféle vétkekért való vezeklésül mutatnak be.

¹⁴⁸ Jom Kipur napján bemutatott áldozat, amelynek vérét a Szentek Szentjén belül hintik szét (3Mózes 16:9.).

¹⁴⁹ Lásd 3Mózes 4:27.

¹⁵⁰ Lásd pl. 4Mózes 6:12.

¹⁵¹ Lásd pl. 3Mózes 5:18.

¹⁵² Lásd uo. 4:32.

¹⁵³ Lásd uo. 5:6; 14:21.

¹⁵⁴ Rási korábban [8. vers] azt mondta, hogy Ábrahám nem kért jelet az Örökkévalótól. Itt mégis azt fejtegeti, hogy az egyszerű, szó szerinti jelentés értelmében nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az állatok felvágása jel volt.

ígéretét, – להוריש לבניו את הארץ – [miszerint] a föld birtokjogát [Ábrahám] leszármazottainak adja, – כדכתב – amint írva van: – ביום ההוא – „Ezen a napon – leszármazottainak adja, – את אברהם ברית לאמר וגומר – szövetséget kötött az Örökkévaló Ábrámmal, mondván,¹⁵⁵ stb. – וירד בנתי ברית – Az éppen szövetségre lépő felek között pedig szokás – לחלק בהמה – kettévágni egy állatot – ולעבור בין בתריה – és áthaladni a darabjai között, – כמה שנאמר – amiképpen írva van: – העוברים בין בתרי העגל – „akik átmertek a borjú részei között,¹⁵⁶ – אף כאן – ugyanúgy itt is – תנור עשן – a füstölgő kemence – ולפיד אש אשר עבר – és a tüzes fáklya, amely áthaladt – בין הגזרים – a részek között, – הוא שלוחו של שכינה – az Isteni Jelenlét képviselője volt, – שיהא אש – és [rá utal a Szentírás azzal a szóval, hogy] „tűz.”

לפי שהאמות לא בחרו – a madarakat azonban nem vágta ketté. – Mert a bálványimádó népeket – נמשלו לפרים ואילים ושעירים – bikákhoz, kosokhoz és kecskékhez hasonlítja [a Szentírás], – שנאמר – amint írva van: – סבבוני פרים רבים – „Hatalmas bikák vettek körül, stb.”¹⁵⁷ – ואומר – És [még] azt [is] mondja [a Szentírás]: – האיל אשר ראית בעל הקרניים – „Az a kétszarvú kos, amelyet láttál, – מלכי – a médek és a perzsák királya.”¹⁵⁸ – ואומר – És [még] azt [is] mondja [a Szentírás]: – והצפיר השעיר מלך יון – „A szőrös bak a görögök királya”¹⁵⁹ – וישׂראל – Izraelt ugyanakkor fiatal galambokhoz hasonlítja [a Szentírás], – נמשלו לבני יונה – amint írva van: – יונתי בחגוי הסלע – „Galambom, a sziklahasadékban.”¹⁶⁰ – Azért vágta [tehát] ketté a [négy lábú] állatokat, – רמו – hogy ezzel jelezze: – שיהיו האמות כלין והולכים – a bálványimádó népek fokozatosan elenyésznek. – ואת הצפור לא בחרו – „A madarakat azonban nem vágta ketté;” – רמו – ez azt mutatja, hogy Izrael örökre fennmarad.

וירד העיט על הפגרים, וישב אתם אברהם. (בראשית טו, יא)

A ragadozó madarak szálltak a hullákra, de Ábrám elriasztotta őket.
(1Mózes 15:11.)

העיט – A ragadozó madarak. – הוא עוף – Ez egy madárfajta. – על שם שהוא טע – Azért nevezik így, mert rárepül [a zsákmányára] – ושואף אל הנבלות – és [olyan] mohón sóvárog a tetemekre, – לטוש עלי אכל – hogy sebesen lecsap a táplálékra. –

¹⁵⁵ 18. vers.

¹⁵⁶ Jeremiás 34:19.

¹⁵⁷ Zsoltárok 22:13.

¹⁵⁸ Dániel 8:20.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Énekek éneke 2:14.

לְהַשְׁלֵל – [a הַעֵיט (*háajit*) szó ugyanabból a gyökből származik,] mint a [וַתַּעֲטֵ (vátáát) a] „hanem lecsaptál a zsákmányra”¹⁶¹ [szövegrészben].

עַל הַפְּגָרִים – a hullákra.¹⁶² – [Jelentése:] a [tetem]darabokra. – אֶל הַפְּגָרִים מִתְּרַגְּמִינָן פְּגָלָא – A *Tárgum* a הַפְּגָרִים (*hápgárim*) [szót] פְּגָלָא (*páglájá*)-nak [fordítja]. – אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהֲרָגְלוּ – Mivel azonban az emberek már hozzászoktak ahhoz, – וַיְהִי בְּלִגְיָא – *viháv pálgájá*)-nak¹⁶⁴ fordítsák, – תְּבַת לָהֶם – tévedésből összekeverték [egymással] – וַתְּרַגְּמוּ הַפְּגָרִים – a פְּגָלָא (*páglájá*) és a לְפָלְגָא (*pálgájá*) [szavakat], – וְכָל פְּגָלָא – s ezért a הַפְּגָרִים (*hápgárim*) [szót] פְּגָלָא (*pálgájá*)-nak¹⁶⁵ fordították. – מֵרַב – hiszen nem lehetséges azonosnak tekinteni – לְהַקִּישׁ בְּתָרִים לְפָגָרִים – a *darabok*-at és a *tetemek*-et, – שֶׁבְּתָרִים תְּרַגְּמוּ פְּגָלָא – mert [csupán] a בְּתָרִים (*bötárim*) [szót] lehetne פְּגָלָא (*páglájá*)-nak fordítani, – וּפְגָרִים תְּרַגְּמוּ פְּגָלָא – a פְּגָרִים (*pgárim*)-ot pedig פְּגָלָא (*páglájá*)-nak, – לְשׁוֹן פְּגוּל – mely [utóbbi] a פְּגוּל (*pigul*)¹⁶⁶ [szó]ból ered, – הוּא – [olyan jelentéssel,] mint a „Megvetés tárgya az”¹⁶⁷ [szövegrészben], – לְשׁוֹן פְּגָר – amely rokonítható a פְּגָר (*peger*) [tetem] szóval.

וַיִּשֶׁב – elriasztotta. – [Jelentése:] fújva és elhessegetve [óket], – כְּמוֹ יִשֶׁב רִיחוֹ – akár a „szelet támaszt”¹⁶⁸ [szövegrészben]. – רָמַז – Ez utalás arra, – שֶׁיִּבֹּא דָוִד בֶּן יִשׂי – hogy Dávid ben Jisáj¹⁶⁹ meg akarja majd kísérelni, – לְכַלּוֹתָם – hogy elpusztítsa [a bálványimádó népeket], – וְאֵין מְנַיֵחִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם – ám az Ég¹⁷⁰ ezt nem fogja megengedni – עַד שֶׁיִּבֹּא מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ – egészen a Messiás király eljöveteleig.¹⁷¹

¹⁶¹ 1Sámuel 15:19.

¹⁶² Rási a פְּגָרִים (*pögárim*)-ot „darabok”-nak fordítja, noha a פְּגָר (*págár*) kifejezés rendszerint egy egész tetemre utal.

¹⁶³ 10. vers.

¹⁶⁴ „mindegyik *darabot* a másik mellé *tette*”, ami a 10. vers esetében teljesen korrekt fordítás.

¹⁶⁵ Ami „darabok”-at jelent, s éppen ezért helytelen fordítás, hiszen a פְּגָרִים (*pgárim*) „tetemek”-et jelent.

¹⁶⁶ Valami „visszataszító/megvetendő”.

¹⁶⁷ 3Mózes 19:7. „פְּגוּל הוּא (*pigul hu*)”.

¹⁶⁸ Zsoltárok 147:18.

¹⁶⁹ Azaz Dávid király.

¹⁷⁰ Isten.

¹⁷¹ *Pirké d’Rábi Eliezer* 28. fejezet. A lecsapó madarak Dávid kísérletét szimbolizálják, az pedig, ahogyan Ábrahám elriasztja őket, azt szimbolizálja, ahogyan Isten meggátolja Dávidot terve kivitelezésében.

וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל אַבְרָם, וְהָיָה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶתתָּ עָלָיו. (בראשית טו, יב)

S midón a nap leszállóban volt, mély álom borult Ábrámra és íme nagy sötétség rémülete szállt reá. (1Mózes 15:12.)

רָמְזוּ לְצָרוֹת וְחֲשָׁךְ שָׁל – **és íme nagy sötétség rémülete.** – וְהָיָה אֵימָה וְגוֹמֵר גְּלִיּוֹת – Ez a számkivetések¹⁷² elnyomatását és sötétségét szimbolizálja.

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה וְרָעָךְ בְּאַרְצָךְ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנוּ אֹתָם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. (בראשית טו, יג)

És mondta Ábrámnak: „Tudd meg, hogy idegen lesz a te magzatod egy országban, amely nem az övék, szolgálkká teszik és sanyargatják őket négyszáz évig. (1Mózes 15:13.)

כִּי גַר יִהְיֶה וְרָעָךְ – **...hogy idegen lesz a te magzatod...** [Mivel Ábrahám leszármazottai ténylegesen nem tartózkodtak négyszáz évet Egyiptomban, miképpen teljesedett be a négyszáz éves számkivetettségről szóló prófécia?] – עַד שִׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה – Izsák születésének idejétől – מִשְׁנוֹלַד יִצְחָק – addig, amíg Izrael kivonult Egyiptomból, négyszáz év telt el. [Ezek szerint a magyarázat szerint a וְרָעָךְ (záráchá – magzatod) szó már Izsákra is utal.] – כִּי־יָדַע – Hogy is van ez? – יִצְחָק בֶּן שָׁשִׁים שָׁנָה כִּשְׁנוֹלַד יַעֲקֹב – Izsák hatvan éves volt Jákob születésekor, – וַיַּעֲקֹב כָּשָׂרְדָּן לְמִצְרַיִם אָמַר – és amikor Jákob lement Egyiptomba, azt mondta [a fáraónak]:¹⁷³ – יָמֵי שְׁנֵי מִגֹּרֵי – „Vándoréletem éveinek napjai – שְׁלֹשִׁים וּבְמִצְרַיִם הָיוּ – ami összesen 190. – הָרִי מֵאָה וְתִשְׁעִים – százharminc év, – וּמֵאֵת שָׁנָה וְעֶשְׂרִי – 210 évet voltak Egyiptomban, – כְּמִנְיַן רְדוֹ – ami a רְדוֹ (rödu) számértékének felel meg,¹⁷⁴ – הָרִי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה – s ez mindösszesen 400 esztendő. – וְאִם תֹּאמַר – Ha esetleg azt mondanád, – בְּמִצְרַיִם הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת – hogy 400 évet voltak Egyiptomban, – הָרִי – [nem lehetne igazad,] mivel – קָהַת מִיִּרְדֵי – Kehát (Lévi fia) egyike volt azoknak, akik lementek Egyiptomba.¹⁷⁵ – זָא – Ha összeadod az éveit – שָׁל קָהַת וְשָׁל עַמְרָם – Kehátnak és Ámrámnak (Kehát fia), – וְשָׁמְנִים שָׁל מֹשֶׁה – és hozzáadod Mózes (Ámrám fia) nyolcvan évét,¹⁷⁶ –

¹⁷² A babilóniaiak, a perzsák, a görögök és a rómaiak által való számkivetések.

¹⁷³ 1Mózes 47:9.

¹⁷⁴ Uo. 42:2, ahol Jákob utasítja fiait, hogy „menjenek le” (רְדוֹ – rödu) Egyiptomba, és vegyenek gabonát, enyhítendő a Kánaánban pusztító éhínségen.

¹⁷⁵ Lásd 2Mózes 6:16.

¹⁷⁶ Uo. 7:7.

שְׁהֵיָה כְּשִׁצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם – amennyi idős akkor volt, amikor az izraeliták elhagyták Egyiptomot, – אֵין אֶתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים – akkor összesen csupán 350-et fogsz kapni.¹⁷⁷ – וְאַתָּה צָרִיךְ לְהוֹצִיא מֵהֶם – És még ebből is le kell vonnod – כָּל הַשָּׁנִים – Kehát mindazon éveit, amelyeket Ámrám születése után élt le, – וְשָׁחֵי עֲמָרָם אַחַר לֵידַת מֹשֶׁה – és azokat, amelyeket Ámrám élt le Mózes születése után. [Kehát, Ámrám és Mózes élete átfedésben volt egymással, s ez jelentősen lecsökkenti az előbb kapott 350 évet. Így tehát lehetetlenség a felvetés, hogy Ábrahám leszármazottai akár csak megközelítőleg 400 évet tartózkodtak volna Egyiptomban. Ezért adódik a következtetés, hogy a 400 évet Izsák születésétől kell számolni.]

לֹא נֶאֱמַר בְּאֶרֶץ – ...egy országban, amely nem az övék... – אֶלָּא בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם – Nem az áll a szövegben: „Egyiptom országában,” – hanem: „egy országban, amely nem az övék,” – וּמִשְׁנוֹלֵד יִצְחָק – és abból az időből, amikor Izsák született – וַיָּגֵר אַבְרָהָם גֵּר וְגוֹמֵר – [az áll:]¹⁷⁸ „És Ábrahám... [ideglenesen] tartózkodott...”¹⁷⁹ – וּבְיִצְחָק – Izsákkal [és Jákobbal] kapcsolatban pedig ez áll: – גֵּר – „És Jákob חָם – וַיַּעֲקֹב גֵּר בְּאֶרֶץ חָם”¹⁸⁰ – „Tartózkodjál ebben az országban.”¹⁸¹ – „És Jákob Chám országában tartózkodott.”¹⁸¹ – לָגוּר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ – „Jöttünk, hogy az országban tartózkodjunk.”¹⁸²

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי, וְאַחֲרָיִךְ כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל. (בראשית טו, יד)

De azt a népet is, amelyet szolgálni fognak, megítélem és ezután nagy vagyonnal fognak kivonulni. (1Mózes 15:14.)

וְגַם אֶת הַגּוֹי – De azt a népet is. – A וְגַם לְרַבּוּת – A וְגַם (vögám) [„de is/szintén” jelentésű szó] magában foglalja – אֶת הָאַרְבַּע מַלְכוּיֹת – a négy királyságot¹⁸³, – שְׂאֵף הֵם – amely szintén el fog enyészni, – עַל שֶׁשְׁעַבְדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל – mert leigázták Izraelt. **megítélem.**¹⁸⁴ – תִּישַׁר מְכוֹת – Tíz csapással.

¹⁷⁷ Kehát 133 évet élt (uo. 6:18.). Ámrám 137 évet élt (uo. 6:20). Ehhez hozzáadva Mózes 80 évét, összesen 350-et kapunk.

¹⁷⁸ 1Mózes 21:34.

¹⁷⁹ A וַיִּשָּׁב (vájésev)-vel ellentétben – ami azt jelenti: „és letelepedett” – itt a וַיָּגֵר (vájágár) szó szerepel – אַ גֵּר (gér), azaz „idegen” jelentésű szóból –, amelynek ideglenességet sugalló konnotációja van.

¹⁸⁰ 1Mózes 26:3.

¹⁸¹ Zsoltárok 105:23.

¹⁸² 1Mózes 47:4.

¹⁸³ Lásd Rásinak a 12. vershez írt kommentárját.

¹⁸⁴ Azaz megbüntettem.

בְּכֹחַ גְּדוּל – nagy vagyonnal. – [Jelentése:] nagy vagyonnal, – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרָיִם – amint írva van: „így vettek sarcot Egyiptomon.”¹⁸⁵

וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, תִּקְבְּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה. (בראשית טו, טו)

Te pedig megtérsz atyáidhoz békében, eltemettettel jó öregségben. (1Mózes 15:15.)

וְאַתָּה תָּבוֹא – Te pedig megtérsz. – וְלֹא תִרְאֶה כָּל אֶלֶה – És ezért nem leszel tanúja mindennek.¹⁸⁶

אֶל אֲבוֹתֶיךָ – atyáidhoz. – אָבִיו עוֹבֵד כּוֹכָבִים – [Ábrahám] atyja, [Terách,] bálványimádó volt, – וְהוּא מְבַשְּׂרוֹ שֶׁיָּבֵא אֵלָיו – és [az Örökkévaló] azt jövendöli [Ábrahámnak], hogy hozzá fog megtérni?¹⁸⁷ – לְמִדָּה – Ebből megtudhatjuk, – שֶׁעָשָׂה – hogy Terách megbánta bűneit.¹⁸⁸

תִּקְבְּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה – eltemettettel jó öregségben. – בְּשָׂרוֹ – [Isten] azt jövendölte, – שֶׁיַּעֲשֶׂה יִשְׁמְעֵאל תְּשׁוּבָה – hogy Jismáél meg fog térni – בְּיָמָיו – [még Ábrahám] életében, – וְלֹא יֵצֵא עֹשׂוֹ לְתַרְבוֹת רָעָה בְּיָמָיו – és hogy Ézsau nem fog rossz útra térni [Ábrahám] életében. – וּלְפִיכָךְ מֵת חֲמֵשׁ שָׁנִים – Ez az oka, hogy [Ábrahám] öt évvel korábban halt meg – קוֹדֵם זְמָנוֹ – a neki [kiszabott] időnél, – וְכוּ בְּיוֹם מָרְד עֹשׂוֹ – és [pontosan] halála napján [történt], hogy Ézsau fellázadt.¹⁸⁹

וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה, כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה. (בראשית טו, טז)

És a negyedik nemzedék visszatér ide, mert nem teljes még az emoriták bűne. (1Mózes 15:16.)

וְדוֹר רְבִיעִי – És a negyedik nemzedék.¹⁹⁰ – לְאַחַר שֶׁיִּגְלוּ לְמִצְרַיִם – [Azaz] miután száműzetnek Egyiptomba¹⁹¹, – וְיֵהְיוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה דוֹרוֹת – ott maradnak három nemzedéken át, – וְהָרְבִיעִי יָשׁוּבוּ לְאֶרֶץ הַזֹּאת – és a negyedik [nemzedék] tér majd vissza erre a földre.¹⁹² – לְפִי שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנָעַן – Mert Kánaán földjén történt, – הָיָה מִדְּבַר –

¹⁸⁵ 2Mózes 12:36.

¹⁸⁶ Vagyis az elnyomatásnak és a leigáztatásnak. A számkivetést azonban mégiscsak megtapasztalta Ábrahám. Lásd Rásinak a 13. vershez írt kommentárját.

¹⁸⁷ Ez nyilván nem okozhatott volna nagy örömet Ábrahámnak.

¹⁸⁸ Vagyis megtért.

¹⁸⁹ Ábrahámnak 180 évig kellett volna élni, éppen úgy, mint Izsáknak, ő azonban 175 éves korában halt meg.

¹⁹⁰ De hát 400 év nem több-e, mint négy nemzedék?

¹⁹¹ És nem Izsák születésétől számítva.

¹⁹² „Ez a föld” Kánaánra vonatkozik, mert...

עמו – hogy [az Örökkévaló] beszélt vele – וְכָרַת בְּרִית זוּ – és megkötötte [vele] ezt a szövetséget, – כְּדַכְתִּיב – amint írva van: – לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ – „hogy neked adjam ezt az országot örökségül.”¹⁹³ – וְכֵן הָיָה – És így is történt: – יַעֲקֹב יָרַד לְמִצְרַיִם – Jákob lement Egyiptomba.¹⁹⁴ – צָא וְחִשׁוּב דִּירוּתָיו – Számoljuk hát meg nemzedékeit. – וְכָלֵב בֶּן חֲצִרֹן – és 4. Checron fia, Chálév, – מִבְּאֵי הָאָרֶץ הַזֵּה – [aki] azok közül [való volt], akik visszatértek az országba.¹⁹⁵

לְהִיּוֹת – **מֵי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאָמוּרַי – mert nem teljes még az emoriták bűne.** – מִשְׁתַּלַּח מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – Ahhoz, hogy [az Örökkévaló] elküldje őket az ő [ti. Ábrahám] földjéről¹⁹⁶, – עַד אוֹתוֹ יָמֵן – egészen addig az időig.¹⁹⁷ – שְׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרָע – [Ez pedig azért van így,] mert Isten nem büntet egy népet addig, – עַד שֶׁתִּמְלֵא סִאתָהּ – amíg [gonoszságának] mértéke be nem telik, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – בְּסִאסְאָהּ בְּשִׁלְחָהּ תִּרְיַבְנָה – „Bizonyára bűnrovásának mértéke szerint száműzetést róva reá, szálltál pörbe véle.”¹⁹⁸

וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֲלָטָה הָיָה, וְהָיָה תַנּוּר עָשָׂן וְלִפְיֵד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה.
(בראשית טו, יז)

Mikor a nap leszállt és sötétség lett, íme füstölgő kemence és tűzláng vonult át a darabok közt. (1Mózes 15:17.)

וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה – **Mikor a nap leszállt.**¹⁹⁹ – כְּמוֹ וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שְׂקִיָּהֶם – [Itt a וַיְהִי (*vájhi*) szó használata] hasonló [ahhoz, ahogyan a וַיְהִי (*vájhi*)-t] a וַיְהִי הֵם מְרִיקִים וַיְהִי שְׂקִיָּהֶם (*vájhi hé möríkím szákéhem*)²⁰⁰, – וַיְהִי הֵם קוֹבְרִים אִישׁ – [vagy például a] וַיְהִי הֵם קוֹבְרִים אִישׁ (*vájhi hé möríkím is*)²⁰¹ [szövegrészek használják], – כְּלוּמַר וַיְהִי – azzal a jelentéssel, hogy: és történt ez a dolog.

¹⁹³ Fentebb: 7. vers.

¹⁹⁴ Jákob nem számít nemzedéknek, mert saját nemzedékének ő volt az egyedüli tagja.

¹⁹⁵ A Kánaánba visszatérők között sokan voltak az ötödik és a hatodik nemzedék tagjai közül is. A prófécia azt volt hivatva tudatni Ábrahámmal, hogy a száműzetés korlátozott ideig fog tartani, és hogy már a negyedik nemzedék tagjai között is lesznek visszatérők.

¹⁹⁶ Azaz arról a földről, amelyet az Örökkévaló Ábrahámnak és utódainak ígért.

¹⁹⁷ Vagyis a negyedik nemzedék idejéig.

¹⁹⁸ *Jesájá* 27:8.

¹⁹⁹ A שָׁמֶשׁ (*semes*) [„nap”] nőnemű szó, ezért az ige helyes alakja וַיְהִי (*vát’hi*) kellene hogy legyen.

²⁰⁰ „És történt, hogy mikor zsákjait kiürítették” *1Mózes* 42:35.

²⁰¹ *2Királyok* 13:21. „Éppen akkor temettek egy embert”

הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה – a nap leszállt.²⁰² – שָׁקְעָה – [Jelentése:] lenyugodott.

וַעֲלֹטָה הָיָה – és sötétség lett. – הַשֶּׁשׁ הַיּוֹם – [Jelentése:] sötétség nappal.

וְהָיָה תְנוּרָ עֶשֶׂן וְגוֹמֵר – íme füstölgő kemence stb. – רָמַז לוֹ – [Az Örökkévaló] ezzel jelezte neki előre jelképesen, – וַיִּפְּלוּ הַמַּלְכוּתוֹת בְּגֵיהֶנּוּם – hogy a [négy] királyság a pokolba fog zuhanni.

בָּאָה – leszállt. – טַעְמוֹ לְמַעְלָה – A hangsúly az első szótagon van. – לְכַךְ הוּא – Ez nyilvánvalóvá teszi, – מְבוֹאֵר – hogy [a nap] már leszállt. – וְאִם הָיָה – Ha a szóhangsúly az utolsó szótagon lenne, – בָּאֵלֶּף – [azaz] az *álef*-en, – הָיָה מְבוֹאֵר – akkor azt jelentené: – כְּשֶׁהִיא שׁוֹקֶעֶת – „amint épp leszállóban [lenyugvóban] volt,” – וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן – ám ezt nem mondhatnánk, – שֶׁהָיָה כְּבוֹב – hiszen [fentebb] már az állt [a szövegben]: – וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבָא – „S midőn a nap leszállóban volt”²⁰³, – וְהָעֲבָרַת תְּנוּרָ עֶשֶׂן – a füstölgő kemence átvonulása [a darabok között] pedig – לְאַחַר מִכָּאן הָיְתָה – ezt követően történt. – נִמְצָא שֶׁכְּבוֹב שָׁקְעָה – Következésképp tehát [a nap ekkorra] már lenyugodott. – וְזֶה חֲלוּק – Ez a [szóhangsúlytól függő jelentés]különbség [érvényes] – בְּכָל תְּכֵה לְשׁוֹן נִקְבָּה – minden nőnemű szóra, – שִׁיִּסוּדָהּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת – amelynek kétbetűs gyökere van; – כְּמוֹ בָּא קָם – amilyen [például] a בָּא (*bá*) [„jön”], a קָם (*kám*) [„felkel”] [vagy] a שָׁב (*sáv*) [„visszatér”]. – כְּשֶׁהַטַּעַם לְמַעְלָה – Amikor a szóhangsúly az első szótagra esik, – לְשׁוֹן וּכְגוֹן וְרַחֵל – akkor [az ige] múlt időt [fejez ki], mint ebben az esetben – עֶבֶר הוּא כְּגוֹן זֶה – vagy, mint a „Ráchel odaérkezett”²⁰⁴, – קָמָה אֶלְמָתִי – a „fölkelt az én kévém”²⁰⁵ – וְהָיָה שָׁבָה יְבִמְתָּךְ – és a „Látod, a sógornőd *visszatért*”²⁰⁶ [szövegrészekben]. – וּכְשֶׁהַטַּעַם לְמַטָּה – ám amikor a hangsúly az utolsó szótagon van – הוּא לְשׁוֹן הוֹיָה – akkor [az ige] jelen időt [fejez ki], – דָּבָר שֶׁנֶּעֱשֶׂה עִכְשָׁו – arra mutatva rá, ami éppen most történik, – וְהוֹלֵךְ – és még [egy ideig] folyamatosan történik, – כְּמוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאֵן – mint a „[Ráchel] éppen jön a juhokkal”²⁰⁷ – בְּעָרֹב הִיא בָּאָה וּבִבְקָר – [vagy] a „Este *bemegy*, reggel pedig *visszatér*”²⁰⁸ [szövegrészekben].

בַּיּוֹם הַהוּא פָּרַת יְהוָה אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאִמּוֹ, לְזִרְעוֹ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פָּרַת. (בראשית טו, יח)

²⁰² A בָּאָה (*báá*) szó szerint azt jelenti, hogy „jött”.

²⁰³ 12. vers.

²⁰⁴ 1Mózes 29:9.

²⁰⁵ Uo. 37:7.

²⁰⁶ Rút 1:15.

²⁰⁷ 1Mózes 29:6.

²⁰⁸ Eszter 2:14.

Ezen a napon szövetséget kötött az Örökkévaló Ábrámmal, mondván: „Magzatodnak adtam ezt az országot, Egyiptom folyójától a nagy folyóig, az Eufrátesz folyóig. (1Mózes 15:18.)

לְזַרְעֶךָ נָתַתִּי – Magzatodnak adtam.²⁰⁹ – אֲמִירְתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Isten ígéretét – כְּאֵלֵי הִיא עֲשׂוּיָה – úgy tekintjük, mintha már be is teljesítette volna.

עַד הַנְּהַר הַגָּדוֹל – a nagy folyóig. – לְפִי שֶׁהוּא דְבוּק לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – Mivel kapcsolatban van Izrael országával, – קוֹרְאֵהוּ גָדוֹל – [Isten] a „nagy” [jelzővel] utal rá, – בְּאֶרְבַּעַת נְהָרוֹת הַיּוֹצְאִים מֵעֵדֶן – jöllehet utoljára [említetik] – אֶף עַל פִּי שֶׁהוּא מְאוּקָר – az Édenből kiáradó négy folyó közül, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – וַהֲנַהֵר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת – „A negyedik folyó pedig az Eufrátesz.”²¹⁰ – מְשַׁל הַדְּיוּט – [Ez jól illusztrálja] az ismert szólást: – עֶבֶד מֶלֶךְ מְלֶךְ – „A király szolgája [maga is] király.”²¹¹ – הַדְּבִק לְשִׁחֹר – „Csatlakozz az uralkodóhoz, – וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ – és hajlongani fognak előtted.”²¹²

אֵת הַקִּינִי וְאֵת הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקְּדִמְנִי. (בראשית טו, יט)

A kénitát, a kenizitát és a kadmónitát; (1Mózes 15:19.)

אֵת הַקִּינִי – A kénitát. – עֶשֶׂר אַמּוֹת יֵשׁ כָּאֵן – Itt tíz nép [neve] kerül felsorolásra²¹³, – וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא שְׁבַעַת גּוֹיִם – [az Örökkévaló] nekik [mégis] csupán hét nép [földjét] adta oda.²¹⁴ – וְהַשְּׁלֵשָׁה – Azt a hármát, [akiknek a földjét nem adta oda]: – אֶדּוֹם וּמוֹאָב וְעַמּוֹן – Edom, Moáv és Ámmon, – וְהֵם – [és] akikre [itt úgy utal a szöveg mint] – קִינִי קְנִזִּי קְדִמְנִי – kénita, kenizita és kádmonita, – עֲתִידִים לְהִיּוֹת יְרֻשָׁה – „Rátészik kezüket Edomra és Móávra, – וּבְנֵי עַמּוֹן מְשַׁמְעֵתֵם – és Ámmón fiai nekik engedelmeskednek.”²¹⁶

וְאֵת הַחֲתִי וְאֵת הַפְּרִזִּי וְאֵת הַרְּפָאִים. (בראשית טו, כ)

...a hittitát, a perizitát és a refaitákat; (1Mózes 15:20.)

²⁰⁹ Itt vajon nem jövő idejű igének – אֶתֶן (*etén*) [„fogom adni”] – kellene állnia?

²¹⁰ 1Mózes 2:14.

²¹¹ Talmud *Sávuot* 47b.

²¹² Szifré, *Dvárim* 6. fejezet.

²¹³ 19-21. vers.

²¹⁴ A hét nép neve az 5Mózes 7:1-ben kerül felsorolásra: „a hittit, a gírgásit, az emórit, a kánaánit, a perizzit, a hivvit és a jebúszit”.

²¹⁵ A Messiás eljövételét követően.

²¹⁶ *Jesájá* 11:14.

וְאֵת הַרְפָּאִים – a refaitákat.²¹⁷ – אֶרֶץ עוּג – Ez Og [Básán királyának] földjére [utal], – שְׁנֵאֲמַר בָּהּ – amelyről azt mondja a Szentírás: – הֲהוּא יִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים – „Ezt az egész Básánt a refaiták országának nevezik.”²¹⁸

וְאֵת הָאֱמֹרִי וְאֵת הַכְּנַעֲנִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי וְאֵת הַיְבוּסִי. (בראשית טו, כא)
az Emórit, a Kánaánit, a Girgósit és a Jevúszit (1Mózes 15:21.)

וְשָׂרֵי אֲשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ, וְלֵה שִׁפְחָה מִצְרַיִת וְשָׂמָה הִנֵּר. (בראשית טז, א)
Száraj, Ábrám felesége nem szült neki gyermeket; és volt neki egy egyiptomi szolgálója, akit Hágárnak hívtak. (1Mózes 16:1.)

שִׁפְחָה מִצְרַיִת – egy egyiptomi szolgálója. – בַּת פְּרֻעָה הִיְתָה – Ó a fáraó lánya volt. – כִּשְׂרָאָה נִסִּים – Amikor [a fáraó] látta a csodákat, – שְׁנַעֲשׂוּ לְשָׂרָה – amelyeket [az Örökkévaló] vitt végbe Sára érdekében²¹⁹, – אָמַר – azt mondta: – מוֹטֵב שִׁתְּהָא בְּתִי – „Inkább legyen a lányom – שִׁפְחָה בְּבֵית זֶה – szolgálólány ebben a házban, – וְלֹא גְבִירָה – mint úrnő egy másik házban.”

וַתֹּאמֶר שָׂרֵי אֶל אַבְרָם הִנֵּה נָא עֲצֹרְנִי יְהוָה מִלְּדַת בָּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי אוּלַי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה, וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרֵי. (בראשית טז, ב)

És szólt Száraj Ábrámhoz: „Íme az Örökkévaló megtagadta tőlem a szülést, közeledj, kérlek, szolgálómhoz, talán tőle kapok gyermeket.” És Ábrám hallgatott Száraj szavára. (1Mózes 16:2.)

אוּלַי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה – talán tőle kapok gyermeket.²²⁰ – לָמַד – Ebből megtudjuk, – עַל מִי שָׂאִין לוֹ בְּנִים – hogy az, akinek nincs gyermeke, – שְׂאִינוּ בְּנוֹי – nem tekintendő „felépült”-nek²²¹, – אֶלָּא הָרוּס – sokkal inkább „lerombolt”-nak [azaz nem megalapozottnak].

²¹⁷ Ők mintha nem szereplnének az 5Mózes 7:1-ben megadott listán.

²¹⁸ 5Mózes 3:13. A Szentírás korábban (3:11.) megemlíti, hogy Og volt az utolsó refaita, mivel a népe mind egy szálíg elpusztult a Kedorláómer és szövetségesei ellen vívott csatában (lásd fentebb, 14:5.). Hogyan ígérheti hát meg Isten Ábrahámnak, hogy utódai le fognak igazni egy olyan népet, amely már ekkor sem létezik? Rási elmagyarázza, hogy a vers arra a földre utal, amely a refaiták királyáé volt. Magát a földterületet azonban ekkor különféle kánaánita törzsek lakták.

²¹⁹ Lásd fentebb, 12:14-17.

²²⁰ Szó szerint „talán az ő révén majd felépülök.” Mi köze lehet az אֲבִנָּה (ibáne) kifejezésnek a gyermekszüléshez?

²²¹ Azaz szilárdan megalapozottnak.

שְׂאֲכָנִים – Jutalmul azért, – בְּזִכּוֹת – **tőle kapok gyermeket.**²²² – אֲבָנָה מִמְּנָה – צְרַתִּי לְתוֹךְ בֵּיתִי – hogy beengedem vetélytársamat a házamba.

לְקוֹל שְׂרִי – **Száráj szavára.**²²³ – לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שָׁבָה – [Jelentése:] az Isteni Szellemre [ti. a próféciára], amely belőle [szólt].

וַתִּקַּח שְׂרִי אִשָּׁת אַבְרָם אֶת הַגֵּר הַמִּצְרִית שֶׁפָּתְתָהּ מִקֶּץ עֶשְׂרֵי שָׁנִים לְשִׁבְתָּ אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לֹא לְאִשָּׁה. (בראשית טז, ג)

Száráj, Ábrám felesége vette szolgálóját, az egyiptomi Hágárt, tíz év múltán, hogy Ábrám Kanaánban lakott, és odaadta férjének, Ábrámnak feleségül. (1Mózes 16:3.)

וַתִּקַּח שְׂרִי – **Száráj... vette...** – לְקַחְתָּהּ בְּדָבָרִים – Vagyis: [kedves] szavakkal [rá]vette: – אִשְׁרֵיךָ שְׂזֻכִּית – „Mily szerencsés is vagy, – לְדָבָק בְּגוֹף קְדוֹשׁ כְּזֶה – hogy egy ilyen szent testhez odasimulhatsz.”

...**tíz év múltán...** [Miért tíz?] – מוֹעֵד הַקְּבוּעַ לְאִשָּׁה – Ennyi idő van megállapítva egy asszony számára, – שֶׁשָּׁתְּתָהּ עֶשְׂרֵי שָׁנִים – akinek [esküvője óta] tíz év telt már el – וְלֹא יָלְדָה לְבַעֲלָהּ – anélkül, hogy gyermeket szült volna a férjének. – תֵּיב לְשֵׂא אֶהְרַת – A férfinak ezt követően [a „szaporodjatok és sokasodjatok” micvájának érdekében] másik asszonyt kell elvennie.²²⁴

...**hogy Ábrám [Kanaánban] lakott...** [De hát nem több mint tíz éve voltak már házások?] – מְגִיד – Ebből megtudjuk, – וַיֵּשְׁבֵת חוּצָה לְאֶרֶץ – hogy az Erec Jiszráelen kívül eltöltött évek – עוֹלָה לֹא מִן הַמִּנְיָן – nem számítanak bele ebbe az időtartamba, – לִפִּי שְׂלֵא נֹאמַר לוֹ – mivel nem mondta neki Isten: – עַד שְׂיָבֵא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – „És nagy néppé teszek téged,”²²⁵ – egészen addig, amíg Erec Jiszráelbe nem érkezett.

וַיָּבֵא אֶל הַגֵּר וַתִּהְיֶה, וַתֵּרָא פִּי הַקְּרָתָהּ וַתִּקַּל גְּבֻרָתָהּ בְּעֵינֶיהָ. (בראשית טז, ד)

És ő bement Hágárhoz, aki viselős lett, és mikor látta, hogy viselős, úrnőjét megvetette. (1Mózes 16:4.)

– **És ő bement Hágárhoz, aki viselős lett.** – מִבִּיָּאָה – וַיָּבֵא אֶל הַגֵּר וַתִּהְיֶה – [Már] az első együttléttől.

²²² Miért hitte azt Száráj, hogy annak révén, hogy Hágárt átengedi Ábrámnak, gyermekei szülehetnek?

²²³ Miért nem egyszerűen az áll a szövegben, hogy „Ábrám hallgatott Szárájra”? Miért „Száráj szavára”?

²²⁴ A Sulchán áruch szerint (Even háezer 154:10. Rómá) ma ez már nem kötelező.

²²⁵ 1Mózes 12:2.

וַתַּקַּל גְּבוּרָתָהּ בְּעֵינָיָהּ – úrnőjét megvetette. – אַמָּרָה – [Hágár] azt gondolta: – שָׂרָה זוֹ אֵין סִתְרָה כְּגִלּוּיָהּ – Ez a Száraj nem olyan, mint amilyennek mutatja magát. – מִרְאָה עֲצֻמָּה כְּאִלוֹ הִיא צְדָקָת – Erényes asszonynak tettei magát, – וְאֵינָה צְדָקָת – pedig [valójában] nem erényes, – שְׁלֹא זָכְתָה לְהַרְיוֹן כָּל הַשָּׁנִים הַלְלוֹ – hiszen [az elmúlt] sok-sok év során [egyszer] sem részesült abban a kiváltságban, hogy megfogadjon, – וְאֵנִי נִתְעַבְרָתִי מִבִּיאָהּ רֵאשׁוֹנָה – én meg [már] az első együttlétől [is] teherbe estem.

וְהֵאמֵר שָׂרֵי אֵל אַבְרָם חָמְסֵי עָלֶיךָ אָנֹכִי נִתְתִּי שְׁפָחָתִי בְּחִיקָךָ וַתֵּרָא כִּי הִרְתָּה וְאֶקַּל בְּעֵינָיָהּ, שֹׁשֶׁט יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ. (בראשית טז, ה)

És Száraj mondta Ábrámnak: „Te vagy oka sérelmemnek. Én adtam szolgálómat a te öledbe, most pedig, hogy látja, hogy viselős, megvet engem; ítéljen az Örökkévaló köztem és közted.” (IMózes 16:5.)

חָמְסֵי עָלֶיךָ – Te vagy oka sérelmemnek.²²⁶ – [Jelentése:] a sérelemért, amely engem ért²²⁷, – עָלֶיךָ אָנִי מִטִּילָה הָעוֹנֵשׁ – téged hibáztatlak. – מִהִתְקַן לִי וְאָנֹכִי – [Mert] amikor Istenhez imádkoztál: – „[Uram, Örökkévaló,] mit adhatsz nekem, aki gyermektelenül élek?”²²⁸, – הֲוֹלֵךְ עָרִירִי – csupán magadért imádkoztál, – וְהִיָּה לָךְ לְהִתְפַּלֵּל עַל שְׁנֵינוּ – [holott] mindkettőnkért kellett volna imádkoznod²²⁹, – וְהִיָּתִי אָנִי נִפְקָדָת עִמָּךְ – és akkor veled együtt rólam is megemlékezett volna [az Örökkévaló]. – וְעוֹד – Továbbá: – „Jogtalanul megtagadtad tőlem szavaidat²³⁰, – שְׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ – mert hallottad szégyenem, de néma maradtál.”

אָנֹכִי נִתְתִּי שְׁפָחָתִי וְגוֹמֵר בֵּינִי וּבֵינֶיךָ – Én adtam szolgálómat... köztem és közted. – כָּל בֵּינֶךָ שְׁבַמְקָרָא – Valahányszor a בֵּינֶךָ (*béjncchá*) [szó] megjelenik a Szentírásban, – חָסֵר – hiányzik belőle [a második *jod* betű²³¹], – וְזֶה מָלֵא – ám itt „teljes” [alakban szerepel]²³². – קָרִי בֵּיהֶם וּבֵינֶיךָ – Ez azért van így, hogy úgy is

²²⁶ Rási itta *חָמְסֵי* (*chámász*) szó kétféle értelmezési lehetőségét kínálja: 1. sérelem/méltatlanság, „*חָמְסֵי* (*chámászi*) – A sérelemért, ami engem ért [azáltal, hogy nem sikerült gyermeket szülnöm], téged hibáztatlak.” 2. Kirablás/megfosztás, „*חָמְסֵי* (*chámászi*) – Megfosztottál a szavaktól, amelyek ahhoz kellettek volna, hogy megvédj engem.”

²²⁷ Vagyis azért, hogy Hágár megalázott.

²²⁸ Fentebb, 15:2.

²²⁹ Vagyis, hogy a gyermek tőlem szülessék.

²³⁰ Vagyis azokat a szavakat, amelyekkel megrovásban kellett volna részesítsd Hágárt, amiért megalázott engem.

²³¹ Azaz így szerepel: בֵּינֶךָ.

²³² Azaz két *jod*-dal, így: בֵּינֶיךָ.

olvashassuk: וּבִינַיִךְ (uvéjnájich)²³³, – שְׁהַכְנִיסָה עֵינַי הָרָע – [Száráj] ugyanis szemmel verte – בְּעַבּוּרָה שֶׁל הָגָר – Hágár terhességét, – וְהַפִּילָה עֲבָרָה – és [Hágár ez alkalommal] elvetélt. – הוּא שְׁהַמְלֵאךְ אוֹמֵר לְהָגָר – Ezért mondja az angyal Hágárnak²³⁴: – הֲנִיךָ הָרָה – „Íme megfogansz.” – וְהָלֵא כְּבַר הָרְתָה – De hát már megfogant, nem? – וְהוּא מְבַשֵּׁר לָהּ – És [az angyal] mégis azt adja tudtul neki, – וְשִׁתְּהָר – hogy meg fog foganni?²³⁵ – אֶלֶּא מְלֵמֵד – Ebből tudható tehát, – וְשִׁהֲפִילָה הָרִיוֹן – hogy első terhességekor elvetélt.

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שְׂרֵי הַנְּהָ שִׁפְחָתָךְ בְּיָדְךָ עָשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ, וְתַעֲנֶנּוּ שְׂרֵי וּתְכַרַח מִפְּנֵיהֶּ. (בראשית טז, ו)

De Ábrám így szólt Szárájnak: „Íme, szolgálód a kezekben van, tégy vele, amit jónak látsz.” És Száráj keményen bánt vele, úgyhogy megszökött tőle. (1Mózes 16:6.)

וְהִיתָה מְשַׁעֲבֶדֶת בְּהַ בְּקוּשֵׁי – **És Száráj keményen bánt vele.**²³⁶ – וְתַעֲנֶנּוּ שְׂרֵי – Keményen dolgoztatta [Hágárt].

וַיִּמְצָאָהּ מְלֵאךְ יְהוָה עַל עֵינַי הַמַּיִם בַּמְדְּבָר, עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר. (בראשית טז, ז)

És találta őt az Örökkévaló angyala a vízforrásnál a pusztában, a forrásnál, a Súr felé vezető úton, (1Mózes 16:7.)

וַיֹּאמֶר הָגָר שִׁפְחַת שְׂרֵי אֵי מִזָּה בָּאת וְאַנָּה תִּלְכִּי, וְתֹאמֶר מִפְּנֵי שְׂרֵי גְבֻרָתִי אֲנֹכִי בְּרַחֲתָ. (בראשית טז, ח)

**...és így szólt: „Hágár, Száráj szolgálója, honnan jössz és hová mégy?”
Ő így felelt: ‘Száráj úrnóm elől szököm.’ (1Mózes 16:8.)**

יִרְדַּע – **honnan jössz?** – מִהֵיכָן בָּאת – [Jelentése:] „Honnét jössz?” – הִיא – [Az angyal igazából] tudta. – אֶלֶּא לִתֵּן לָהּ פֶּתַח – Csupán azért [kérdte ezt], hogy kezdeményezzen, – לְכַנֵּס עִמָּה בְּדְבָרִים – hogy beszédbe elegyedhessen vele. – וְלִשׁוֹן אֵי מִזָּה – Az *éj mize* kifejezés [azt jelenti:] – הֹלֵא הַמְּקוֹם שֶׁתֹּאמַר עָלָיו – Hol van az a hely, amelyről azt mondhatod, – מִזָּה אֲנִי בָּאָה – „Innét jöttem”?

וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֵאךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל גְּבֻרָתְךָ, וְהִתְעַנִּי תַחַת יְדֵיךָ. (בראשית טז, ט)

²³³ Második személy, nőnem, azaz Hágárnak „címezve”, mintha csak azt mondaná Sára: „Ítéljen Isten köztem és közted [, Hágár].”

²³⁴ 11. vers.

²³⁵ Így, jövő időben?

²³⁶ Ez nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy Száráj kínoztta volna Hágárt.

És mondta neki az Örökkévaló angyala: „Térj vissza úrnódhöz, és alázkodj meg keze alatt!” (1Mózes 16:9.)

ויאמר לה מלאך ה' וגומר – És mondta neki az Örökkévaló angyala, stb.²³⁷
 – הָיָה שְׁלוּחַ לָהּ מִלְאָךְ אַחֵר – [E három vers] minden egyes kijelentéséhez – עַל כֵּל אַמְיָרָה –
 – מָאֵס-מָאֵס אַנְגֵּלִים כִּלְכֵּל אַמְיָרָה – [az Örökkévaló]. – לְכָךְ נִאֶמַר מִלְאָךְ בְּכָל אַמְיָרָה –
 – וְאַמְיָרָה – Ezért használja [a szöveg] minden egyes kijelentés előtt azt, hogy „angyal”.

ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את ורעה, ולא יספר מרב. (בראשית טז, י)

És mondta neki az Örökkévaló angyala: Megsokasítom a te magzatodat, hogy nem lesz megszámlálható sokasága miatt (1Mózes 16:10.)

ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן, וקראת שמו ישמעאל כי שמע יהוה אל ענינה.
 (בראשית טז, יא)

És mondta neki az Örökkévaló angyala: „Íme megfogansz és fiút fogsz szülni, add neki az Ismáél nevet, mert az Örökkévaló meghallgatta a te nyomorúságodat. (1Mózes 16:11.)

הָרָה – Íme megfogansz. – כְּשֶׁתְּשׁוּבִי תִהְיֶינָה – [Jelentése:] „Amikor visszatérsz, megfogansz,”²³⁸ – כְּמוֹ הַנֶּחֱדָה – mint a „Teherbe fogsz esni”²³⁹ [szentírási szövegrészben]²⁴⁰, – דְּאִשְׁתֵּי מָנוּחַ – ami Mánoách feleségére vonatkozik.

בֵּן – és fiút fogsz szülni. – כְּמוֹ וַיּוֹלְדָתָ – [A וַיּוֹלְדָתָ (*vöjoldat*) alak ugyanazt jelenti,] mint a וַיּוֹלְדָתָ (*vöjoledet*)²⁴¹, – וְדוּמָה לּוֹ – és hasonló [struktúrájában] – יוֹשֵׁבֵת בְּלִבְנוֹן מְקַנְנֵת בְּאַרְזִים – az „A Libanonon trónolsz, a cédrusok közt van a fészked”²⁴² [versben a יוֹשֵׁבֵת (*josávt*) és a מְקַנְנֵת (*mökunánt*) szavakhoz].

וְקָרָאתָ שְׁמוֹ – add neki az [Ismáél] nevet. – צְוִי הִיא – Ez egy [nőnek szóló] utasítás – כְּמוֹ שְׂאוּמֵר לְזָכָר – éppen [úgy hangzik], mintha azt mondanánk egy

²³⁷ Miért ismételteti állandóan az Írás, hogy „az angyal” volt az, aki mondta neki ezeket a dolgokat? Miért nem használja a szöveg „az angyal” helyett az „ő” névmást?

²³⁸ Ekkor még nem volt terhes, mivel korábban elvetélt. Lásd az 5. vershez írt Rási-kommentárt.

²³⁹ Bírák 13:7.

²⁴⁰ Ahol szintén jelen idejű igével utal a szöveg a jövőre.

²⁴¹ Azaz a jelen idejű alak.

²⁴² Jeremiás 22:23. Ami ugyanazt jelenti, mintha az szerepelne a szövegben, hogy יוֹשֵׁבֵת בְּלִבְנוֹן מְקַנְנֵת בְּאַרְזִים (*josevet bálvánon, mökoneket báarázim*) [„A Libanonon trónolsz, a cédrusok közt van a fészked”].

férfinak, hogy [וְקָרָאתָ (vökárátá)]²⁴³ – וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק – „és nevezd őt Izsáknak.”²⁴⁴

וְהוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם יָדוּ בַּפֶּלַח יָדוּ פֶּלַח בּוֹ, וְעַל פְּנֵי כָּל אָחָיו יִשְׁפֹּן. (בראשית טז, יב)

Szilaj ember lesz ez! Keze mindenki ellen lesz és mindenki keze ő ellene lesz; és valamennyi testvérével szemben lakik. (1Mózes 16:12.)

פָּרָא אָדָם – Szilaj ember. – Olyan, aki szeret a vadonban vadállatokra vadászni, – אֹהֵב מַדְבָּרוֹת לְצוּד חַיּוֹת – amint írva van [Jisméllal kapcsolatban]: – וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר – „letelepedett a pusztában – וַיְהִי רוֹבֵה קִשְׁתָּ – és ijlvőv lett.”²⁴⁵

יָדוּ בַּפֶּלַח – Keze mindenki ellen [lesz]. – לְסֻטִים – [Jelentése:] rabló.

וְעַל פְּנֵי כָּל אָחָיו יִשְׁפֹּן – és mindenki keze ő ellene lesz. – הַפֶּלַח שׁוֹנְאֵין אוֹתוֹ – [Jelentése:] mindenki gyűlölni fogja – וּמִתְגָּרֵין בּוֹ – és támadni fogja.

וְהוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם – és valamennyi testvérével szemben lakik. – וַיְהִי וְיָרְעוּ גְדוֹל – [Jelentése:] számos utóda lesz.

וַתִּקְרָא שֵׁם יְהוָה הַדְּבָר אֲלֵיָהּ אֶתְהָ אֶל רְאִי, כִּי אָמְרָה הִגַּם הָלָם רְאִיתִי אַחֲרַי רְאִי. (בראשית טז, יג)

És szólította az Örökkévaló nevét, aki szólt hozzá: „Te vagy a látó Isten!” Mert azt mondta: ‘Vajon láttam-e itt is őt, aki engem látott.’ (1Mózes 16:13.)

Te vagy a látó Isten! – אֶתְהָ אֶל רְאִי – [A רְאִי (roi) szó] *chátáf kámác*-cal van pontozva, – מִפְּנֵי שֶׁהוּא שֵׁם דְּבָר – mivel ez egy főnév, – אֶלּוּהָ הָרְאִיָּה – [vagyis úgy kellene fordítani, hogy] „a látás Istene,” – שְׂרוּאָהּ בְּעֵלְבוֹן שֶׁל עֲלוּבֵין – mert Ő látja a megalázottak megalázottságát.

Vajon [láttam-e itt] is? – לְשׁוֹן תִּימָה – Ez a csodálkozás kifejezése: – „Gondoltam-e volna valaha, – שְׂאֵף הָלוֹם בַּמִּדְבָּרוֹת – hogy még itt a pusztaságban is – וְכִי סְבוּרָה הֵייתִי – látni fogom Isten hírnökeit, – אַחֲרַי רְאִי – azok után, hogy láttam őket – בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָם – Ábrahám házában²⁴⁶, – שֶׁשָּׁם הָיִיתִי רְגִילָה לְרְאוֹת מִלְּאָכִים – ahol megszokott dolog volt

²⁴³ A nőhöz intézett fölszólító alak a וְקָרָאתָ (vökárát), a férfihoz intézett fölszólító alak a וְקָרָאתָ (vökárátá)

²⁴⁴ Alább 17:19.

²⁴⁵ Alább 21:20.

²⁴⁶ Hágár tudta, hogy a kiváltság, hogy Ábrahám házában angyalokat láthat, csupán Ábrahám érdemének tudható be. Itt a pusztaságban meg csupán azért történhetett meg, mert Isten látta az ő megaláztatását. Ezért nevezte Őt Hágár אֶל רְאִי (Él roi)-nak.

angyalokat látnom?” – וַתֵּדַע שֶׁהִיְתָה רְגִילָה לְרְאוֹתָם – Tudható, hogy hozzászokott már a látásukhoz, – וְשֶׁהָרִי מְנוּחַ רְאָה אֶת הַמַּלְאָךְ פְּעַם אַחַת – mivel Mánoách [csupán] egyszer látott angyalt, – וְאָמַר מוֹת נָמוּת – és [akkor] azt mondta: „Hamarosan meghalunk!”,²⁴⁷ – וְזוֹ רְאָתָה אַרְבָּעָה – míg ez [a nő] négyyszer [is] látott [angyalt], – וְזֶה אַחֵר – egyiket a másik után, – וְלֹא תָרְדָה – és nem ijedt meg [tőlük].

עַל כֵּן קָרָא לְבָאָר בְּאֵר לַחֵי רְאִי, הִנֵּה בֵּין קֹדֶשׁ וּבֵין בְּרָד. (בראשית טז, יד)

Ezért nevezeték a kutat az élő látás kútjának; ez Kádés és Bered közt van. (1Mózes 16:14.)

בְּאֵר לַחֵי רְאִי – az élő látás kútjának. – כְּתַרְגוּמוֹ – Ahogyan [Onkelosz] fordítja: – בְּאֵרָא דְמַלְאָךְ קִימָא אִיתְהוּי עֲלָה – „A kút, amelynél egy élő angyal jelent meg.”

וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֶּן, וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם בְּנֵוֹ אֲשֶׁר יָלְדָהּ הָגָר יִשְׁמָעֵאל. (בראשית טז, טו)

És szült Hágár Ábrámnak fiút, Ábrám pedig nevezte fiát, akit Hágár szült, Ismáélnak. (1Mózes 16:15.)

אֵךְ עַל פִּי שְׁלֹא שָׁמַע – **Ábrám pedig nevezte fiát, stb.** – וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם וְגוֹמַר – az angyal szavait, aki azt mondta: – וְדַבְּרֵי הַמַּלְאָךְ שָׁאֵמַר – „add neki az Ismáél nevet,”²⁴⁸ – וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל – de az Isteni Szellem rajta nyugodott, – וַיִּקְרָאוּ יִשְׁמָעֵאל – s [így mégiscsak] Ismáélnak nevezte el.

וְאַבְרָם בֶּן שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים, בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם. (בראשית טז, טז)

Ábrám nyolcvanhat éves volt, mikor Hágár Ábrámnak Ismáélt szülte. (1Mózes 16:16.)

לְשִׁבְחוֹ שָׁל – **Ábrám nyolcvan[hat] éves volt, stb.**²⁴⁹ – וְהוֹדִיעַ – hogy megtudjuk, – וַיִּשְׁמָעֵאל נִכְתָּב – Ez Jismáélt magasztalando szerepel itt, – וְשֶׁהָיָה בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה – tizenhárom esztendő volt, – כְּשֶׁנָּמַל – amikor [Ábrahám] körülmetélte²⁵⁰, – וְלֹא עָקַב – és ő nem ellenkezett.²⁵¹

²⁴⁷ Bírák 13:22.

²⁴⁸ 11. vers

²⁴⁹ Mi a jelentősége annak, hogy ezen a ponton tudósít minket a Szentírás Ábrahám korát illetően?

²⁵⁰ Mivel Ábrahám 99 esztendő volt, amikor körülmetélte Jismáélt. Lásd lentebb, 17:25.

²⁵¹ Midrás Ágádá. A 17:25. vers lentebb egyértelműen tudatja, hogy Jismáél tizenhárom esztendő volt, amikor Ábrahám körülmetélte. Ám ha csupán ez az egy versünk lenne,

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתֵּשַׁע שָׁנִים, וַיֵּרָא יְהוָה אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שְׂדֵי הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים. (בראשית יז, א)

Mikor Ábrám kilencvenkilenc éves volt, megjelent az Örökkévaló Ábrámnak és szólott hozzá: „Én vagyok a mindenható Isten, járt előttem és légy tökéletes. (1Mózes 17:1.)

אֲנִי אֵל שְׂדֵי – ...Én vagyok a mindenható Isten... [Mi a שְׂדֵי (Sádáj) név magyarázata, és miért szerepel itt Istennek ez a neve?] – אֲנִי הוּא – [Jelentése:] „Én vagyok Az, – שֵׁשׁ דֵי בְּאַלְהוּתִי לְכָל בְּרִיָּה – Akinek istensége minden teremtmény számára kielégítő.²⁵² – לְפִיכֶךָ הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי – Ezért hát járt Előttem, – וְאָהֳרָה לָךְ לְאַלּוּהַ – s Én Istened és Oltalmazód leszek.” – וְכֵן כָּל מְקוֹם שֶׁהוּא בְּמִקְרָא – Hasonlóan, valahányszor feltűnik [a שְׂדֵי (Sádáj) név] a Szentírásban, – פְּרוּשׁוֹ כֵךְ – így magyarázandó: – דֵי יֵשׁ לוֹ – „[Ő] elegendő.” – וְהַכֵּל לְפִי הָעֲנִין – minden esetben az adott szövegkörnyezetbe illő [jelentés vagy magyarázat a figyelembe vevendő].

אֲנִי אֵל שְׂדֵי – ...járt előttem... – כְּתָרְגוּמוֹ פֶּלַח קְדָמִי – Ahogyan Onkelosz fordítja: „Engem imádj!” – הַדְּבֵק בְּעַבְדוּתִי – Ragaszkodj az Én imádásomhoz.

וְהָיָה תָמִים – ...és légy tökéletes. – אַף זֶה צוּי אַחַר צוּי – Ez [nem az előző felszólítás folytatása, – hiszen akkor az „és tökéletes leszel” megfogalmazás lett volna helyes – hanem] újabb felszólítás, amely az előző felszólítást követi, – הָיָה שְׁלֵם – [azaz] „Légy tökéletes minden próbatételben.”²⁵³

– וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ – A Midrás magyarázata szerint: – אֲנִי אֵל שְׂדֵי – A „Járt előttem” utal – בְּמַצָּנוֹת מִלֵּלָה – a körülmetélés előírására, – וּבְדָבָר הַזֶּה – és ennek következményeképpen – תְּהִיָּה תָמִים – tökéletessé válsz. – מֵרַת זְמַן שֶׁהָעֲרָלָה בָּךְ – Mert amíg nem vagy körülmetélve, – אֲתָה בְּעַל מוּם לְפָנַי – tökéletlen vagy előttem. – דָּבָר אַחֵר – A (vehjé támim) והָיָה תָמִים (vehjé támim) egy másik magyarázata: – עַכְשָׁיו אֲתָה חָסֵר – jelenleg nincs [uralmad]²⁵⁴ – הִמְשָׁה אַבְרָם שְׁתֵּי עֵינָיִם שְׁתֵּי אָזְנוֹיִם – öt szerved [fölkött]; a két szemed, a két füled – וְרֹאשׁ הַגּוֹרָה – és a hímtagod [fölkött]; – מוֹסִיף אֲנִי אוֹת עַל שְׁמֶךָ – neved egy [az „5”-ös szám értékének megfelelő ה – „hé”] betűvel való kiegészítése

akkor úgy tekintenénk, mint ennek a ténynek a pusztá közlését. Jelen versünk (16:16.) ugyanakkor a 17:25-öt látszólag fölöslegessé teszi. Ezért értelmezzük hát úgy, mint amelyik azt tanítja, hogy Jismáél nem ellenkezett, noha már tizenhárom esztendő volt.

²⁵² A שְׂדֵי tehát a ש (se) [ami, amely] és a דֵי (dáj) [elegendő, kielégítő] szavak összevonásából lett: „amely elegendő”.

²⁵³ Isten tíz próbatételnek vetette alá Ábrahámot, lásd *Az atyák bölcs tanításai* 5:3.

²⁵⁴ Az ember nem képes kontrollálni a szemével vagy fülével elkövetett bűnöket, hiszen akaratlanul is megláthat illetve meghallhat olyasmit, ami tiltott. (*Rán, Nödárim* 32b.)

révén – וְיִהְיֶה מִנֵּן אוֹתִיּוֹתֶיךָ – [neved] betűinek számértéke lesz – מֵאַתֵּים אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה – 255
– kétszáznegyvennyolc, – כְּמִנֵּן אֲבִרְיָךְ – amely megfelel szerveid számának.

וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ, וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמֵאֵד מְאֹד. (בראשית יז, ב)

...hogy szövetséget kössek veled és hogy igen nagyon megsokasítsalak.”
(1Mózes 17:2.)

וְאַתָּנָה בְּרִיתִי – **szövetséget kössek veled.** – אֶהְבֶּה – ברית של אהבה – A szeretet szövetségét – וּבְרִית הָאָרֶץ לְהוֹרִישָׁה לְךָ – és a szövetséget, hogy birtokold a földet²⁵⁶ – וְעַל יָדִי מְצַוָּה זֶה – e parancsolat²⁵⁷ [teljesítése] révén.

וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו, וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לְאֹמֵר. (בראשית יז, ג)

Ábrám leborult arcára, és Isten szólt hozzá, mondván: (1Mózes 17:3.)

וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו – **Ábrám leborult arcára.** – מְמוֹרָא הַשְּׁכִינָה – Az Isteni Jelenléttől való félelmében. – שָׁעַד שְׁלֹא מָל – Mert a körülmétélést megelőzően – לֹא – וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִצְבָּת עָלָיו – nem volt elég ereje ahhoz, hogy álljon – הָיָה בּוֹ כַּח לְעִמּוּד – mialatt az Isteni Jelenlét ott volt fölötte. – וְזֶהוּ – Erre [utal az is], – שְׁנֵאמַר בְּבִלְעָם – ami Bileámmal kapcsolatban áll [a Szentírásban]: – נוֹפֵל וְגִלּוֹי עֵינָיִם – „leborulva és nyílt szemekkel.”²⁵⁸ – בְּבִרְיָתָא דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְצֵאתִי כֵן – Ezt Eliezer rabbi Barájtájában találtam.²⁵⁹

אֲנִי הִנֵּה בְּרִיתִי אִתְּךָ, וְהָיְתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם. (בראשית יז, ד)

Az én szövetségem íme veled van és te leszel a népek tömegének atyjává
(1Mózes 17:4.)

וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם, וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיךָ. (בראשית יז, ה)

Ne nevezzenek többé Ábrámnak hanem legyen neved Ábrahám, mert népek sokaságának atyjává tettelek. (1Mózes 17:5.)

²⁵⁵ Körülmételésének eredményeképpen Ábrahám teljes morális kontrollra tett szert minden cselekedete fölött.

²⁵⁶ 8. vers.

²⁵⁷ A körülmételés parancsolata.

²⁵⁸ 4Mózes 24:4.

²⁵⁹ Pirké d'Rábi Eliezer 29. fejezet.

לְשׁוֹן נוֹטְרִיקוֹן שֶׁל – ²⁶⁰ – **mert népek sokaságának atyjává.** – אֲבֵי הַמִּדְבָּר – A nevéből mint rövidítésből. ²⁶¹ – וְרִי"ש שֶׁהִיְתָה בּוֹ בְּתַחֲלָה – A ר (rés) [betű], amely eredetileg [a nevében] volt, – שְׁלֹא הָיָה אָב אֶלְא לְאַרְם – jelezve, hogy csupán Arám atya volt, – שֶׁהוּא מְקוּמוֹ – [Arámé,] amely szülőföldje [volt]. – וְעַכְשָׁיו אָב לְכָל – Most viszont [már] az egész világ atya volt, – לֹא זָזָה מִמְקוּמָהּ – [de azért a nevében eredetileg szereplő ר (rés)] sem került el a helyéről. ²⁶² – שֶׁאֵף יו"ד שֶׁל שְׂרִי – Ugyanis Száraj nevének י (jod)-ja – נִתְרַעַמָה עַל הַשְּׂכִינָה – is panaszkodott az Isteni Jelenlétnek ²⁶³, – עַד שֶׁהוֹסִיפָה לִיהוֹשֻׁעַ – [így] végül az [vagyis a י (jod)] hozzá lett adva Jehósuá nevéhez, – וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן – „És elnevezte Mózes Hóséát, Nún fiát – יהוֹשֻׁעַ – Jehósuának.” ²⁶⁴

וְהִפְרַתִּי אֶתְךָ בְּמָאֵד מְאֹד וַיִּנְתַּתִּיךָ לְגוֹיִם, וּמִלְכִים מְמַךְ יֵצְאוּ. (בראשית יז, ו)

Nagyon megszorítalak és népek származnak tőled, királyok származnak tőled. (1Mózes 17:6.)

és népek származnak tőled. ²⁶⁵ – יִשְׂרָאֵל וְאֶדוֹם – [Ez] Izraelre és Edomra [utal]. ²⁶⁶ – שֶׁהָיָה יִשְׁמַעְאֵל כְּבָר הָיָה לוֹ – Mivel [Ábrahám] ekkor már megvolt Jismáél, – וְלֹא הָיָה מְבַשְׂרוֹ עָלָיו – ezért [Isten] nem róla tájékoztatta [Ábrahámot].

וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין וְרַעַךְ אֶתְרִיךָ לְדוֹתְךָ לְבְרִית עוֹלָם, לְהִיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְרַעַךְ אֶתְרִיךָ. (בראשית יז, ז)

És szövetséget kötök köztem és közted és magzataid között, akik utánad következnek, nemzedékeken keresztül örök szövetségül, hogy Isten legyek számodra és magzataid számára, akik utánad lesznek. (1Mózes 17:7.)

²⁶⁰ Mi módon utal erre a nevéhez hozzáadott 'ה?

²⁶¹ אֲבֵי הַמִּדְבָּר – אֲבֵי הַמִּדְבָּר (ávv hámon – áv(rá)hám)

²⁶² Azaz a nevéből. Rási elmagyarázza, hogy noha a nevéhez hozzáadott ה (hé) – ami az אֲבֵי הַמִּדְבָּר (ávv hámon) kifejezésre utal – igazából már nem hagy helyet a nevében eredetileg szereplő ר (rés)-nek, és tulajdonképpen az új nevet אֲבֵי הַמִּדְבָּר (ávvhám)-nak kellene írni, de mégsem került ki ez a ר (rés) a nevéből.

²⁶³ Amikor az teljesen kitöröltetett Száraj nevéből. Amikor ősanánk neve Sára lett.

²⁶⁴ 4Mózes 13:16. A הוֹשֻׁעַ (Hoséá)-ból a hozzáadott י (jod)-dal יהוֹשֻׁעַ (Jöhosúá) lett.

²⁶⁵ Miért „népek” – többes számban?

²⁶⁶ De nem Jismáélre.

וְהָיָה לְךָ לְאֱלֹהִים – „Hogy Isten legyek számodra.”²⁶⁸ – **És szövetséget kötök.**²⁶⁷ – וְיָמָּה הִיא הַבְּרִית – És mi ez a szövetség? – לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים – „Hogy Isten legyek számodra.”²⁶⁸

וְנָתַתִּי לְךָ יְלֻדָּיִם אֲחֵרִים אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאֶחָזֶה עִלְמָה, וְהִיִּיתִי לְךָ לְאֱלֹהִים. (בראשית יז, ח)

És adom neked és magzatodnak, akik utánad lesznek, lakóhelyül az országot, Kánaán egész országát, örök birtokul, és én leszek az Istenük. (1Mózes 17:8.)

וְשָׁם אֶהְיֶה לְךָ לְאֱלֹהִים – **Ott leszek Istenetek.**²⁷⁰ – אֲבָל בֶּן יִשְׂרָאֵל הָדָר בְּחוּצָה לְאֶרֶץ – Ám aki Erec Jiszráélen kívül él, – כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלֹהִים – az olyan, mint akinek nincsen Istene.²⁷¹

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאָמַר אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר, אִתָּהּ וְיֻרְצָה אֲחֵרִים לְדוֹתֶם. (בראשית יז, ט)

Ezután mondta Isten Ábrahámnak: „Te pedig tartsd meg szövetségemet, te és magzataid, akik utánad lesznek, nemzedékeiken keresztül. (1Mózes 17:9.)

Te pedig. – מוֹסִיף עַל עֲנִיָּן רֵאשׁוֹן ו (váu)-ja – A [ואתה] (vöátá) – az előző gondolat folytatására [utal]: – אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ – [azaz] „Ami Engem illet, íme Én szövetséget kötök veled,”²⁷² – וְאָמַר הָיוּ זְהִיר לְשִׁמְרוֹ – *neked pedig* legyen gondod arra, hogy megtartsd azt. – וְיָמָּה הִיא שְׁמִירָתוֹ – És mi módon kell azt megtartani? – „Ez az én szövetségem..., melyet meg kell tartanotok... – הַמּוֹל לְכֶם וְגוֹמֵר – Körül kell metélni [minden fiút] köztetek.”²⁷³

²⁶⁷ A וְהָיָה לְךָ לְאֱלֹהִים – לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים (váhákimoti et briti – lihjot löchá IÉlohim)-t lehetne úgy értelmezni, hogy „Szövetséget kötök [köztem és közted – azért,] hogy Isten legyek számodra.” Ez hasonló lenne ahhoz, hogy אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם – „aki kivettelek benneteket Egyiptom országából, hogy legyek a ti Istenetek” (4Mózes 15:41.). Rási kifejti, hogy jelen esetben nem erről van szó.

²⁶⁸ Vagyis a לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים (lihjot löchá IÉlohim) nem a szövetségkötés oka, hanem a szövetség mibenlétének a leírása.

²⁶⁹ Miért követi ezt az, hogy וְהִיִּיתִי לְךָ לְאֱלֹהִים (vöháiti láhem IÉlohim), ami látszólag a 7. vers לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים (lihjot löchá IÉlohim)-jának a megisméltése?

²⁷⁰ A 7. versben elhangzott ígéret csupán azokra vonatkozik, akik Erec Jiszráélben élnek.

²⁷¹ Az isteni közbenjárás közvetlenebbül hat Erec Jiszráélben.

²⁷² 4. vers.

²⁷³ 10. vers.

זאת בריתי אשר תקשרו ביני וביניכם וביני ורצף אתריה, המול לכם כל זכר. (בראשית יז, י)

Ez az én szövetségem köztem és köztetek, veled és magzataiddal, akik utánad lesznek, melyet meg kell tartanotok: Körül kell metélni minden fiút köztetek. (1Mózes 17:10.)

קֹזְתֵם וְקֹזְתֵתֵם – köztem és köztetek. – אותם של עכשו – [Utalva] azokra, akik most életben vannak.²⁷⁴

וְהַעֲתִידִין לְהוֹלִיד – és magzataiddal, akik utánad lesznek. – וְבִין וְרִצְף אֶתְרִיהּ – [Utalva] azokra, akik majd később fognak megszületni.

הַמּוֹל – Körül kell metélni.²⁷⁵ – כְּמוֹ לְהַמּוֹל – Mintha [az állna a szövegben, hogy] לְהַמּוֹל (löhimol) [„körülmetélni”], – כְּמוֹ שְׂאֵתָה אוֹמֵר עֲשׂוֹת – hasonlóan ahhoz, mintha azt mondanánk: עֲשׂוֹת (ászot), – כְּמוֹ לְעֲשׂוֹת – ahelyett, hogy לְעֲשׂוֹת (láaszot) [„csinálni”].²⁷⁶

וְנִמְלֵתֵם אֶת בְּשָׂר עַרְלֹתְכֶם, וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם. (בראשית יז, יא)

Metéljétek körül előbőrötök húsát, és ez legyen a szövetség jele köztem és köztetek. (1Mózes 17:11.)

וְנִמְלֵתֵם – Metéljétek körül. – כְּמוֹ וּמְלֵתֵם – [Az וְנִמְלֵתֵם (unömáltem)] ugyanazt jelenti, mint az וּמְלֵתֵם (umáltem), – וְהִנְנוּ בּוֹ יִתְרָה – és a נ (nun) egy olyan betoldott [betű], – לִיסוּד הַנוֹפֵל לְפָרְקִים – amely időnként megjelenik benne, – כְּמוֹ נִ שֶׁל נוֹשָׁה – akár a נוֹשָׁה (nosé) נ (nun)-ja – אוֹ נִ שֶׁל נוֹשָׁה – vagy a נוֹשָׁה (noszé) נ (nun)-ja. – וְנִשְׂאָתֵם – Az וְנִמְלֵתֵם (unömáltem) ugyanaz az alak, mint az וְנִשְׂאָתֵם (unöszátem)²⁷⁷. – אֶבֶל יְמוֹל לְשׁוֹן יַפְעֵל – De a יְמוֹל (jimol)²⁷⁸ [szó] יַפְעֵל (jipéal) alak²⁷⁹, – כְּמוֹ יַעֲשֶׂה – akár a יַעֲשֶׂה (jéásze) [„meg lesz csinálva”] – יַאֲכֵל – [vagy] a יַאֲכֵל (jéáchél) [„meg lesz éve”].

²⁷⁴ Az וּבֵינֵיכֶם (uvéjnéjchem) többes számban van, és ezért nem csupán Ábrahámra utal, de azokra is, akik hozzá tartoznak.

²⁷⁵ A הַמּוֹל (himol) itt főnévi igenévi értelemben szerepel, holott rendszerint felszólító módra utal.

²⁷⁶ 3Mózes 18:30. Itt hasonlóan felszólító módú alak szerepel a szövegben főnévi igenévi értelemben.

²⁷⁷ Alább, 45:19. Mindkettő egyszerű קָל (kál) igealakban van. Az előbbi azt jelenti: „és metéljétek körül,” az utóbbi pedig: „és hozzátok”.

²⁷⁸ 12. vers.

²⁷⁹ נִפְעֵל (nif’ál) [passzív] igei paradigma, egyes szám harmadik személy, jövő idejű alak. Jelentése: „körül lesz metélve”.

וּבֶן שְׁמֹנֶת יָמִים יִמּוּל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹתֵיכֶם, יֶלֶד בַּיִת וּמִקְנֵת כְּסָף מִכֹּל בֶּן נָכָר אֲשֶׁר לֹא מִזְרָעֶךָ הוּא. (בראשית יז, יב)

Nyolc napos korában metéljete körül minden fiút, nemzedékeiteken keresztül, azt, aki a házban született és a pénzen vett is, bármely idegent, aki nem magzataid közül való. (IMózes 17:12.)

יֶלֶד בַּיִת – **a házban született.** – שִׁילְדֵתוֹ הַשְּׁפָחָה – [Jelentése:] akit egy szolgáló szült – בַּבַּיִת – a [te] házadban.

וּמִקְנֵת כְּסָף – **a pénzen vett.** – שִׁקְנָאוֹ מִשְׁנוּלָד – [Utalva] arra, akit születése után vettek.

הַמּוּל יִמּוּל יֶלֶד בַּיִת וּמִקְנֵת כְּסָף, וְהִיְתָה בְרִיתִי בְּכַשְׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם. (בראשית יז, יג)

Metéltessék körül házadnak szülöttje és akit pénzen vettél és szövetségem legyen testeteken örök szövetségül. (IMózes 17:13.)

כַּאֲן כָּפַל עָלָיו – **Metéltessék körül házadnak szülöttje.** – הַמּוּל יִמּוּל יֶלֶד בַּיִת – Itt [a יֶלֶד בַּיִת (jölid bájit) körülmetéléséről szóló utasítás] megismétlésre kerül, – וְלֹא אָמַר – ám az nem említették [újfent], – לְשִׁמוּנָה יָמִים – hogy „nyolc napos korában”²⁸⁰. – לְלִמְדָךְ – Ebből megtudhatjuk, – שִׁישׁ יֶלֶד בַּיִת – hogy van olyan יֶלֶד בַּיִת (jölid bájit), – נִמּוּל לְאַחַר שְׁמֹנֶת יָמִים – akit nyolc nap után metélnek körül, – כִּמוֹ – amint az a [Talmud] *Sábát* traktátusában²⁸¹ kifejtésre is kerül.

וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוּל אֶת בְּשָׂרוֹ עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַזֵּהוּא מֵעַמּוּיָהּ, אֶת בְּרִיתִי הַפָּר. (בראשית יז, יד)

A körülmetéletlen férfi pedig, aki nincs körülmetélve előbbre húsán, annak lelke irtassék ki népéből, mert megszegte szövetségemet.” (IMózes 17:14.)

וְעָרַל זָכָר – **A körülmetéletlen férfi.** – כַּאֲן לִמְד – Ebből megtudjuk, – שִׁהְמִילָה – hogy a körülmetélést – בְּאוֹתוֹ מְקוֹם – azon a helyen²⁸² [végzik el], – שִׁהוּא נָכָר בֵּין זָכָר – ahol különbség van férfi és nő között.

²⁸⁰ Mint a 12. versben.

²⁸¹ 134b. A 12. vers egy olyan יֶלֶד בַּיִת (jölid bájit)-ról beszél, akit olyan szolgáló szült, akit még a gyermek születése előtt vettek. Ennek a szolgálónak az újszülöttjét nyolc napos korában kell körülmetélni. Ám azt a szolgálót, amelyikről ez a [13.] vers szól, már megszületett gyermekével együtt vették. Ennek a gyermeknek a körülmetélésére kerül sor a nyolcadik nap után.

²⁸² Testrészen.

אֲשֶׁר לֹא יָמוּל – aki nincs körülmetélve. – מְשִׁינִיעַ – [Ez arra vonatkozik,] aki már elérte – לְכַלֵּל עֲנָשִׁין – a büntethetőségi kort, – וְנִכְרְתָהּ – és akkor kiirtatik [ti. a lelke]. – אָבִי אָבִי – Az apja azonban, [aki elmulasztja körülmetélni őt] – אֵין עֲנוּשׁ עָלָיו – nem részesül [e mulasztás miatt] a *kárá*²⁸³ büntetésében, – אָבִי עֹבֵר בְּעֵשָׂה – csupán egy tevőleges előírás megsértésének vétke terheli.²⁸⁴

וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ – annak lelke irtassék ki. – הַיֶּלֶד עֲרִירִי – Gyermeektelen marad, – וְיָמָת קֹדֶם זְמַנּוֹ – és időnek előtte fog meghalni.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם שְׂרִי אֲשַׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שְׂרִי, כִּי שְׂרָה שְׁמָהּ. (בראשית יז, טו)

És mondta Isten Ábrahámnak: „Száráj feleségedet ne nevezd Szárájnak, hanem Sára legyen a neve. (1Mózes 17:15.)

דְּמַשְׁמַע – Száráj feleségedet ne nevezd Szárájnak. – לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שְׂרִי – A שְׂרִי (Száráj) [név] azt jelenti: „hercegnő”²⁸⁵, – וְלֹא לְאַחֵרִים – [vagyis az *enyém*,] de nem másoké. – כִּי שְׂרָה סֵתֶם שְׁמָהּ – A neve azonban [mostantól] Sára lesz, általános értelemben, – שְׁתָּהָ שְׂרָה עַל כָּל – mert [mostantól] mindenki hercegnője [שְׂרָה (szárá)] lesz.

וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָךְ בֵּן, וַיְבָרַכְתִּיהָ וְהִיטָהּ לְגוֹיִם מִלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ. (בראשית יז, טז)

És megáldom őt és azonfelül adok neked ő tőle fiút; megáldom őt, hogy nemzetek anyja legyen, népek királyai származzanak tőle.” (1Mózes 17:16.)

שְׂחֻזָּה – És megáldom őt.²⁸⁶ – וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ – Mi ez az áldás? – וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ – Az, hogy újra megifjodott. – וְשָׂנְאָמָר – amint írva van:²⁸⁷ – הִיטָהּ לִי עֲדָנָה – „[Miután elfonyadtam,] lehet-e még gyönyöröm”²⁸⁸.

וַיְבָרַכְתִּיהָ – megáldom őt. – בְּהִנָּקַת שְׂדִים – A szoptatás képességével, – כִּשְׂנִיזְרָכָהּ לְכָךְ – amikor [Sárának] szüksége volt erre [a képességre] – וַיִּצְחַק – Izsák [elválasztási] ünnepségének napján, – שְׂחֻזָּהּ מִיָּמֵינוּ עֲלֵיהֶם – amikor az

²⁸³ Ez a lélek „kiirtására/kivágására” alkalmazott héber kifejezés.

²⁸⁴ Amelyért a Tóra nem szab ki büntetést.

²⁸⁵ A név végén álló *jod* egy egyes szám első személyű birtokos végződés.

²⁸⁶ Két áldást is említ ez a vers anélkül, hogy közelebbről meghatározná, mik is lennének ezek.

²⁸⁷ Lentebb 18:12.

²⁸⁸ Azaz: Lehet-e még részem a gyermekáldás gyönyörében?

emberek rosszmájúan azt mondták róluk²⁸⁹, – שֶׁהֵבִיאוּ אֶסּוּפֵי מִן הַשּׁוּק – hogy egy lelencet vettek magukhoz az utcáról, – וְאוֹמְרִים – és azt állították róla: – בָּנֵנוּ הוּא – „Ő a mi gyermekünk.” – וְהֵבִיאה כָּל אַחַת בְּנֵה עִמָּה – Így aztán minden asszony, [aki jelen volt az ünnepségen,] elhozta magával a gyermekét, – וּמְנִיקְתָּהּ לֹא הֵבִיאה – de nem hozta magával a szoptatós dajkáját, – וְהִיא הֵנִיקָה אֶת כָּלֵם – ő [ti. Sára] pedig mindnyájukat megszojtatta. – הוּא שֶׁנֶּאֱמַר – Erről [van szó], amikor azt mondja [a Szentírás]: – הֵנִיקָה בָּנִים שָׂרָה – „Sára fiakat szoptat.”²⁹⁰ – בְּרֵאשִׁית רַבָּה רְמוּזוֹ בְּמִקְצֵת – A [Midrás] *Brésit rábá*²⁹¹ részben erre utal.

וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פְּנָיו וַיִּצְחַק, וַיֵּאמֶר בְּלִבּוֹ הֲלֵכֵן מֵאַה שָׂרָה יוֹלֵד וְאִם שָׂרָה הִבְתַּת תְּשַׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד. (בראשית יז, יז)

Ekkor Ábrahám arcára borult és nevetett és mondta magában: Vajon száz éves embernek születhetik-e gyermeke, és Sára kilencven éves korában szülhet-e? (1Mózes 17:17.)

וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פְּנָיו וַיִּצְחַק – Ekkor Ábrahám arcára borult és nevetett. – וְהוֹסֵן שְׂמֵחָה – Ezt, [a וַיִּצְחַק (*vájichák*) szót] Onkelosz úgy fordítja, hogy – וְהוֹסֵן שְׂמֵחָה – Ezzel, [a וַיִּצְחַק (*vátichák*) szót] Sárával kapcsolatban – לְשׁוֹן מְחוּדָה – nevetésként interpretálja. – לְמַדָּת – [Ebből] azt vonhatjuk le, – שֶׁאַבְרָהָם הֵאֱמִין וְשִׂמַּח – hogy Ábrahám hitt [a próféciának], és örvendezett, – וְהוּא שֶׁהִקְפִיד הַקְדוֹשׁ – Sára viszont nem hitt, és gúnyolódott. – וְלֹא הֵקְפִיד עַל אַבְרָהָם – de nem volt mérges Ábrahámra.²⁹³

הֲלֵכֵן – Vajon, stb.²⁹⁴ – יֵשׁ תְּמִיהוֹת – Vannak a megdöbbenésnek olyan kifejezései, – שֶׁהֵן קִימוֹת – amelyek [valójában] megerősítik [az elhangzottakat], – כְּמוֹ הַרְוָאָה אֲתָה – mint például a „Hát nem megnyilatkoztam?”²⁹⁵ ²⁹⁶ – אִם זֶה הוּא קִימָת – Jelen esetben is [vagy a] „Látod-e?”²⁹⁷ [szentírás helyeken].

²⁸⁹ Ábrahámról és Sáráról.

²⁹⁰ Lentebb 21:7.

²⁹¹ 53:9.

²⁹² Amiért nevetett.

²⁹³ Amiért nevetett.

²⁹⁴ A ה prefixum rendszerint hitetlenkedést, kételkedést jelez valami olyasmit illetően, ami lehetetlen, hogy igaz legyen. Itt viszont nem erről van szó, hiszen Rási épp az imént fejtette ki, hogy Ábrahámnak nem voltak kétségei.

²⁹⁵ 1Sámuel 2:27.

²⁹⁶ A kérdés valójában költői, mert „hát persze, hogy megnyilatkoztam!”

²⁹⁷ 2Sámuel 15:27. Jelentése: „Hát persze, hogy látod!”

megerősítésről van szó, – וְכָךְ אָמַר בְּלִבּוֹ – mert [Ábrahám valójában] ezt gondolta magában: – הַנְּעֻשָׂה חֶסֶד זֶה לְאַחֵר – „Részeseülhetne-e más is abban a kegyben”²⁹⁸, – מַה לִּי שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לִּי – amelyben Isten engem részesít?”

ואם שָׂרָה הִבְת תְּשַׁעִים שָׁנָה – és Sára kilencven éves korában [szülhet-e]? – וְאָף עַל פִּי שְׂדוּרוֹת הָרְאשׁוֹנִים – Noha a korábbi nemzedékek [asszonyai] – הָיָה מוֹלִידִין בְּנֵי חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה – [akár még] 500 évesen [is] szültek, – בִּימֵי אַבְרָהָם נִתְמַעֲטוּ הַשָּׁנִים כְּכֹר – Ábrahám idejében az [emberi] élet már rövidebb volt, – וּבָא תְּשׁוּת כַּח לְעוֹלָם – és megfogyatkozott a [férfi]erő a világban. – צֵא וְלִמַּד – Járj [csak utána] és tanuld meg ezt – מַעֲשֵׂה דְדוֹרוֹת שְׂמֹנֶת וְעַד – a Noé és Ábrahám közötti nemzedékek [életéből], – שְׂמַחְרוּ תוֹלְדוֹתֵיהֶן בְּנֵי – akik [viszonylag] korán, 60-70 évesen szültek.

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים, לֹא יִשְׁמַעְאֵל יְחִיָּה לְפָנָיִךְ. (בראשית יז, יח)

És szólt Ábrahám Istenhez: „Bár Ismáél élne előtted!” (1Mózes 17:18.)

הלואי שִׁיחִיָּה יִשְׁמַעְאֵל – Bár Ismáél élne. – הַלּוֹאִי שִׁיחִיָּה יִשְׁמַעְאֵל – Bárcsak élne Ismáél! – אֵינִי כְּזֶה – [Jelentése:] „Nem vagyok méltó arra, – לְקַבֵּל מִתֵּן שְׂכָר כְּזֶה – hogy ilyen jutalomban részesüljek.”

יְחִיָּה לְפָנָיִךְ – élne előtted. – יְחִיָּה בְּרִאֲתָךְ – [Jelentése:] Téged féltő életet élne, – כְּמוֹ הַתְּהִלָּה לְפָנָי – mint a „járj előttem”²⁹⁹ [kifejezésben], – פְּלַח קְדָמִי – [amit Onkelosz úgy fordít]: „Imádj Engem.”

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶבְל שָׂרָה אֲשַׁתְּךָ יִלְדָת לָךְ בֵּן וְקִרְאָתָּ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק, וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֵרְעוֹ אַחֲרָיו. (בראשית יז, יט)

Isten pedig mondta: „De bizony, Sára feleséged szül neked fiút és nevezd azt Izsáknak, és szövetséget kötök vele örök szövetségül magzatai számára. (1Mózes 17:19.)

וכן אָבֵל – De bizony. – לְשׁוֹן אֲמַתַּת דְּבָרִים – A megerősítés kifejezése.³⁰⁰ – אֲשַׁמִּים אֲנַחְנוּ – Hasonló [értelemben, mint a következő szövegrészekben]: „Bizony bűnösök vagyunk.”³⁰¹ – אֶבְל בֵּן אֵין לָהּ – [Vagy] „Hiszen nincs fia.”³⁰²

ואם שָׂרָה אֲשַׁתְּךָ יִלְדָת לָךְ – és nevezd azt Izsáknak. – אֲשַׁתְּךָ יִלְדָת לָךְ – A nevetés miatt.³⁰³ – וַיִּשׂ אֹמְרִים – Egyesek azt mondják³⁰⁴, – עַל שֵׁם עֲשָׂרָה נְסִיווֹנוֹת – hogy a 10

²⁹⁸ Hogy 100 éves korára fia fog születni.

²⁹⁹ Fentebb, 1. vers.

³⁰⁰ Onkelosz fordításában: בְּקוֹשְׁטָא (bököstá) – „Igazán/Valóban”.

³⁰¹ Lentebb 42:21.

³⁰² 2Királyok 4:14.

próbatétel [י]³⁰⁵, – ותשעים שנה של שרה – Sára 90 éve [צ], – וישמונה ימים שנמול – [Izsák életének] 8-ik napja, amikor körülmetélték [ח] – ומאה שנה של אברהם – és Ábrahám 100 éve [ק] miatt.³⁰⁶

והקמתי את בריתי אִתָּךְ – és szövetséget kötök veled. – למה נאמר – Miért szerepel ez itt? – והרי כבר כתוב – [Hiszen] már olvastuk egyszer: – ואתה את בריתי – „Te pedig tartsd meg szövetségemet, – ואתה וזרעך וגומר – te és magzataid.”³⁰⁷ – אלא לפי שאומר והקימותי וגומר – Mivel azonban [az Örökkévaló] azt [is] mondta, hogy „És szövetséget kötök, stb.”³⁰⁸, – יכול בני ישמעאל – azt hihetnénk, hogy Jismáél leszármazottaira – ובני קטורה – és Keturá leszármazottaira³⁰⁹ – בכלל – is vonatkozik a [szövetség]kötés. – תלמוד לומר – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] azért hangzik el: – והקמתי את בריתי אִתָּךְ – „és szövetséget kötök veled”³¹⁰ – ולא – és nem másokkal. – ואת בריתי אִתָּךְ – [Ha ez így van, akkor a] „De szövetségemet Izsákkal kötöm meg”³¹¹ [kijelentés miatt] hangzik el [újra]? – אלא למד – Hogy tudassa velünk, – ששהיה קדוש מבטן – hogy [Izsák] már magzati [állapotától] fogva szent volt.³¹² – דבר אחר – Egy másik magyarázat³¹³: – אמר רבי אבא – Ábá rabbi azt mondta: – מפאן אתה למד קל וחומר – Ebből logikus következtetés vonható le – בן הגבירה – a [ház] úrnőjének fiára³¹⁴ [vonatkozóan] – מבן האמה – a szolgáló fiával³¹⁵ [kapcsolatban elhangzottak]ból: – כתיב – Írva van:³¹⁶ – והנחתי אתו והבריתתי אותו – „megáldottam őt, – והפרייתי אותו והבריתתי אותו – megszorítom és megsokasítom őt igen nagyon.” – זה ישמעאל – Ez Jismáélre vonatkozik. – וקל וחומר – Mennyivel erősebben – ואת בריתי אִתָּךְ – alapozom hát meg szövetségemet Izsákkal.

³⁰³ 17. vers.

³⁰⁴ Midrás *Brésit rábá* 53:7.

³⁰⁵ Amelyet Ábrahámnak ki kellett állnia. A *jod* számértéke 10.

³⁰⁶ Ugyanis az egyes számértékeket képviselő betűket olvasva Izsák nevét kapjuk: יצחק (*Jichák*).

³⁰⁷ 9. vers.

³⁰⁸ 7. vers.

³⁰⁹ Akik maguk is Ábrahám leszármazottai.

³¹⁰ Azaz Izsákkal.

³¹¹ 21. vers.

³¹² *Sábát* 137b.

³¹³ Arra vonatkozóan, hogy miért ismétli meg a Szentírás a 19. verset.

³¹⁴ Izsákra, Sára fiára.

³¹⁵ Jismáéllal, Hágár fiával.

³¹⁶ 20. vers.

אָת בְּרִיתִי – És szövetséget [kötök vele]. – בְּרִית הַמִּילָה – A körülmetélés szövetsége – תְּהָא מְסוּרָה לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק – [csupán] Izsák utódain keresztül öröklődik majd tovább.

וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהַפְּרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאד מְאֹד, שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד וּנְתַתִּיר לְגוֹי גָּדוֹל. (בראשית יז, כ)

Ismáél felől pedig meghallgattalak, íme megáldottam őt, megszorítom és megsokasítom őt igen nagyon; tizenkét fejedelmet fog nemzeni és nagy nemzetté teszem őt. (1Mózes 17:20.)

שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים – tizenkét fejedelmet.³¹⁷ – כַּעֲנָנִים יִכְלוּ – [Ez utalás arra, hogy] szét fognak oszlani, akár a felhők³¹⁸, – כְּמוֹ נְשִׂאִים וְרוּחַ – akárcsak a „Felhő és szél”³¹⁹ [szövegrészben szereplő értelmében].

וְאֵת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק, אֲשֶׁר תֵּלֵד לָךְ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת. (בראשית יז, כא)

De szövetségemet Izsákkal tartom fenn, akit Sára fog neked szülni ezen időben, a jövő évben (1Mózes 17:21.)

וַיְכַל לְדַבֵּר אֹתוֹ, וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם. (בראשית יז, כב)

Befejezván amit mondani akart, Isten felszállt Ábrahám [feje] fölül. (1Mózes 17:22.)

מֵעַל אַבְרָהָם – Ábrahám [feje] fölül.³²⁰ – לְשׁוֹן נִקְיָה הוּא – Ez illőbb kifejezés, – כְּלִפֵּי שְׁכִינָה – amikor az Isteni Jelenlétre utalunk, – וְלִמְדָנוּ – és azt is megtanuljuk [ebből], – שֶׁהַצְּדִיקִים מְרַכְּבֵתוּ שֶׁל מְקוֹם – hogy az igazak Isten „diadalszekerei”³²¹.

וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל מִקְנֵת כֶּסֶף כָּל זָכָר בְּאֲנָשֵׁי בֵית אַבְרָהָם, וַיִּמָּל אֶת בְּשָׂר עַרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים. (בראשית יז, כג)

³¹⁷ Miért nem **שְׁבָטִים** (*svátim*)-ként utal rájuk az Írás, mint Jákob utódaira?

³¹⁸ A **נְשִׂאִים** (*nösziim*)-nek két jelentése van: 1. fejedelmek, 2. felhők.

³¹⁹ *Példabeszédek* 25:14.

³²⁰ Rendesen úgy hangzana ez a kifejezés, hogy **מֵעַם אַבְרָהָם** (*méim Ávráhám*) [Ábrahámától v. Ábrahám mellől]. Ez azonban valamiféle egyenrangúságot sugallana, és ezért szerepel az a szövegben, hogy **מֵעַל אַבְרָהָם** (*méál Ávráhám*), azaz „Ábrahám [feje] fölül.”

³²¹ Az Ő Nevének a világban való megszentelése révén gyakorlatilag „elviszik” az Isteni Jelenléte a föld lakóihoz.

És vette Ábrahám a fiát, Ismáélt, és háza minden szülöttjét és mindenkit, akit pénzen vett, minden férfit Ábrahám háznépe közül, és körülmetélte előbőrük húsát ugyanaznap, amelyen Isten beszélt vele. (1Mózes 17:23.)

בַּעֲצָם הַיּוֹם – ...ugyanaznap... – בו בַּיּוֹם שֶׁנִּצְטַטְּהָ – *Ugyanazon a napon*, amelyen a parancsot kapta, – וְלֹא בַלַּיְלָה – *nappal* és nem éjszaka. – לֹא נִתְיָרָא לֹא – *Nem tartott a bálványimádóktól*, – מִן הַגּוֹיִם – *sem a gúnyolódóktól*. – וְשָׁלֹא יִהְיוּ אוֹיְבָיו וּבְנֵי דוֹרוֹ אוֹמְרִים – *S így ellenségei és kortársai nem mondhatták*: – וְאֵלּוֹ רְאִינוּהוּ – „Ha láttuk volna, – לֹא הִנְחַנוּהוּ לְמוֹל – *nem engedtük volna meg neki*, hogy elvégezze a körülmetélést – וְלִקְיָם מִצְוֹתוֹ שֶׁל מְקוֹם – *s [ezzel] teljesítse Isten előírását*.”

וַיִּמַּל – ...és körülmetélte... – לְשׁוֹן וַיִּפְעַל – *Ez a וַיִּפְעַל (vájifál) alak*, azaz másokat metélt körül.

וְאַבְרָהָם בֶּן תְּשַׁעִים וְחָשֶׁעַ שָׁנָה, בְּהַמְלוֹ בְּשָׂר עָרְלָתוֹ. (בראשית יז, כד)

Ábrahám pedig kilencvenkilenc éves volt, mikor körülmetéltetett előbőre húsá. (1Mózes 17:24.)

בְּהַמְלוֹ – **mikor körülmetéltetett.** – בְּהַפְעֵלוֹ – *A בְּהַפְעֵלוֹ (böhipá'álo) alakban*³²², – כְּמוֹ בְּהַבְרָאָם – *hasonlóan a בְּהַבְרָאָם (böhibárám) [alakhhoz] az „amikor megteremtettek”*³²³ [szentírási szövegrészben].

וַיִּשְׁמַעְעָל בְּנוֹ בֶּן שְׁלֹשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה, בְּהַמְלוֹ אֶת בְּשָׂר עָרְלָתוֹ. (בראשית יז, כה)

Fia Ismáél pedig tizenhárom éves volt, mikor körülmetélték előbőre húsát. (1Mózes 17:25.)

בְּהַמְלוֹ אֶת בְּשָׂר עָרְלָתוֹ – **körülmetélték előbőre húsát**³²⁴ – בְּאַבְרָהָם לֹא נִיָּאֵר אֵת – *Ábrahámmal kapcsolatban [a szöveg] nem használja az אֵת (et) tárgy-prefixumot*, – לְפִי שְׁלֹא הָיָה חֶסֶר אֶלָּא חֲתוּךְ בְּשָׂר – *mivel nála csupán a hús bemetszése hiányzott*³²⁵, – שֶׁכָּבֵד נִתְמַעַף – [a hártya] ugyanis már összehúzódott – עַל יְדֵי תְּשֻׁמִּישׁ – *a nemi aktusok miatt*. – אֲבָל יִשְׁמַעְעָל שֶׁהָיָה יָלֵד – *Ám Jismáélnál, aki még gyermek volt*, – הַזְּקֵק לְחֲתוּךְ – *és a* עָרְלָה – *szükség volt az előbőr [tényleges] lemetszésére*, – וְלִפְרוּעַ הַמִּילָה – *és a*

³²² Vagyis az ige itt נִפְעַל (*nif'ál*), azaz szenvedő alakban szerepel, tehát a helyes fordítás: „mikor körülmetéltetett,” nem pedig: „mikor körülmetélte magát.”

³²³ 1Mózes 2:4.

³²⁴ Az előző versből miért maradt ki az אֵת (*et*) tárgy-prefixum?

³²⁵ A körülmetélés teljesítéséhez. Nála nem volt szükség a *prijá*-ra, vagyis a makkot körülvevő hártya felszakítására.

makkhártya feltépesére. – לָכֵן נֹאמַר בּוֹ אֵת – Ezért szerepel vele kapcsolatban az אֵת (et)³²⁶.

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אֲבְרָהָם, וַיִּשְׁמְעָאֵל בְּנוֹ. (בראשית יז, כו)

Ugyanaznap metéltetett körül Ábrahám és fia, Ismáél. (1Mózes 17:26.)

שְׁמֵלְאוֹ לְאַבְרָהָם הַשְּׁעִים וְחָשַׁע שָׁנָה – amelyen Ábrahám betöltötte kilencvenkilencedik évét, – וַיִּשְׁמְעָאֵל שְׁלֹשׁ עָשָׂר שָׁנִים – Ismáél pedig a tizenharmadik évét, – נִמּוֹל אֲבְרָהָם וַיִּשְׁמְעָאֵל בְּנוֹ – Ábrahám és a fia, Ismáél körül lettek metélve.

³²⁶ Ami valami további dologra utal.